БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

16 ИЮНЬ
№ 25 (3025)
ЖУМА

М. С. ГОРБАЧЕВНИНГ ГФРДА БЎЛИШИ

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Советининг Раиси М. С. Горбачев федерал Президент Р. Фон Вайцзеккернинг таклифига биноан 12 июнь куни расмий визит билан Германия Федератив Республикасига борди. КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, СССР ташқи ишлар министри Э. А. Шеварднадзе, КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, Марказий Комитет секретари А. Н. Яковлев, СССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари И. С. Силаев М. С. Горбачевнинг сафарида унга ҳамроҳлик қилмоқдалар.

Куннинг биринчи ярмида М. С. Горбачев визитининг амалий қисми бошланди. «Хаммершмидт» вилласи — ГФР федерал Президентнинг қароргоҳида меҳмонларни кутиб олишга бағишланган расмий маросим бўлди. Бу тантанали маросимдан сўнг М. С. Горбачев рафиқаси билан қарорғоҳга таклиф этилди. Бу ерда улар фахрий меҳмонлар китобига имзо чекдилар. Совет раҳбари ва федерал Президент «каминли зал»га йўл оладилар. Улар федерал канцлер Г. Коль, бошқа совет ва Ғарбий Германия расмий кишилари иштирокида суҳбатлашдилар. Куннинг иккинчи ярмида М. С. Горбачев федерал канцлер идорасига келди. Бу ерда иккала раҳбар журналистлар ҳузурида сўзладилар.

13 июнь куни М. С. Горбачев Бонн аҳолиси билан учрашди, мамлакат раҳбарлари билан музокаралар, ГФРнинг савдо саноат аҳли билан учрашувлар бўлди. Шу куни М. С. Горбачев билан Г. Коль ўртасида музокара давом этди. Бу музокараларда совет томонидан Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, И. С. Силаев, Ю. А. Квицинский, ҳамроҳ бўлиб келган бошқа кишилар иштирок этдилар. Музокаралар тугагач, М. С. Горбачев билан Г. Коль қўшма баёнот имзоладилар. Шундан кейин иккала мамлакат раҳбарлари ҳозирлигида бир қанча икки томонлама битимлар имзоланди. Бу аҳдлашувлар фан ва олий таълим соҳасидаги ҳамкорликни кенгайтиришни, мактаб ўқувчилари ва ўқитувчиларини, ёшларни бир-бирларига юбориб туришни, СССР ва ГФРнинг маданият марказларини барпо этишни назарда тутади. Бошқа битимлар экономика соҳасига тааллуқли бўлиб, капитал маблағ сарфлашни амалга ошириш ва уни ўзаро ҳимоя қилишга, шунингдек, экономика соҳасидаги мутахассислар ва раҳбар кадрларни тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини оширишда чуқурроқ ҳамкорлик қилишга қаратилган.

Мазкур битимларни совет томонидан СССР ташқи ишлар министри Э. А. Шеварднадзе ва СССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари И. С. Силаев, ГФР томонидан мамлакат ташқи ишлар министри Г. Д. Геншер ва ГФР тегишли маҳкамаларининг раҳбарлари имзоладилар.

М. С. Горбачев федерал канцлер маҳкамасининг фойесида ташкил этилган суратлар кўргазмасини кўздан кечирди. Унда зилзиладан зарар кўрган арман халқига ГФРдан бориб ёрдам кўрсатган кўнгиллиларнинг фаолияти акс эттирилган.

М. С. Горбачевнинг СССР Олий Совети Раиси қилиб сайлангандан кейинги биринчи визити муваффақиятли ўтмоқда. ГФР меҳнаткашлари совет раҳбарини шодухуррамлик билан кутиб олдилар. Мамлакат шарҳловчилари икки давлат раҳбарлари имзолаган ҳужжатларни «тарихий ҳужжат» деб атамоқдалар.

РЕСПУБЛИКА ПАРТИЯ—ХЎЖАЛИК АКТИВЛАРИНИНГ ЙИҒИЛИШИ

15 июнда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида республика партия-хўжалик активларининг йиғилиши бўлди, йиғилишга партия комитетларининг биринчи секретарлари, бошланғич партия ташкилотларининг секретарлари, халқ депутатлари область, шаҳар ва район советлари ижроия комитетлари раисларининг ўринбосарлари, жамоат ташкилотларининг, маъмурий органларнинг, корхоналарнинг, илмий муассасалар ва ўқув юртларининг, ижодий союзларнинг раҳбарлари, шунингдек, ветеранлар жамоатчилиги ва оммавий ахборот воситалари вакиллари таклиф қилинди.

Йиғилиш Фарғона областидаги оммавий тартибсизликлар натижасида ҳалок бўлганлар хотирасини ўрнидан туриб, бир минут сукут сақлаб эслади.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Н. Нишонов «Фарғона областидаги миллатчилик кўринишлари ва партия, совет, маъмурий органларнинг республикадаги вазиятни барқарорлаштириш вазифалари тўғрисида» доклад қилди.

Йиғилишда Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси Ғ. Ҳ. Қодиров, Фарғона область партия комитетининг биринчи секретари Ш. М. Йўлдошев, Тошкент область Янгийўл районидаги «Интернационал» колхози правлениесининг раиси И. О. Зуфаров, Тошкент область партия комитетининг биринчи секретари М. М. Мирқосимов, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг вице-президенти Э. Ю. Юсупов, Андижон область партия комитетининг иккинчи секретари В. А. Смеюшчев сўзга чиқдилар.

КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, СССР Министрлар Советининг Раиси Н. И. Рижков партия-хўжалик активлари йиғилиши қатнашчилари ҳузурида нутқ сўзлади.

Йиғилиш резолюция қабул қилди, резолюцияда Фарғона областидаги воқеалар қаттиқ қораланди ва вазиятни барқарор этиш юзасидан долзарб вазифалар белгилаб берилди.

Партия-хўжалик активлари йиғилиши шу билан тугади. Йиғилиш ишида КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, КПСС Марказий Комитетининг секретари В. М. Чебриков, КПСС Марказий Комитети партия қурилиши ва кадрлар билан ишлаш бўлимининг сектор мудири Н. В. Багров, СССР ички ишлар министри В. В. Бакатин, СССР Давлат хавфсизлиги комитети раисининг биринчи ўринбосари Ф. Д. Бобков, СССР Бош прокурорининг ўринбосари О. В. Сорока иштирок этдилар.

УНУТМАНГ, ДИЁНАТЛИ КИШИЛАР ФАРЗАНДИМИЗ

ОНАЖОНИМ ФАРҒОНАМ, онажоним, нега йиғлаяпсан, нега инграяпсан, нега титраяпсан? Мусибат қаердан кела қолди, уни ким олиб келди? Ана шу хунрезликни, бiродаркушликни бошлаб берган, тинчингни ўғирлаган, сени қон қақшатган ким ўзи? Меҳр-муҳаббатнинг, қон-қардошликнинг юзига оёқ қўйган, ўзига ёзилган дастурхонга оёқ узатган, бошимизга ғам тошини отаётган ўша юзи қора ким ўзи? Наҳотки, сенинг сувингни, ҳавонгни, меҳрингни ичиб улғайганлар орасида шундай бетавфиқлар бор бўлса?!

Бутун Фарғонанинг азадор ҳовлига ўхшаб қолганига чидолмай ҳайқиргим келяпти. Бу аламли нидо томоғимга тиқилиб-тиқилиб, бутун вужудимни аёвсиз оғритгани билан нега овозимни чиқара олмаяпман? Гапириш навбати келганда тилим лол бўлиб, кўзларим ёшга тўляпти. Фарғонада қон тўкилганига, 2 мингдан ортиқ ҳамюртимиз бошпанасидан айрилганига, мингга яқин узоқ-яқинларимизнинг жароҳатланганига, кўплаб кишиларнинг ҳалок бўлганига, ҳовли-жойларининг кули кўкка соврилганига ўзим шоҳид бўлиб турибман-ку! Қани энди буларнинг барчаси ёлғон бўлса, Қани, болалар ва оналар фарёдини эшитмаётган бўлсам. Бу шафқатсизликлар учун ич-ичим куйишга куйяпти, аммо кимни лаънатлай, кимга ялиниб-ёлворай? Ахир турк билан ўзбек нима учун, нима талашиб бир-бирларига тажовуз қилишди? Наҳотки, бир ҳовуч бебошларнинг қасдма-қасди икки халқни — тили бир, дини бир, урф-одати бир, ҳатто қони бир икки халқни бир-бирига ёв этиб қўйса? Йўқ, бу ҳеч ақлга сиғмайди.

У ёки бу халқни ёмон отлиққа чиқариш нодоннинг иши. Катта ё кичик бўлишидан қатъий назар ҳар бир халқ ҳамиша улуғ ва қудратли. Ёмон, ичиқора, жанжални пулга сотиб оладиган, номард, худбин, пасткаш, майда гап, хулқи бузуқ, хоин одамлар ҳар бир халқдан ҳам топилади. Гўдакларнинг, оналарнинг, оталарнинг, «ҳеч кимга тили ҳам, жағи ҳам тегмаган» меҳнат аҳлининг гуноҳи нима?! Баъзилар бу воқеаларни «тўқликка шўхлик» деб баҳолаяпти. Ваҳоланки, унчалик тўқ ҳам эмасмиз. Иқтисодий, ижтимоий, маънавий қийинчиликларни тезроқ тугатиш йўлларини биргалашиб излаш, бир-биримизга мададкор бўлиш ўрнига етти ухлаб тушга ҳам кирмаган даҳшатли манзараларнинг томошабини бўлиб ўтирибмиз. Жанжалнинг тагини суриштирмай, ўзимизча хулоса чиқаряпмиз. Баъзан вазиятни тўлиқ англаб етмай, «қилдан қийиқ қидирганлар»нинг ур калтак, сур калтакни давом эттиришларига баҳона топиб беряпмиз. Бошқа жойлардаги ҳамма месхети турклари Қувасойдаги ўз уруғлари бўлган ўша бебошларни қоралашяпти. Бундай қаҳрли овозни мен Қўқонда, Фрунзе районининг Найманча қишлоғида, Ўзбекистон район Ленин номидаги колхознинг Каттағон қишлоғида, Фарғона районининг Усмон Юсупов номидаги боғдорчилик совхозида, Марғилонда эшитдим. Месхети турклари энг кўп яшайдиган Қувасойда ўзи нима бўлган эди?

Кейинги вақтларда бу ерда истиқомат қиладиган ўзбек, тожик, қирғиз ва бошқа миллатларга мансуб кишилар тез-тез:

— Буларнинг дастидан ёш-яланглармиз кўчада бемалол юролмай қолишди, — деб айрим месхети турклари устидан арз этишарди.

Бу ҳақлы овозларга қулоқ тутадиган топилмади. 23 май куни месхети турклари ресторанда ўзбек йигитларининг иззат-нафсларига тегдилар. Бу хабар тез тарқалди. Кўпдан алам билан юрган ўзбек йигитлари бақириқ-чақириқ билан ўша куни соат 19 дан 30 минут ўтганда тўпландилар. Шаҳарнинг Будённий кўчасида икки тараф бир-бири билан юзма-юз бўлиб, бир-бирларини ҳақоратлашди, қичқиришди. Гиж-гижлаш кучайиб, жаҳл келиб, ақл йўқолди, бир-бирларининг устига тошлардан ёмғирлар ёғдиришди. Ўзбек, тожик, месхети туркларидан тўрт киши, милиция ходимларидан икки киши жароҳатланди. Область ва шаҳар партия, совет ташкилотлари, милиция ходимлари кучи билан жанжал бостирилганда вақт ярим кечадан ўтган эди. 24 май куни соат 11ларда месхети туркларидан 300 киши шаҳарнинг Ленин майдонига тўпланиб, ўз юртларига қайтиш ҳақидаги ва бошқа сўровларни ўртага қўйиш билан бирга жанжал сабабчиларини жазолашни талаб этдилар. Улар билан юзма-юз йиғилган 500 дан ортиқ ўзбек ва тожик миллатига мансуб шахслар рўпарасидагиларга асаблари қўзғаб интиладилар. Партия, совет, жамоат ташкилотларининг раҳбарлари, тинчлигимиз соқчилари, обрў-эътиборли оқсоқоллар ўртага тушиши билан соат 13дан 30 минутлар ўтганда тарқалган оломон соат 19 ларда яна йиғила бошлади. Аммо булар фақат ўзбек ва тожик йигитлари эди. Улар қаршисида месхети турк оқсоқолларидан ҳалол меҳнати ва одамларга меҳри билан ҳурмат топган Тоштон ака Аслонов сўзга чиқиб, ўз ватандошлари орасидаги баъзи енгилтак ва хулқи бузуқ йигитларни қоралади, уларнинг ҳаддан ошган хатти-ҳаракатлари учун вужуди титраб-титраб кечирим сўради. Ундан кейин сўзга чиққан кўп кишилар ҳозирги воқеаларни онгсиз ҳаракат деб баҳолаб, ақл-идрокни йиғиб олишга чақирдилар.

Бу юрак сўзлари, ҳатто ялиниб-ёлборишлар, қонун бунга йўл қўймаслиги, ҳеч ким ундан қочиб қутулолмаслиги ҳақидаги жиддий огоҳлантиришлар нега озгина бўлса ҳам таъсир этмади? Нега оломоннинг қулоғи кар бўлиб қолди, жазавалари ошиб-тошди? Темирйўлчилар кўчасидан юриш бошлаган оломонни бу ерда кўпчилик бўлиб яшайдиган месхети турклари ғазаб билан кутиб турарди. Тошлар, портловчи пакетлар ва таёқлар билан бир-бирига ташланган жаҳолат жангида 58 киши жароҳатланди, 32 киши касалхонага ётқизилди. Қувасойнинг Валик қишлоғида яшовчи 29 ёшли тожик йигити Икром Абдураҳмонов касалхонада вафот этди. Кимларнингдир, рости, қайсидир кўринмас шарпаларнинг ваҳимасига, миллий ҳис-туйғуга тегувчи чақириқларига, қутқусига учиб, қулоғи кар, дили ва кўзи совуқ бўлиб кетган ҳар

Давоми иккинчи бетда

Фарғонанинг нотинч кунлари.

Л. ГУСЕЙНОВ суратга олган

МУҲАРРИР МИНБАРИ

БУЮК ТЎЛҚИН

СССР ХАЛҚ депутатларининг биринчи съезди ўз ишини якунлади. Кейинги йигирма кун фикр жўшқинлиги, эҳтирослар, баҳс-мунозараларга бой бўлди. Жамиятнинг бугунги аҳволи сабабларини ошкора муҳокама қилиш, уни лоқайдлик ва бепарволик кишанларидан халос этиш, истиқбол йўлларини белгилаш учун чинакам кураш борди. Фикрлар хилма-хиллиги, қарашлар ва ёндашувлар тўқнашуви, эътиқод ва масъуллик ҳисси даражалари бу курашга ўзига хос жўшқинлик бахш этди.

Қайта қуриш — биз танлаб олган ягона тўғри йўл эканлигини ҳис этдик. Бу йўл бизнинг тақдиримиз, тарих томонидан берилган имконият эканлигини тушуниб етдик. Шу боис ҳам янгиланиш жараёнининг инқилобий тўлқини бутун жамиятни оёққа турғизди. Экономикада, сиёсатда, маданиятда ижтимоий турмушга хос янги шаклларни ўзлаштириш, чуқур идрок этиш жараёни бошланди.

Депутатларнинг нутқлари уларга ишонч билдирган минг-минглаб сайловчиларнинг ҳам овози бўлиб янгради. Мамлакатимизнинг энг нуфузли минбарига юртдошларимиз чиқиб халқимизнинг дард-ҳасратлари, юрак сўзлари, муаммоларимизни эҳтирос билан баён қилишганида қайта қуриш туфайли юзага келган бу тарихий имкониятга шукроналар айтдик. Хатолар қалашиб ётган, миллиард-миллиард сўм маблағлар беҳуда совурилган, ҳаво булғанган, тупроқ заҳарланган, табиат беаёв топталган, пахта монокультураси гирибонимиздан қисиб ранг-рўйимизни заъфаронлаштирган бир пайтда бу эҳтирослар алоҳида аҳамият касб этади. Тўлапберган Қайипберганов қуриб бораётган Орол муаммоларини ўртага ташлаганида, «пахтани экспорт қилишга йўл қўйиб бўлмайди. Ҳозирги пайтда пахта билан савдо қилиш — ўз гражданларимизнинг соғлиги билан савдо қилиш демакдир», деб бонг урганида, Одил Ёқубов иқтисодчи олимлар, экологлар, медицина ходимлари, қишлоқ хўжалиги мутахассисларидан иборат нуфузли фавқулодда иқтисодий комиссия тузиб Ўзбекистоннинг бугунги аҳволини чуқур ўрганиш таклифини киритганида, Чингиз Айтматов, Ўлжас Сулаймонов ва бошқалар биз учун куюнчаклик қилишганида уларни депутатлар билан бирга биз ҳам олқишладик.

Съезд қайта қуриш ҳаракатининг буюк тўлқинига айланди. Аммо ҳамма нарса ҳал бўлди, муаммолар ечилди, тўғонлар олиниб, йўллар очилди, дея олмаймиз. Шундоққина ёнимизда турғунлик деб аталмиш яқин ўтмишимиз ҳансираб турибди. Унинг илдизлари батамом қирқилгани йўқ. Ўзига ром қилиш, домига тортиш ниятидан воз кечгани ҳам йўқ. Эскича тарзни қўмсаётганлар оз эмас. Хато ва янглишишлар тўлиб-тошиб ётибди. Ошкоралик ва демократия замонининг улкан ютуқлари айни шу даврнинг хатолари билан гоҳо қоришиб кетмоқда.

Кейинги тўрт йил, шубҳасизки, кўп жиҳатдан турлича ечимлар, ёндашувлар, нуқтаи назарларни синаб кўриш, қиёслаш, таққослаш, янглишиш ва хатоларни тузатиш, ўрганиш йиллари бўлди. Биз тамомила янгича йўлдан бораётибмиз. Пухта йўл қоидаларисиз бораяпмиз, огоҳлантириш белгилари осиб қўйилмаган. Синалмаган йўлда от чоптираётган чавандоз тулпорга беҳуда қамчи босмайди. Биз бўлсак аввалига устма-уст уриб тезликни оширдик. Агропром туздик, ичкиликбозликка қарши аёвсиз кураш бошладик, ўйламай-нетмай районларни бирлаштирдик, сиёҳи туғаб-туғамай аҳамияти йўқоладиган талайгина қарорлар қабул қилдик. Лекин натижа чиқмади. Шошма-шошарлик билан пухта ўйламасдан қонун актлари қабул қилиш тажрибасидан воз кечилгани йўқ. Бунинг оқибатида халқ жафо чекмоқда, ҳафсаласи пир бўлмоқда.

Истеъмол бозори мураккаб аҳволга тушиб қолганлигича турибди, пул муомаласи бузилган. Саноатда жиддий ўзгаришлар бўлаётгани йўқ. Йирик корхоналар, завод-фабрикаларнинг яқин келгусидаги план-кўрсаткичлари аллақачон тасдиқлаб, муҳрлаб қўйилган. Бу муҳр ҳозирча харидор талаби ва эҳтиёжидан устун қўйилмоқда, яъни улар шу кунларда ҳам истеъмолчиларга ўз шартларини (истасангиз шу) мажбуран ўтказмоқдалар.

Яқин йиллар ичида пулнинг қадрсизланишига, истеъмол бозорининг инқирозига ва бюджетдаги камомадга чек қўйилмаса, мамлакат иқтисодий ночорликка юз тутиши мумкин.

Солиқ сиёсати — мутлақо ёмон аҳволда. Давлат, республикалар, маҳаллий Советлар, корхоналар ва аҳоли ўртасида адолатли молиявий муносабатни таъминлайдиган янги принциплар ишлаб чиқилиши керак.

Пулнинг қадрсизланиши аҳолини солиқ гирдобига тобора чуқурроқ тортмоқда. Маҳсулот тақчиллиги туфайли тўловлар даражаси ошиб бормоқда. Олтмиш биринчи йил сўмининг ярим қудрати ҳам қолгани йўқ. Бу нима дегани? Биз бозорда керагидан кўра кўпроқ тўлаяпмиз, Бизни тобора кўпроқ шилишмоқда. Олтмиш биринчи йили биров Олой бозори эшигида туриб «Ҳали кўрасизлар, бир кило қулупнайнинг баҳоси эски пулга 150—200 сўм бўлади», деса уни эси пастга чиқарган бўлардик.

СОЛИҚ СИЁСАТИ такомиллашуви керак. Бу ишни пайсалга солиб бўлмайди. Аммо шошма-шошарлик ҳам кетмайди. Яқинда «Аҳолига солиқ солиш тартиби ва миқдорларини ўзгартириш тўғрисида»ги СССР Қонуни лойиҳаси эълон қилинди. Воажаб, биз тўрт йилдан бери нималар деяпмизу лойиҳа нима дейди...

Мамлакатда демократиялаш жараёни гуркираб авж олмоқда, — деб таъкидланди съездда. — Ошкоралик одамлар турмушининг тобора янги соҳаларини қамраб олмоқда. Демократик асослар бизнинг кундалик турмушимизга мустаҳкам сингиб кетмоқда.

Тўғри, шундай бўлмоқда. Аммо, очиғини айтайлик, ошкоралик нима эканлигини энди тушуниб етдик чоғи. Кейинги йигирма кун ичида турғунлик даврининг неча ўн йилликларига тенг келадиган йўлни босиб ўтдик.

Биринчи марта ҳарбий харажатларимизни ўзимиздан эшитдик. 1989 йил учун 30 ёки 36 миллиард эмас 77,3 миллиард сўм ажратилган экан. Бу рақам съезд минбаридан туриб айтилди. Айтса бўларкан-ку. Ҳеч нарса содир бўлгани йўқ. Бирор жойимиз ўпирилиб тушгани, мудофаа қудратимизга путур етгани ҳам йўқ. Аксинча, ҳукуматга ишончимиз ортди. Депутатлар бўлса ҳарбий харажатларни шакллантиришда фаол қатнашиш имконига эга бўлдилар. Энди улар яна шу имкониятдан фойдаланиб қурол-яроғ ва техника харид қилишга 32,6 миллиард сўм ажратиш керакми ёки йўқлигини ўйлаб кўришлари мумкин.

Қурол-яроғ шусиз ҳам тўлиб-тошиб ётган бўлса яна нима олишимиз керак? Кимдан олишимиз керак?

Ер юзи, ифодали қилиб айтганда, қурол омборларини кўтара олмай қолди. Олимлар мана бундай демоқдалар: замин имкониятлари тобора камайиб бормоқда. Янги минг йилликнинг ўттиз йили ўтиб-ўтмай инсоният фойдали қазилмаларнинг энг муҳимларидан маҳрум бўлади. Гарчи бу йиллар ичида геологларнинг омади келиб кон очишлар беш баробар ошса ҳам худди шундай бўлади.

Бунинг устига ҳозиргача тўпланган қурол-яроғ Ғарб билан Шарққа бир-бирларини ер юзидан бир эмас, бир неча ўн марта сидириб ташлаш имконини беради. Бас, шундай экан, икки ўртадаги ҳарбий тенгликни зўрма-зўраки сақлашга ҳожат ҳам йўқ. Бизга бундай тенгликдан кўра қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлиги тенглиги, даромад, сифат тенглиги, тадбиркорлик ва омилкорлик тенглиги, емоқ-ичмоқ тенглиги зарурроқдир.

Ўзбекистон ССР Давлат статистика комитетининг 1989 йил биринчи квартали якунларига доир ахборотида айтилишича «колхоз бозорида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нархи бир процент арзонлашган» эмиш. Бўлмаган гап. Съезд минбаридан бутун дунёга машҳур бўлиб кетган қулупнай бу йил бозорда дастлаб 15—20 сўмдан сотилди, картошка нархи 2—3 сўмдан ошиб кетди. Айни ёз, пишиқчилик пайти бир килограмм гилос — 5 сўм, помидор — 4 сўм, ўрик — 5 сўм.

— Бу йил аҳволимиз чатоқ, — дейди деҳқон. — Экин-текинни совуққа урдириб қўйдик.

Ногаҳоний совуқ деҳқоннинг шўрини қуритиб турган бир пайтда Москва, Урал ва Сибирдан келган бир қатор раҳбарлар, саноат корхоналарининг вакиллари республикамиз колхоз ва совхозларида бўлдилар. «Апрелда карам етиладиган, сал кейинроқ эса сабзи, сўнгра бодринг, помидор пишадиган, редиска бутун йил давомида ўсадиган, кузда мева-чева, узум айниқса мўл бўладиган» Сурхондарё области хўжаликларини бориб кўрдилар. Гап пахта етиштиришга ихтисослашган республикамизни мева-сабзавот ва полиз маҳсулотлари етиштирувчи ва етказиб берувчи энг йирик республикага айлантириш хусусида борди. Икки томонлама манфаатли (биздан бу, сиздан у) шартномалар тузилди. Хўжаликлар маҳсулотларининг ортиқча қисмини сибирликларга сотсалар, улардан эса керакли нарсаларни харид қилсалар — бунинг нимаси ёмон? Ёмон жойи йўқ. Аммо... Мева-сабзавот ва картошка етиштиришга ихтисослашаётган колхоз ва совхозлар маҳсулотни қайта ишлайдиган цехларга, уни сақлайдиган замонавий омборларга эга бўлиши муҳимдир, — деб таъкидланди Е. К. Лигачев иштирокида ўтган йиғилишда. Маъқул гап. Омбор бўлмаса, қайта ишлайдиган цех қурилмаса ҳамма нарса аввал қандоқ бўлса бугун ва эртага ҳам шундоқлигича қолиб кетаверади. Яъни, далаларда мева-чева, полиз маҳсулотлари етилади ва... чирий бошлайди. Омбор ва цехларнинг муҳимлиги ҳар гал айтилади ва.... ҳеч нарса қилинмайди. Натижада биров пешонасидан офтоб уриб маҳсулот етиштиради, иккинчи биров эса прицеп ричагини аста босиб уни ахлат уюмлари устига тўкади.

Ногаҳоний совуқ ризқ-насибамизни яримта қилиб олмаю ўрик, шафтолию ёнғоқ ҳосилларини жизғанак қилиб кетган бир пайтда матбуотда СССР Министрлар Советининг «Агросаноат ишлаб чиқариши самарадорлигини тубдан ошириш ва уни янада ривожлантириш асосида мамлакат аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш тўғрисида»ги қарори эълон қилинди. Унда умумий вазифалар билан бирга, ҳар бир регионга конкрет топшириқлар ҳам берилган. Ўқиймиз: «Ўзбекистон ССР, Тожикистон ССР, Туркманистон ССРда пахтачиликка ихтисослашишнинг ҳозирги даражаси сақлаб қолинган ҳолда... чорвачилик ва ўсимлик маҳсулотлари тайёрлаш кескин оширилади, умумиттифоқ фондига янги узилган ва қайта ишланган полиз маҳсулотлари, сабзавот, мева-чева, узум етиштириб бериш кўпайтирилади». Яъни, пахтани камайтирмаймиз, чорвачилик ва ўсимлик маҳсулотларини кўпайтирамиз, бозорни мева-чева билан тўлдирамиз.

ҚАДИМ ЗАМОНДА бир подшо ўтган экан. Унинг соҳибжамол қизига етти иқлимнинг йигитлари хуштор экан. Кунларнинг бирида подшо ошиқ йигитлардан бирига бундай дебди:

— Қизимни қирқ туя қалин тўлаган кишига бераман.

— Подшоҳи олам, — дебди йигит,—устимдаги кийимимдан бошқа ҳеч вақом йўқ. Уйим олдида бир туп ўрик ўсади. Мевасини сотиб тирикчилик ўтказаман.

— Яхши, — дебди подшо қувлик билан. — Баҳорда бир қоп ўрик гули, ёзда икки қоп ғўра, кузда уч қоп ўрик, қишда тўрт қоп туршак олиб келасан. Айтганларимни бажарсанг сени куёв қилиб оламан...

Эртакда йигитга сеҳргар қиз ёрдам беради.

Бизга-чи?

Ҳозирча пахта — 5 миллион тонна, гўшт 8 сўм, картошка 2 сўм, қулупнай... Қарордаги уч мақсадга эришиш учун деҳқон бир вақтнинг ўзида уч манзил томон чопиши керак.

1985 апрелидан бери тўрт баҳор ўтди. Деҳқоннинг кафти мойланганича йўқ. Қўшиб ёзишлар тугади, энди пичоғимиз мой устида дегандик. Пичоқ занглаб боряпти. Пахтакор хўжаликлар билан тола чиқиши бўйича ҳисоб-китоб қилишга ўтилганида ҳаммамиз хурсанд бўлиб дўппимизни осмонга отдик. Қайта қуриш шарофати туфайли адолат қарор топди, деб тушундик. Йўқ, адолат манзили ҳали узоқ экан. ЎзФА Ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш кенгашининг раиси, ҳурматли академигимиз И. Искандаров бу усулнинг номақбуллигини фош қилиб ташлади. Вой биз хомлар-ей, республика иқтисодчи олимлари хўжаликларнинг тайёрлов ташкилотлари воситачилигида пахта тозалаш саноати билан иқтисодий муносабатларининг ҳозирда мавжуд бўлган хомхатала системаси хавфли номатлуб тенденцияларни келтириб чиқариши мумкинлигини бундан чорак аср муқаддам кўрсатиб ўтган эканлар. «Ўзаро ҳисоб-китобнинг бундай механизми, — деб ёзади И. Искандаров, — ташқи кўринишдан ҳар қанча мантиқий туюлса ҳам, намлик ва пахтанинг ифлослиги кўрсаткичларини **сирли равишда** кўпайтириб кўрсатиш ҳамда пахтанинг сортини пасайтиришдан тайёрловчилар манфаатдор эканлигини муқаррар келтириб чиқаради. Чунки ана шундай қилинганда кўп тола олиш учун **махфий имконият** яратилади».

«Сирли равишда», «махфий имконият»... Бу ниманинг ҳиди эканлигини сезаяпсизми? Биз бўлсак турғунлик тугади, қўшиб ёзишлар, ўғирлашларга барҳам берилди, деб чапак чалиб ётибмиз.

Съезд кунлари Фарғона областида қонли можаролар бўлди. Безорилик ҳаракатлари, ақл

Давоми иккинчи бетда

БУЮК ТЎЛҚИН

Боши биринчи бетда

бовар қилмайдиган бебошликлар рўй берди. Натижада 87 киши ҳалок бўлди, 200 дан ортиқ киши касалхоналарга ётқизилди.

Биз бундай ҳаракатларни кескин қоралаймиз. Қонли можаро келиб чиқиши сабаблари, унинг ҳақиқий ташаббускорлари очиқ-ойдин айтилиши тарафдоримиз. Қон тўкилишини пиво ёки қулупнай можароси деб тушуниш ўта масъулиятсизлик эканлигини айтмоқчимиз. Ҳозирги муҳим вазифа — жабрланганларнинг дардига малҳам бўлиш, турли иғво ва зарарли миш-мишларнинг олдини олиш, аҳоли тинчини қасддан бузаётганларга зарба беришдан иборат. Қайғунинг бегонаси йўқ! Ҳар биримизнинг ва ҳаммамизнинг тинчимиз таъминланиши лозим.

Бизнингча, можаро илдизлари анча чуқур. Гўзал Фарғона ижтимоий-иқтисодий муаммолар ботқоғига аллақачон ботиб бўлган. Ёшлар бир неча авлодини иш билан таъминлаш, моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш каби энг муҳим масалалар кеча ёки бугун эътибордан қолгани йўқ. Экологик муҳит ёмон аҳволда. Сув ифлосланган, ер чарчаган.

Ўтган йили биз СССР Минерал ўғитлар министрлигига қарашли Янгиқўқон химия заводи ер ости сув ҳавзаларини ифлос қилаётгани, водий қишлоқлари аҳолисининг аянчли аҳволи тўғрисида мухбиримизнинг «Косага тушган илон» сарлавҳали мақоласини эълон қилган эдик. Мана, ўша мақоладан сатрлар: «... Мухбирнинг ёзганлари ҳеч қачон СССР Минерал ўғитлар министрлигининг қулоғига бориб етмайди. Завод фаолият кўрсатаверади, Сўх ер ости сувлари эса ана шу завод тагидан оқиб ўтаверади. Тўқсонқовунликлар бошқа жойга кўчирилмайди... Хўш, шундай экан, мухбирнинг ёзганларидан нима фойда? Ахир қанча-қанча мухбирлар, ёзувчилар «Бўстонлиқни қутқарайлик», «Турсунзода шаҳри яқинидаги алюмин заводи ўз фаолиятини тўхтатсин», деб ёзишмоқда, елиб-югуришмоқда. Буни қарангки, шунча ёзишмалар, шунча овоз ҳам керакли жойга етиб бормаяпти. Бу овозларни бўғаётган, халқнинг номидан ёлғон гапираётганларнинг овози эса ҳамма-ёқни тутмоқда...» (21.10.88).

Тан олиб айтиш керак, — деб ёзган эдик бундан бир йилча аввал,—қишлоқларимизда ишсизлик юз берганига анча йиллар бўлди. Колхозга чиқиб ойига 30 сўм пул олгандан кўра, бир ўқариқ бодрингни парвариш қилсам (гап водий муаммолари устида бормоқда — ред.), камида минг сўм топаман, деган одамларнинг ҳаммаси ишсиз... Пахтани эмас, бодринг парвариш қилаётган, уйида чок иши қилиб тирикчилик ўтказаётган, бировларнинг уйида, пудратга олган ерларида мардикорлик қилаётган барча кишилар ишсиз. Уларнинг муқим маошлари йўқ. Булар нафақат турғунлик йилларининг оқибати. Айни пайтда бугунги кун учун ҳам ташвишли ҳол. (19.08.88).

Бундан бир ой аввал Риштон район Губурғон қишлоғилик А. Холматовнинг қуйидаги мактубини газетамизда ўқигансиз: «1970 йилдан бери совхозда тракторчи бўлиб ишлайман. 1974 йилдан КПСС аъзосиман. Отам, онам вафот этишган... Оилада беш жонмиз. 1988 йили 300 сўмга яқин пул ишладим, холос. Ҳозир марказий ремонт устахонасида ўрин алмашиб ишловчи тракторчиман. Ҳар куни эрталаб гаражга бораман, трактор йўқ бўлса, яна уйга қайтаман. Совхоз партия ташкилотига мени партия сафидан ўчириб беринг, мен ишсиз бўлсам, ҳатто взносни вақтида тўлолмаяпман, десам кўнмади. Эгри йўл билан пул топишга виждоним йўл қўймайди». (28.04.89).

Фарғоналик Тоҳир Тўхтасинов шундай ёзади: «Бизни боқаётган, кийинтираётган еримизни асраб-авайлаш, эртани ўйлаб яшаш ҳар биримизнинг бурчимиз эмасми? Токайгача айрим кишиларнинг ўйламай-нетмай қилган ишидан меҳнаткашлар жабр-ситам чекади? Деҳқон фақат оғизда ёки қоғозда эмас, амалда ернинг ҳақиқий эгаси бўлиши керак. Инсон ўз меҳнатининг самарасидан тўла баҳраманд бўлмаса, яхши ебичмаса, дам олмаса, фақат оғир иш қилаверса, яшашдан нима маъно қолади?» (29.05.89).

Надоматлар бўлсинким, бизнинг бу чиқишларимизга етарли эътибор берилмади. Мухбирларни «ваҳима солишликда, аҳволни бўрттириб кўрсатишда» айблашди, эҳтиёткор бўлиш тўғрисида писандалар қилишди. Ташвишланманглар, ҳамма иш кўнгилдагидек бораяпти, деб ўз-ўзимизни алдадик. Алдов қимматга тушди.

Фарғона воқеаларини ёритишда айрим оммавий ахборот воситалари нуқсонларга ҳам йўл қўйдилар. Ёрлиқбозлик яна авжига чиқди. Водий муаммоларидан анча узоқ кишилар ўз билгиларича фикр юритиб, кўпчиликни ранжитишди. Ҳурматли ҳамкасбимиз В. Ардаевнинг энсақотар мақолалари фикримизга далил бўла олади.

ҚАЙТА ҚУРИШ, ошкоралик ва демократиянинг буюк шиори нимадан иборат? Бу саволга «Халқ билан бамаслаҳат!» деб жавоб қайтариш мумкин. Етмиш йил халқни алдаб келдик, қўйнини пуч ёнғоққа, қорнини пуч ваъдаларга тўлдириб келдик. Қайта қуриш йўли буларнинг ҳаммасини рад этди. Ҳамма-ҳамма нарса ошкор бўлсин, йирик қурилишлар, лойиҳалар, ҳар қандай қазишлар, ўзлаштиришлар, кенгайтиришу торайтиришлар умум муҳокамасидан ўтмоғи лозим. Биз ўз уйимизда, теварак-атрофимизда нималар бўлаётганини билишни истаймиз. Кеча қандоқ эдик, бугун қандоқмиз, даромаду буромадимиз, кирим-чиқимимиз нечук, эртага, индинга, сал нарироқ бориб аҳволимиз не кечади, не манзилларга дуч келамиз, сафарки олис экан — не тадориклар кўрмоғимиз лозим — буларнинг ҳаммаси ҳаммамизга аён ҳақиқатлар бўлмоғи лозим.

УНУТМАНГ, ДИЁНАТЛИ КИШИЛАР ФАРЗАНДИМИЗ

Боши биринчи бетда

икки тарафнинг оломони ҳақида гапиришдан олдин Қувасой раҳбарларига, милиция ходимларига таъна тошини отмай бўладими? Қувасойда месхети туркларининг бир тўда «валат»лари кейинги вақтларда бебошлик кўчасига кириб, бошқаларнинг иззат-нафсига тегиб юриши маълум бўлиб, кўп шикоятлар тушиб турган экан, нега чора кўрилмаган? Милиция ходимлари, жамоат ташкилотлари, Сизлар қаерда эдингиз? Айниқса, милиция ходимлари, яна такрорлайман, ўзбошимчаликни кўриб туриб, нега кўрмасликка олганлар?

Қувасойликларнинг айтишларича, бу ердаги милиция ходимлари айрим месхети турк йигитларидан қўрқишар экан. Нега? Тиллари қисиқмиди? Босар-тусарини билмаган ўша 10—15 такасалтанг вақтида жиловлаб қўйилганда имоним комилки, ҳозир бошимизга бундай оғир кўргулик тушмаган бўлар эди. Жанжалнинг илк куни оломон жиноятчиларнинг жазоланишини талаб этганда, каллани ишлатиб, тўполончи ўнтадир, йигирматадир, ўттизтадир, нега дарров ушланмади? Улар ўша куни кўпчилик кўзи олдида тергов қилинса, судга берилса, ҳамма фалокатнинг олди олинмасмиди? Ишсизларни ким ўйлаб кўрди? Қўлга тош, таёқ, пичоғу ханжар тутган ёшларнинг кўпчилиги ҳеч қаерда ишламаётган, ҳеч ким ҳисобини олмаётган бекорчилар эканини катталар бундай ўйлаяптиларми?

Қувасойдаги бор воқеа мана шу. Аммо миш-мишлар еру-кўкка сиғмайди. Фарғона областининг қаерига борманг: «нима дейсиз, месхети турклари Қувасойда болалар боқча-яслисига кириб, гўдакларни ўлдириб, паншаҳага илиб кетибди, болаларнинг икки оёғини икки томонга тортиб, бўлиб, деворларга михлабди, қизларни зўрлабди, кўринган ўзбекни ўлдиряпти» ва ҳоказо ва ҳоказо гаплар. Ахир буларнинг ҳаммаси кимларнингдир уйдирмасику! Область партия комитети идеология бўлими мудири Абдусамаджон Шерматов боқча-ясли воқеасини шарҳлаб:

— Шаҳар ижроия комитети биноси ёнида жанжалкашлар билан мунозара қилиб турганимизда орқа томондан аёл кишининг «дод, келишяпти» деган овози келиб қолди, — деди, — кўпчилик ўша томонга югурдик. Етиб борсак жимжитлик. Боғча-ясли мудираси:

— Мени кечиринглар, — деди, — ўйнаб юрган ёш болалар скамейкаларнинг тахталарини тортишаётган экан. Ёғочнинг қарсиллаганидан қўрқиб кетибман.

БОҒЧА-ЯСЛИГА оид воқеа ҳам шу, холос. Бошқа миш-мишлар ҳам худди шундай уйдирма. Фарғона шаҳрида, Фарғона районида, Марғилонда, Қўқонда, Фрунзе районида ва бошқа жойлардаги ўзбек, тожик, қирғизлардан сўранг. Ҳаммаси месхети туркларининг биронтасидан ёмонлик кўрмаганликларини, иноқ яшаётганларини айтишади. Бу жойлардаги месхети турклари эса, ўзбеклардан бир умр миннатдор эканликларини изҳор этишарди. Ўзингиз ўйланг, икки халқнинг бирбирига қандай адовати бўлиши мумкин?! Месхети туркларига меҳр-муҳаббатдан бўлак ҳис-туйғумиз йўқ десам, бу сўзимга барча юртдошларим мунозара қилмасдан қўшилишларига ишонаман. Биз, уруш йилларининг қийинчиликларини кўрган болалар ота-оналаримиз месхети туркларини қандай ҳурмат-иззат билан кутиб олганликларини яхши биламиз. Ўзбекистон район Ленин номидаги колхоздаги Каттақум қишлоғининг бундан 45 йил бурунги ўша кечки пайти ҳеч ёдимдан кўтарилмайди. Урушдан оғир ярадор бўлиб, касалланиб келган, кўрпа-тўшак қилиб ётган дадамни урушдан бир қўли яроқсиз қайтган Мамараҳим ака йўқлаб келиб:

— Қани, Сулаймонқул, бир амаллаб ўрнингдан турмасанг бўлмайди, — деди, — Кавказдан меҳмонлар келяпти.

— Ҳозир меҳмондорчилик вақтими, — деди дадам бошини кўтариб, — тинчликми?

— Кавказдан қайсидир халқ сургун қилинибди.

— Наҳотки, бутун бир халқ сургун қилинса?

— Қримлар ҳам шундай бўлди-ку?

— Ё раббим, — деб дадам худди соппа-соғ одамдек туриб, Мамараҳим акага эргашди.

Ўша куни шом қоронғусидан бошлаб, ўндан ортиқ оила учун иккитагина синфи бор, пастак томли мактабимиз, яна бир неча хонадонлар меҳмонларни кутиб олиш учун шошилинч ҳозирланди. Уйма-уй юриб, уларга емиш йиғилди. Очлар ўзларининг очликларини сездирмай топган-тутганларини беришди. Ўша ниҳоятда ачинарли, аммо меҳру-муҳаббатли манзараларни жўнгина ёзиб ҳам, гапириб ҳам бўлмайди. Илк кунларданоқ Ойдин ва Алоиддин Байрамовларнинг, Рустам тоға Азизовларнинг, Гунаш Чкаловларнинг, Сейфад ака, Билол ака, Фезилат, Ширват, Ширвон опаларнинг ва бошқаларнинг оилалари қишлоғимизга худди ўз қариндош-уруғимиздай сингиб кетганини, боримиз ҳам, йўғимиз ҳам ўртада бўлганини, бошимизга оғир кунлар тушганда ўзбек тенгдошларим қаторида Муҳаммад, Уммат, Юлдуз, Ночора, Гулботин, Илмдор, Сарвар сингари месхети турк ўртоқларим йиғласам йиғлаб, кулсам кулиб, ҳамиша мададкор бўлганликларини унутсам, ахир ўз ўтмишимни оёқ ости қилган бўламан-ку? Йигирмадан ортиқ невара-чевараси бўлган оппоқ соқолли, гавдали, хушрўй, гапи кескир ва лекин меҳрли Байрам бобо вафот этганда бутун маҳалла ўз отасидан айрилгандай йиғлаган эди?! Юракнинг бу титроғини ўлчаб бўладиган мезон борми? Ҳозир шуларни эслаб юрагим эзиляпти.

60-йилларда қишлоғимиздаги месхети туркларидан Фезилат опа, Сейфад ака ва марҳум Гунаш Чкаловлар оиласи Фарғонага кўчиб келишган эди. Мен булар билан кўришиб турардим. Пахта заводининг орқасидаги кўчаларда яшашарди. Уларнинг орасида онам билан тенгдош ва қадрдон Фезилат опа билан учраша олмадик. Бир куни ёз пайти Фарғона мева бозорида харид қилиб юрсам, кимдир пештахтадан ўзини ташлаб, мени қучоқлади. Қарасам, ўша ўзимнинг холам ўрнида холам бўлиб қолган Фезилат опа. У мени ўпиб-ўпиб йиғлаяпти. Бу меҳрни тушунтириб бўлармиди?

Чекшўрада яшайдиган Ширвот опа «этажда ўтирасизлар» деб шафтолиси ё узумлари пишса, олдин менинг оиламга олиб келарди. Билардим, бу оқибат мен учун эмас, марҳум дадамга, заҳматкаш онамга бўлган меҳрларининг изҳори эди. Эҳ, биз қандай саховатли, кўнгли кенг, ўзини эмас, ҳамиша бошқалар ташвиши билан яшаган улуғ инсонлар фарзандимиз!

Нурхон исмли қиз Ёзувчилар уюшмаси область бўлими идорасига кириб келиб, Тошлоқдаги «Аврора» кинотеатрининг методисти бўлган Бахтли исмли месхети турк аёлини топишга ёрдам беришимизни сўради... У ўзини тутолмай йиғларди:

— Бахтли опамдек яхши аёлни кам учратганман, туғишгандек эдик.

Нурхон йиғлаяпти. Бугунги ёвузлик орасида юриб; худди қўрқинчли туш кўраётгандекман. Кошки, бу туш бўлса? Кошки, уйғониб, Фарғона районидаги Ленин номли колхознинг областга машҳур пахтакори, тош устида дур ундираётган бригадир Ленин орденли Уммат Кўчиевни яна ўша даштдаги ўзи қурган дала шийпонида учратсам. Ўтган йили кузда бу шийпонда санъаткорлар ва шоирларнинг пахтакорлар билан учрашуви бўлиб, уни республика телевидениеси тўла-тўкис кўрсатган эди. Усмон Юсупов номидаги боғдорчилик совхозининг ўнлаб гектар ерларида боғ яратган соҳибкор Сейфад Улфановни нега яшириб қўйишга мажбур бўлдик. Ҳозир унинг гилослари қийғоч пишиб ётибди.

Мен билан ёнма-ён яшаётган невара-чевaралик Муса оға, қурувчи Фармонжон ва Анваржон, ҳайдовчи Азизжон, тарбиячи Мўминадай ҳалол, очиқ кўнгил, заҳматкаш қўшниларим, совхоз бош агрономи Кахо Мучаидзе нега ўз уйларидан қувилишди, нега сарсон-саргардон бўлишди? Уларни ўйлаб туриб яна бир ҳақиқатни алам билан айтгим келади. Фарғонада жуда кўп миллат вакиллари яшайдилар. Аммо далада ишлаётган, дала меҳнатининг азобини ўзбек ва тожиклар билан бирга тортаётган ҳам фақат месхети турклари эди-ку.

Қувасойдан бошланган бу довулни бошқа тарафларга ким олиб ўтди? Ғалаённи бостириш учун шундай жиддий чоралар кўрилар экан, шуни илгарироқ бошласа бўлмасмиди? Нега чора кўриш кечиктирилди? Бу оқимни Қувасойнинг ўзида тўхтатиб қолиш мумкин эди-ку!

Ҳозир ўзбеклар билан месхети туркларининг қон-қардошлиги тарихини варақлаб ўтирмоқчи эмасман. Бу ҳақда жуда кўп гапириляпти. Бу икки халқ номидан иш кўраётганлар фожиаси борган сари оғирлашиб бораётган бир пайтда соф ниятли, очиқ дил, меҳрли кишилар нигоҳларидан таскин оламиз. Ўзбекларнинг ҳам, месхети туркларининг ҳам аҳли донишлари бу беюзлик қаршисида кўзларида ёш билан бош эгиб, бебошлик кўчасига кирганлар учун бир-бирларидан дил ичида кечирим сўраётганларини ҳис этяпман.

Донишмандлар айтганидек, дунёда дўстликдан афзалроқ ва қимматлироқ ҳеч нарса йўқ. Умрдан дўстликни ўчириб ташлаш қуёш нуридан маҳрум этиш билан баробар. Ўзгаларнинг қайғусига лоқайд қараганлар ҳеч қачон ҳақиқий инсон саналмаганлар. Ҳозир кимнинг кимлиги билинадиган энг оғир синовлар бағрида турибмиз. Бундай пайтда ҳар бир одам ўз ақл-идрокини эҳтирос ихтиёрига топшириб қўймаслиги керак. Халқда шундай гап бор: «Эҳтиросни тизгинла, акс ҳолда у сени тизгинлайди». Ҳаётда эҳтироснинг қулига айланган кишиларнинг умри ҳамиша аянчли бўлганига оид воқеалар жуда кўп.

Қадимда шундай низо чиққанда халқ улуғлари, кўпни кўрган оқсоқоллар яраш-яраш чақириғи билан чиқиб, икки тарафни бир-бирига яқинлаштириб, ўрталарига нон қўйиб, бирбиридан узр сўратиб, ҳамиша дўст яшашга онт ичирганлар. Менинг ёши улуғ ҳамюртларим, Сизлар нима қиляпсизлар? Ақл-идрок, оғир вазминлик, донишмандлик, кечиримли бўлиш сингари ота мерос фазилатларимизни йўқотиб қўйганимиз йўқ-ку ҳали! Шундай пайтда ҳам катта раҳбарларнинг топшириқларини, уларнинг иш буюришларини кутяпсизларми? Нега фарзандларингиз, невара-чевараларингиз йўлини тўсмадингизлар? Кўп раҳбарларимиз тузукроқ гап ҳам топишолмаяпти. Ҳатто даврага чиқишганда ҳамон қоғозга қараб, биров ёзиб берган гапни такрорлашяпти. Улар юракдан гаплашишни билишмаяпти.

ЮРТИМНИНГ КЎПНИ кўрган улуғлари, энди умидимиз Сизлардан. Милиция ва ички ишлар қўшини солдатлари қуршовида турибмиз. Жиноятчилар, майли, жазолансин. Аммо лақмаларнинг кўзини очиб қўйишни, уларни огоҳлантиришни унутмайлик. Негадир баъзи ёшларимиз оёғи тагидан нарини кўрмаяпти.

Ҳеч бир миллат ҳеч қачон ёлғиз ўзи бахтли бўлолмаган. Қардошлик, дўстлик, қўни-қўшничилик, қариндош-уруғчилик, меҳр-оқибат, ахир бу бахтимиз-ку! Жаҳл келганда, ақлини йўқотганларнинг яна ақлларини йиғиб олишларига кўмаклашайлик. Фарғона — шафқат, муҳаббат, мардлик водийси! Биз ана шу гўзал водийнинг диёнатли кишилари фарзандларимиз. Оталар шаънига, водий шаънига доғ туширмайлик. Мардлар ҳамиша кечиримли бўлган.

Азиз ҳамюртларим, туғишгандай бўлиб кетган месхети турк қариндошлар, жазавага тушган бебошларнинг гапини гап қилмайлик, улар ташлаган совуқчилик учун, келинглар, бир-биримизни кечирайлик!

Йўлдош СУЛАЙМОН,
Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофотининг лауреати, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси Фарғона область бўлимининг масъул котиби

Тоҳир МАЛИК

ХАЛҚҚА ҲАҚ ГАП КЕРАК

ФАРҒОНА ВИЛОЯТИДАГИ фожиаларнинг тафсилоти ҳақида гапириш ниятим йўқ. Қандай мудҳишликлар содир бўлган бўлса — кўрсатилди, айтилди. Мен фожиа юз берган ерларда кўрганимни эмас, одамлардан эшитганимни сиз, азизларга етказмоқчиман. Мен юртимиздаги баобрў одамлар билан Фарғонада, Марғилонда, Тошлоқда, Комсомольскда бўлдим. Марғилонда бир неча маҳалла аҳли билан суҳбат қурдик.

Кўпни кўрган қариялар, ёшлар ҳам бўлиб ўтган қора ишлардан норози. Учрашувларда улар бошқа бир нарсадан ҳам норози эканликларини айтдилар. Фарғона вилояти аҳли берилаётган ахборотлардан, айтилаётган гаплардан норизо. Дастлабки нотўғри ахборотлар кўпгина ёшларни ёмон йўлга йўллаган бўлиши ҳам эҳтимол. «Иттифоқ» маҳалласида «Нима учун фақат нашавандлар, гиёҳвандлар, ароқ ичганлар» дейишади, «Нима учун фақат ўзбекларни айблашади?» деб ғазаб билан гапирдилар.

Биз бўлиб ўтаётган воқеаларга ўз вақтида тўғри баҳо беришни ҳануз ўрганмаган эканмиз. Эътибор қилинг-а, Сумгаит, Қорабоғ, Тбилисидаги воқеалар ҳам дастлаб «бир гуруҳ экстремистлар...» каби иборалар билан изоҳланган эди. Ўша ерларнинг аҳолиси ҳам ҳақ гаплар яширилганидан, кечикиб айтилганидан қаттиқ норози бўлишган эди. Фарғона фожиаси ҳам шундай калтабин иборалар билан баён қилинди. Мухбирларимиз ҳамон ўша ибораларга суяниб иш кўришяпти. Ахир ўйлаб кўрайлик, кўчаларга 5—10 минглаб одам чиқса, наҳот шуларнинг ҳаммаси нашаванд бўлса, наҳот ҳаммаси ароқ ичиб олган бўлса? Беш минг одамни бирданига маст қилиш учун қанча наша керак, қанча ароқ керак? Ундан ташқари беш минг одам экстремистик гуруҳ эмас, тўда ҳам эмас. Кўчага чиққан минглаб одамларнинг бари туркларга қарши эмасдир, бошқа дарди ҳам бордир. Ошкораликни байроқ қилдик деган матбуотимиз, радио ва телевидениемиз наҳот шу оддий нарсаларни мулоҳаза қилмаса? Марказий телевидениеда берилган биринчи ҳикоя оддий халқни ҳам, раҳбарларни ҳам қаттиқ ранжитди. Ўша ҳикояда «шаҳар партия комитети ўзини қўриқлаяпти» деган гап бор эди. Марғилон шаҳар партия комитетида биз 7 июнь куни бўлдик. Вазият ўша куни ҳам таранг эди. Аммо шаҳар партия комитети биноси атрофи қуршалмаган эди. Телевидениедаги ҳикоя сабабини сўраган эдик, ўртоқлар аниқ тушунтириб беришди. Телевидение суратга олган куни чиндан ҳам аскарлар бино атрофини ўраб олишган, чунки бинонинг учинчи қаватида миш-мишлардан қўрқиб қочиб чиққан ўзбек аёллари, болалари, биринчи қаватда эса турк аёллари, болалари бўлишган. Раҳбарлар ўзларини эмас, ана шу одамларни ҳимоя қилишган.

Телевидение, радиода, матбуотда мурожаатномалар, чақириқлар, насиҳатлар кўпайиб кетди. Назаримда, бу эскича иш усули. Кўчага чиққан одамлар буларни эшитади, ўқийди, амал қилади, дея олмайман. Ҳозирги шароитда халқ унвонларга, мансабларга, ёшга, оқарган сочга қарамайди, уларга фақат бир нарса — ҳақ гап керак. Нашаванд, ароқхўр деган гаплар билан ўзимизни ўзимиз алдамайлик. Халқнинг дардига ҳам қулоқ тутайлик.

Йўрмадўз маҳалласида одамлар пахта нархининг камлиги, турмуш шароитининг оғирлиги, азот заводи атроф-муҳитни заҳарлаётгани, одамлар ёш бўла туриб майиб-мажруҳ бўлиб қолаётганларини катта бир дард билан айтдилар. Ўнинчи синфни битирган йигитчалар «бир йилдан кейин ҳарбий хизматга кетиб қолади» деб ишга олинмас экан. Баҳонани қаранг! Ўша йигитча бир-бир ярим йил бадалида нима билан машғул бўлади, қорни овқатга тўядими, усг-боши бутми — ким ўйлайди буларни!

Ёшларнинг бераҳмлиги сабабини ҳам қариялар аниқ айтишди. «Аввало видеосалонларнинг фаолияти, қолаверса, телевидениенинг айрим кўрсатувлари ёшлар тарбиясини бузяпти. «оилада ёш келинчак, қизлар бўлса телевизор қўйишга уялиб қолдик», дейишди.

Бугун «Ким айбдор, туркларми, ўзбекларми?» деган саволга аниқ жавоб бериб бўлмайди. Бу саволга тергов органлари ҳалол жавоб берадилар, деб ўйлайман. Фожиани бошлаб берганлар ҳам аниқланади, жазога тортилади, деб умид қиламан. Фожиани келтириб чиқарган ижтимоий сабабларни эса биргаликда ўрганишимиз, таҳлил қилишимиз, хатоларни тузатишга биргаликда киришишимиз лозим. Ижтимоий сабаблар бир кунда туғилмаган, бирданига ҳал бўлмайди. Барчамиздан донишмандлик, сабот, матонат талаб қилинади. Халқ буни тушуниб турибди. Бугун эса уларга ҳақ гап сув билан ҳаводай зарур.

СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИНИНГ СЪЕЗДИ

МУРУВВАТНИ УНУТМАЙЛИК

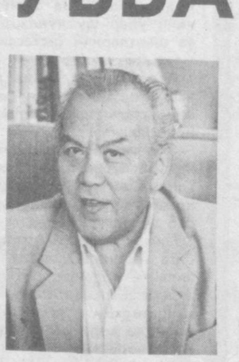

Ёзувчи, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг биринчи котиби, СССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг котиби, СССР Ёзувчилар уюшмасидан депутат Одил ЁҚУБОВ нутқи

АЗИЗ ДЎСТЛАР! Вақт ғанимат, шунинг учун ҳам ушбу маърузанинг оламшумул масалаларга оид қисмидан воз кечиб, бирдан мақсадга ўта қолай. Биз етмиш йил бадалида, ҳа-ҳа, бир неча асрга «татигулик» мана шу давр ичида жон қадар азиз бўлган жуда кўп қадриятларимиздан жудо бўлдик. Шулар ичида шундай бир қадрият ҳам борки, минг афсус, унинг ўрнини бирон-бир нарса билан қоплаш бағоят мушкулдир. Тирикчиликнинг мушкуллашганлиги, бирида очин, бирида тўқин яшаётганимиз туфайли, инсоний қадр-қимматни ер билан битта қилгувчи узундан-узоқ навбатларда навбат кутишлар туфайли юз берди у. Инсон боласига хос бўлган энг олийжаноб фазилат бўлмиш раҳм-шафқатдан, муруввaтдан асар қолмади бизда. Боз устига шу хислат ўрнини тошбағирлик ишғол этди. Кишилар меҳр-оқибатсиз, ён-веридагилар дардига лоқайд, илтифотсиз. Жума куни эди, ораста кийинган иккита жувон фойеда суҳбатлашиб турган экан. Бири норози бўлиб: «Намунча бу ўзбеклар пахтаси ҳақида тинмай жаврашади?» — деса, шериги айтардики: «Жонга тегиб кетишди, ўзи буларда маънавият деган нарса бўлганми сира?!»

Бу маломат, гапнинг очиғи, менга алам қилди. Ахир, ўзингиз ўйлаб кўринг, аввалги чапдаст, мард, танти деҳқон, унинг кўзлари чарос, қошлари камон аёли бугун шундай бир аянчли, фожеи аҳволга тушган бўлса агар, ким айбдор бунга?

Бу шўрликларнинг маънавияти қандай қилиб юксалсин, ахир! «Ҳамма замонлар ва барча халқларнинг отаси» бўлмиш Иосиф Сталин мамлакатнинг пахта мустақиллигини таъминлаш учун ўртага ташлаган машъум шиор бизнинг деҳқонларни ҳамма-ҳамма нарсадан мосуво қилмадими, ахир! Айнан уларга тегишли бўлган замин: кўрса кўз қувонадиган неча юз минг гектарлик кўркам ва серҳосил боғ-роғлар, солланиб турган ям-яшил йўнғичқазорлар, салқини оромбахш ёнғоқзорлар, ҳаттоки, бодомзорлар, ахир, шафқатсизларча кесиб ташланмадими, шудгор қилинмадими! Муҳтарам Чингиз Айтматов бу ерда айтгани каби, чиндан ҳам пахта бехосият неъматга айланди. Ҳа, мамлакат охир-оқибатда пахта мустақиллигига эришди ҳам. Ҳатто, кўз кўриб қулоқ эшитмаган бойликка ҳам эга бўлди. Лекин деҳқонга, унинг аёлига, бола-чақасига шундан нима наф тегди. Саратоннинг жазирамасида худонинг берган куни ўн икки соатлаб қиртқирт заҳмат чекиш, ҳатто, дам олиш кунлари, байрамларда, таътил нималигини билмасдан офтоб тиғида тер тўкиш шу деҳқоннинг гарданига тушмадими.

Сўнгги пайтларда вақтли матбуот республикамиз бошига шов-шувдан иборат беҳисоб мақолаларни дўлдек ёғдирди. Шундан келиб чиқиб, умумхалқ хазинасига қўл чўзганларнинг ҳар қайсиси қанчадан маблағ ўмаришганлигини сизлар ҳатто сариқ чақасигача ҳисоблаб чиқишган бўлсангиз керак. Ҳаромтомоқларни, албатта, жазоламоқ жоиз. Бу ҳақда бошқача гапнинг ўзи бўлиши мумкин эмас. Бироқ Ўзбекистондан четда яшаётган бирор-бир киши виждонга зид бормаган тарзда шу — пахта туфайли пахтакор бугунги кунда не аҳволга тушиб қолганлигини бор ҳолича тасаввур қила олармикан. Давлат план комитети кафолатича пахта стратегик хом ашё ҳисобланади ва у давлатга жуда кўп даромад келтиради. Мамлакатга айнан пахта туфайли озмунча чет эл валютаси оқиб келаётгани йўқ. Ва шу валютасиз, Давлат план комитетининг эътироф этишича, давлатимизнинг қўли ҳам калта бўлиб қолар эди. Хўш, шундай хом-ашёни етиштираётган деҳқон машаққатли меҳнат қилиб, ҳолдан тойган, унинг шўрлик аёли қандай шароитда яшамоқда ўзи. Бу одамлар машаққатли меҳнатлари эвазига қанчадан ҳақ олишаётир?! Бизнинг опа-сингилларимиз қуёшнинг радиация сочувчи нурлари тиғида, жазирама офтобда заҳмат чекишаётир. Ҳа, улар бажараётган иш аёл зотига муносиб эмас. Офтобнинг заҳри туфайли ҳам, заҳарли химикатларнинг ҳуда-беҳуда қўлланилиши туфайли рак, ошқозон-ичак ва сариқ касалликлари, аёлларнинг камқонлиги ва бошқа хасталиклар беҳад урчиди. Аёллар ва болалар ўлими ўсишига ҳам сабаб шу.

Уларнинг турмуш даражаси қай ҳолатда? Пахта даласида меҳнат қиладиган аёлларимиз қош қорайгандан кейингина ёвондан уйга қайтишади, бола-чақага оби-ёвғон пишириш кеpакми? Керак. Ўчоқ бошига боришади ва отам замонидагидай таппи қалаб, қозон қайнатишади. Қадди басти нечундир яшин урган қайинларни эслатувчи шу аёлларнинг баркашдай қорайган юзларига кўзим тушса кўзларимдан беихтиёр ёш тирқарайди. Қани улардаги аёллик нафосати? Қани сарв қоматлар, қани латофат, назокат! Кўзлари тўла мунг, армон ва ҳасрат. Мен биламан, мамлакатимиздаги ҳамма деҳқонларга ҳам, рус деҳқонларига ҳам қийин. Аҳволни ўнглаб олиш ниятида ҳукумат эзгу тадбирлар қўллаётганидан мен ҳам мамнунман. Лекин, биродарлар, ҳар қалай пахта пахтада. Жанубий Америкадаги тошбағир оқ танли фермерлар тутган йўлни бир эслайлик-а, Улар пахта плантацияларида ўзлари ишлашни исташмади, бу заҳматдан хотин, бола-чақасини ҳам халос этиш учун бориб Африкадан неча юз минг қора танлини кишанбанд этиб, олиб келишди. Аммо адолат юзасидан шуни ҳам айтиш кераккки, наслу насабини пахта заҳматидан асраган ўша қаҳри қаттиқ фермерлар ҳам келгусида қулларидан соғлом, яъни оғирини енгил қиладиган насл етишсин учун уларни тўйдириб боқишган. Шунинг шарофатиданки, бўйи икки метрли қоратанли полвонлар дунёга келди. Ва уларнинг авлодлари бугунги кунда Америка спортининг, санъатининг ҳам гултожларидир.

ХЎШ, БИЗНИНГ ҚИШЛОҚЛАРДАГИ болаларчи? Бу ўринда спорту маънавий камолот ҳақида гапириб ўтиришнинг ўзи ортиқча. Улар қорни тўйиб овқат емаётирлар (ахир, жон бошига йилига атиги йигирма килограмм гўшт тўғри келади), оғир меҳнат қилаётирлар, шунинг оқибатида уларни, ҳатто, армияга ҳам олишмаяпти. Олишган тақдирда ҳам қурилиш батальонларида хизмат қилишаётир. Деҳқонларимиз бошига тушган кулфат ҳақидаги шу мухтасар гапимдан сўнг, муҳтарам Николай Иванович, мен сизга мурожаат қилмоқчиман: Давлат план комитетидаги ўртоқларнинг пахта мамлакатга керак, у стратегик хомашё ҳисобланади, валюта даромадида салмоқли ўрин тутади, деган гаплари тўғрими? Агар, тўғри бўлса, нега энди бизда у сув текинга сотиб олинаётир?

Инқилобга қадар, Николай Иванович, «Туркистанское ведомости» газетаси қайд этганидек, рус савдогари (ҳа, ўша ўлкамизга бу меҳнати оғир экинни олиб келган рус савдогари) бир пуд пахта эвазига ўн саккиз пуд буғдой берар эди. Бизнинг жонажон социалистик давлатимиз эса бир килограмм пахта учун ўртача ҳисобда эллик тийин ҳақ тўлаётир. Бу пулга Тошкентдаги Олой бозорида атиги ярим килограмм бодринг беради, холос (ўртоқлар, яна шуни ҳам эслатиб ўтишни истардимки, бир килограмм пахтадан иккита эркаклар кўйлаги тикилаётир, уларнинг қиймати камида эллик сўм туради).

Бизнинг Ўрта Осиё табиий иқлими жиҳатидан жаҳонда тенгсиз имкониятга эга эканлиги тарихий манбаларда ҳам қайд этилган. Дунёдаги энг ширин неъматлар — мева-чева-ю, сабзавотлар шу ерда етиштириб келинган. Қовун, тарвузнинг шираси тилни ёрган. Табиий бойликлардан илмга зид равишда шафқатсизларча фойдаланиш етмиш йил мобайнида шунга олиб келдики бугун ўлкамиз экологик ҳалокат ёқасига келиб қолди.

Ўртоқлар, кеча сиз менинг гапларимни охиригача эшитмадингиз, мен академик Аганбегяннинг фикрини айтаётган эдим. Шу фикрни ҳозир қайта тўлиқ айтмоқчиман. Ўтган йили Орол муаммосига бағишлаб КПСС Марказий Комитетида ўтказилган кенгашда академик Аганбегян Ўзбекистоннинг табиати, замини ва охир-оқибат халқи дучор бўлган қабоҳатларнинг ҳақиқий сабабларини ҳеч ким билмаслигини таъкидлаган эди. На Давлат план комитетидагилар, на Давлат агросаноат комитетидагилар билмайди буни, деди у, боз устига республика меҳнаткашлари елкасига бўлар-бўлмас мажбуриятларни юклашадики, бу мисоли туманда йўл қидиргандек. Шу боис академик етук иқтисодчи олимлар, экология тадқиқотчилари, шифокорлар, қишлоқ хўжалиги мутахассисларидан ташкил топган обрўэътиборли фавқулодда иқтисодий комиссия тузиш кераклигини, бу комиссия Ўзбекистонда қандай аҳвол рўй берганини ғоят теран таҳлил қилиб, ҳукуматга бу аҳволни тўла-тўкис, очиқ-ойдин қилиб изоҳлаб бериши зарурлигини қатъий уқтириб айтди.

Биродарлар, менинг ишончим шунга комилки, анча вақтга чўзиладиган келажакда эмас, балки яқин-ора йилларда Ўзбекистон мамлакатимиз аҳолисининг ярмини еб-ичиришга қурби етиши мумкин. Бунинг учун республикани пахта яккаҳокимлиги қусуридан қатъий туриб қутқармоқ керак, меҳнатга жон-дили билан боғланган халққа турғунлик йиллари етказган беҳудуд қутқудан қутулишга ва ниҳоят унинг ҳам кўкрагига шамол тегишига ёрдам бериш лозим.

«Биз қардошлик оиласида яшаймиз. Бир-биримизга ака-ука, биродарлармиз. Энг оғир дамларда ҳам баҳамжиҳат, елкама-елкамиз!» Баланд мақомдаги шундай гапларни кўп айтамиз.

Сизларга сир эмас, турғунлик даврида бизнинг бошимизга оғир мусибат тушди, унинг қора кўлагаси республика устидан ҳам тарқаб улгурганича йўқ. Зеро, шарқда айтишадики, бахт келса, ҳам бахтсизлик келса ҳам қўша-қўша бўлиб келади.

Рост, ўша бахтсизлик моҳият-эътибори билан нопокликдан, беимонликдан, эътиқодсизликдан келиб чиқди, етим-есирларнинг, халқнинг ҳақига хиёнат қилинди, наинки хиёнат қилинди, ҳатто ҳаётнинг ўзи ҳам нотоза ўзанга йўналтирилди. Бундай бадбахтларга, нопок кимсаларга, такрор айтаманки, зиғирча шафқат қилмаслик лозим. Ҳар қандай жазога улар муносиб. Лекин бошқаларнинг, ўрмонга ўт кетганида қўшилиб ёниб кетганларнинг гуноҳи нима?! Деярли айби бўлмаган ёки бўлса ҳам уни зўрнинг зуғуми билан қилган, бола-чақасининг оч қолишидан, турмуши янада юпунлашишидан қўрққан, бир бурда нонимдан айрилмай, дея зўравон раҳбарнинг буйруғини бажаришга мажбур бўлганларнинг гуноҳи нима?

Бахт ҳам, бахтсизлик ҳам қўша-қўша бўлиб келади. Бугун халқимнинг бошида яна бир мусибат. Фарғонадаги ситамлар, нотинчлик юракни ўртаб турибди ҳозир.

Касалингни яширсанг, иситмаси ошкор этади. Шунча йил ўтса-да, киндик қони томган ердан қувғин қилинган туркларнинг юрак ноласига биз қулоқ тутмадик! Биз халқимизнинг қўллари олтин дедик, меҳнаткаш-мушфиқ дедик, лекин аслида уни ҳам ўз ҳолига ташлаб қўйдик! Охироқибат шу бўлдики, жон томири бир, қисмати бир бўлган ака-ука бир-бирининг дилини жароҳатлади.

ИЖТИМОИЙ АДОЛАТСИЗЛИК Уфа яқинида тўпланиб қолган газ уюмига ўхшайди. Модомики, шундай экан биз ҳушёр бўлишимиз, ўт чиқарувчилардан сақланишимиз зарур. Азиз ҳамюртлар, сиздан ҳозирча шуни ўтинч билан сўраймaнки, оловдан эҳтиёт бўлингиз. Тарихнинг энг қора кунларида ҳам ота-боболаримиз мушкулликларни сабр-тоқат билан, вазминлик билан, тадбиркорлик билан енгиб ўтишган.

Маъруза учун белгиланган вақт тугади, нутқимни якунлайман. Фавқулодда комиссия тузиш тўғрисидаги менинг таклифимни эса қабул қилишингизни илтимос қиламан. Раҳмат.

А. ОТАБОЕВ таржимаси

УЙҒОНИШ САБОҚЛАРИ

Қирғизистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг раиси, «Иностранная литература» журналининг бош муҳаррири Чингиз АЙТМАТОВ нутқи

«МАНА, ЮЗЛАШДИК»,—деган ибора бор. Бу ибора одамлар ўртасидаги мураккаб мулоқотнинг маълум босқичини ифодалайди. Бугун мен бу иборани сизларга мурожаат қила туриб, айтгим келди. Мана, юзлашдик. Шундай қилиб, биз янгича демократия биносини қурмоқчи бўлаётган ушбу қурилиш майдончасида ҳозирча ур-сур, тартибсизлик, эҳтиросга берилиб кетиш анчагина. Табиийки, куюнар экансан, киши. Ушбу кунлар давомида мени ҳам оғриқ, ҳам умид тарк этмади. Ахир айни пайтда (нима бўлганда ҳам, иш давом этмоқда) янги бинонинг девори қад ростламоқда. Муҳими шу.

Съезднинг илк дақиқалариданоқ бизни бир сўроқ ўйлантирди: халқ депутатларининг анжумани қандай бўлмоғи керак? У мустақил халқ ҳокимияти юқори органининг шаксиз ифодасига айлана оладими? Ёки яна бошқарувчи мансабпарастлар қўлида қулай ва итоаткор қурол бўлиб қолаверармикан? Бугун ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкин, олишувлар, баҳслар, ички иккиланишлар довонини босиб ўтиб, ўз ўтмиши ва бугунини қайта-қайта фикрлаб, Съезд иш жараёни давомида бутун тарихимиз солномасида буткул янги демократик ҳодиса кўринишини олди. Бизнинг онгимизда, дунё жамоатчилиги кўз ўнгида юз очди.

Халқ гунглигининг, коммунизм тантанасининг мавҳум ваъда қилинишларининг, руҳий қулликнинг оғир мустабидликлари, ғоявий ва иқтисодий бошбошдоқлик, ўз-ўзини алдаш, риёкорлик ва ёлғоннинг ўн йилликларидан сўнг ниҳоят бизнинг демократик орзу-умидларимиз ўзининг тараққий қилган қонуний ифодасини топмоқда. Майли бу бор-йўғи бошланиши. Лекин бу ҳодисанинг Ватанимиз тақдирида ва бутун жаҳон халқларининг тақдиридаги беқиёс ролини баҳолаш қийин. Ахир, биз инсоният қалъасининг бир бўлагимиз, бизнинг соғайишимиздан, оғир иқтисодий фожиадан қутилиш йўлини топа олишимиздан, ҳуқуқий давлат ташкил этиш ва шахс озодлиги, эркинлигини таъминлаш йўлидаги самарали ҳаракат қилишимиздан, миллий муносабатларни тўғри йўлга қўя олишимиздан, дунёвий биродарлик жамиятида ўзимизнинг ўрнимизни топишимиз ва табиий уюшиб кета олишимиздан, умуминсоний қимматлар қадрини ўзимиздан тараққий эта олишимиздан, дунёвий инқилоб ҳақидаги ёвуз таълимотдан қутула олишимиздан, қуруқ сафсатабозликдан қанчалик тез қутулишимиздан, бошқа дунёлар билан муносабатларда фикрий ваҳшаткорлик ва ғоявий муросасизликдан қутула боришимиздан ҳозирги замон инсонияти аҳволининг яхшиланиши юзага келади. Бошқа халқларни фаровон қила туриб, биз ўзимиз ҳам фаровонлашамиз.

Бизни ўраб турган мамлакатларда ҳозир ҳамманинг нигоҳи телевизорларга қадалган, улар куюнмоқдалар ва қалбларида анжуман яхшиликка хизмат қилади деб умид қилмоқдалар. Шундай бўлиши ҳам керак. Биз — кўп миллатли буюк мамлакатмиз, биздан ижобий ёғдулар таралиб туриши, ижобий тажрибалар тарқалиши керак, биз ўта ички, ҳаттоки мамлакатимизни чулғаб олган иқтисодий офатлар ҳақида гапирганда ҳам яхши намуна кўрсатишимиз керак.

Хўш, бу ёғига қандай яшашимиз лозим? Бутун дунёнинг кўз олдида аҳволни қандай яхшилаш мумкин? Ҳамма шуни ўйлаётибди. Менга ҳам шу ҳақдаги фикрларимни айтишга рухсат беринглар.

Экономика. Мамлакатда аниқ иқтисодий таълимот йўқ. Ҳамма нарса ана шу деворга келиб тақалиб қолмоқда. Жуда хавфли ҳолат чуқур илдиз отди. Оммавий норозилик ва инкор пайтида танқидбозлик тулпорига миниб, телетомошабинлар олдида ўз-ўзини кўз-кўз қилишдан осони йўқ. Бу маънода ҳаммамиз ҳам моҳирмиз. Хўш, қандай қилиб сонни амалий кўпайтириш, сифатни кўтариш мумкин? Буюк мамлакат миқёсида буни қайси йўл билан қилса бўлади? Буни камгина одам билади.

Қайта қуриш ва ошкоралик нафасидан қанотланган ҳолда, биз кўзимизни ҳамма ёққа тарқалган моддий офат жарлиги ёқасида тургандагина очдик. Агар бизнинг офатларимизда узоқни кўра олмайдиган, тажрибасиз раҳбарлик, ислоҳотларнинг самарасизлиги, қайта қуришнинг изчил олиб борилмаётгани айбдор эканини адолат билан қайд этсак, бу ҳали ҳаммаси эмас. Ғилдираксиз аравада отларни ҳар қанча қамчиламагин, узоққа кетолмайсан.

Зўрма-зўраки меҳнатдан, инсоннинг ташаббускорлигини, мустақиллигини кескин бўғадиган, унинг омилкорлигини ер билан яксон қиладиган казармачилик социализмидан, мулоҳазасиз меҳнаткашликдан, мусобақачиликни йўққа чиқарадиган, ҳаммани тенглаштираман деб, бир-бирига ўхшаш, юзсиз қилиб қўйган сиёсатдан бошқа нарсани кутиш ҳам мумкинми? Бу мерос энг катта ёвузликни туғдирди. Унинг номи — оммавий бегоналик, ҳамманинг ва ҳамма нарсанинг лоқайдлиги: ҳукуматнинг халққа, халқнинг ҳукуматига ишончсизлиги. Энг охирги пайтларгача халқ сиёсатдан четлаштирилган эди, мана бизнинг кўз ўнгимизда синиш юз берди. Халқ жамиятдаги ўз ўрнини англашга киришди. Шунинг учун, менимча, ҳозир тикланиш, тирилиш йўлини излаш пайти етди. Хўш, жамиятдан ва ҳар биримиздан йиллар давомида сингиб кетган бегоналик психологиясини, кўпроқ олиб, камроқ ишлаш фикрини қандай қилиб ситиб чиқариш мумкин?

Бунинг учун жамият системасининг ўзи, унинг таркибий хусусиятлари, номукаммаллиги ҳақида ўйлаш керак. Ҳаёт айтиб турибди: кун тартибига мулкчиликнинг турли шаклларини омилкорлик билан қўшиб олиб бориш, социализм шароитида мумкин бўлган ишлаб чиқариш муносабатлари турли шаклларини бирлаштириб, тадбиқ этиш шарт. Айтгандай, социализм ҳақида — бизнинг назарий таълимотларимизнинг энг муқаддаси бўлмиш социализм ҳақида икки оғиз гап. Социализм тушунчасини сиғинадиган каъбага айлантириш керак эмас. Социализмга сиғинмаслик лозим. Социализмни қуролланган ва мукаммал шаклда одамларга, яратувчанлик ва фаровонликка хизмат қилдириш керак. Биз социализм қандай бўлиши керак ва қандай бўлмаслиги керак деб фол кўриб, ортиқча баҳслашиб, мажлислар қилиб ётган пайтда бошқа халқлар социализм қурганлар ва унинг меваларини истеъмол қилмоқдалар. Бунинг устига биз социализмни қандай қурмаслик кераклигини ўз тажрибамизда кўрсатиб, уларга намуна бўлдик. Мен Швеция, Австрия, Финляндия, Норвегия, Испания ва ниҳоят океан ортидаги Канадани кўзда тутмоқдаман. Швецария ҳақида гапирмаса ҳам бўлади — бу намуна. Бу мамлакатлардаги ишчилар бизнинг ишчилардан кўра 4—5 марта кўп ойлик олади. Уларнинг иқтисодий ҳимояланганлиги, меҳнаткашларининг турмуш даражаси фақат тушимизга кириши мумкин. Ана буни реал ишчи касаба союз социализми деса бўлади. Майли, бу мамлакатлар ўзларини социалистик деб атамасинлар, бу билан улар ёмон яшамаяптилар.

БИЗ ЎЗ СОЦИАЛИЗМИМИЗНИНГ муқимлиги билан ўзимизнинг жонимизга тегдик! Нима учун бизнинг шахтёрларимиз мен тилга олган мамлакатларда пойабзалдай тўкин бўлган автомашина сотиб олиш учун очлик эълон қилиши керак? Нима учун бизнинг чўпонлар республика Министрлар Совети раисининг қабулида соатлаб ўтириб, унинг олдида тиз чўкиб, кўҳна «уазик» машинаси учун ғилдирак сўраши керак? Социализмнинг маъноси луғатда эмас, шу маънонинг реал ифодасида. Мен марказий газеталаримиздан бирининг редакциясида шунга ўхшаш фикрни айтганимда, суҳбатдошим кўзларини катта-катта қилиб, афсус билан елка қисди: «Сени шу сўзларинг учун 1937 йилда деворга қўйиб дарҳол отишган бўларди». Шубҳаланмайман, чунки бу ишда оилавий тажрибамиз бор. Ана шу уфқи кўринмайдиган, кечирасизлар-у, бизнинг фаҳмсизлик ҳолатимиздан қайта қуриш портлаши кўзимизни очиб, ушбу съездга етказиб келди. Келинглар, ўйлаб кўрайлик, сталинча социализм бизни олдинга етаклай оладими? Йўқ, етаклай олмайди, биз буни кўрдик. Энди бизнинг мамлакатимиз каби каттакон, ўзига хос юрт учун фойдали бўлган ижобий тажрибаларни тараққий қилган мамлакатлардан, ҳуқуқий давлатлардан олишимиз керак. Агар биз ўзимиз яхши ишлаш ва яшашни билмасак, бошқа реал социализмда яшаётганлардан ўрганаверишимиз керак. Ўртоқлар, шу маънода иккита мўъжазгина таклифим бор.

Биринчидан, биз мажбур бўлган, қўймаса бўлмайдиган қадам — ғарбдан катта қарз кўтариш керак ва тақчилликни бартараф этиш лозим. Тушунаман, қарз оёқдан тортади. Аммо бизнинг имкониятларимиз кўп, — тўлаймиз, вақти билан ҳисоб-китоб қиламиз. Ҳозирча, кеч бўлмасдан олиш керак — бу зарур чора.

Кейин, биз кеча қишлоқ хўжалик масалалари бўйича чиқишлар ва мурожаатни эшитдик. Бу қишлоқ туфайли оммавий йиғидир. Хўрлигим келади. Бунинг устига ўзим ҳам қишлоқда катта бўлганман. Деҳқончиликка бутун дунё бўлиб биргаликда ёрдам бериш керак. Мен ҳарбий хизматни ўташда маънавий эҳтиёжига кўра ҳарбий қисмларда эмас, дейлик, бирон бир онкологик шифохонада ҳамшира бўлиб хизмат қилиш йўлга қўйилган Европа мамлакатлари тажрибаси бизда йўл қўйиладиган бўлса, ўсмирларни ҳарбий хизмат даврини қишлоқда ишлаб бериш билан ўтказишни таклиф қиламан. Бунинг устига армияга оммавий чақириш ҳам бизнинг яхши томонимиз эмас. Ҳар ҳолда менимча бу масала устида ўйлаб кўриш керак.

Экономикадан кейинги энг мураккаб масала — бизнинг миллий муносабатларимиз. Тбилиси масаласида комиссия тузилгани яхши бўлди — ҳар ҳолда халқимизни зўравонликдан ҳимоя қилишнинг кафолати ишлаб чиқилиши керак. Мен иттифоқдош республикаларимиз тўла социалистик мустақиллиги ғоясини буткул қувватлайман. Бундай мустақилликсиз федеративлик мақоми шунчаки гап бўлиб қолади. Аммо, менимча, мустақилликнинг такомиллашуви ўйлаб, изчиллик билан, қонуний олиб борилиши керак, эҳтиросга берилиш ва бир қўл силташ билан ҳамма нарсани ҳал қилиб юбориш мумкин эмас. Бизда бор нарса жуда қимматга тушган ва биз хоҳлайдиган нарса катта масъулиятни талаб қилади.

МИЛЛИЙ ТИЛЛАР масаласи менга яқинроқ. Шунинг учун бу ҳақда қисқача сўзламоқчиман.

Гап республикаларда давлат тили концепцияси ҳақида бормоқда. Бу жараёнга қонуний асос яратиш керак. Тўғри, умумий андозани ҳам ўйлаб кўрса бўлади. Давлатнинг федеративлиги тилларнинг ҳам федеративлиги демакдир. Шу маънода иттифоқдош республикалар маҳаллий халқларининг тиллари давлат тили бўлиши керак. Бу ишда ҳам ўйлашимча фикрий изчиллик, ишонарли муросакорлик талаб этилади. Қисқача айтганда, жойларда узоқ вақт инкор этилган республикаларнинг миллий тилларига лингвистик тараққиёт учун зарур муҳит яратилиши, улар тирилиб ўз қонуний ўрнини олиши учун шароит муҳайё этилиши лозим. Бу масала жуда мураккаб, айниқса, Ўрта Осиёда. Расмий муҳитда маҳаллий халқларнинг тили қатнашишига кўникмаган кўпчилик оғайниларимизга бу нарса рус тилига қарама-қарши қўйиш бўлиб туюлмоқда. Келинглар, ўйлаб кўрайлик.

Рус тилининг буюк даҳоси бизга, ҳаммамизга ўз хизматини қилди ва бундан кейин ҳам мен ўз ҳаётимни бу умумий маънавий бойликсиз тасаввур қила олмайман. Рус тили бу маънода шаксиз ва ҳаммага қулай тилдир. Мамлакатимиз доирасида унга ҳеч қандай хавф таҳдид қилаётгани йўқ. Аммо бу тил ўзининг тарихий тарқалганлиги учун бошқа маҳаллий халқларнинг тилларини сиқиб қўймаслиги керак. Шу маънода ҳар бир халқ ўз халқининг тили бор бўлгандагина халқ ҳисобланишини тушуниш лозим. Тил халқнинг маданий мустақиллигини белгилайди. Агар халқ у ёки бу сабабларга кўра ўз тилини қўллаш ва ривожлантириш имкониятидан маҳрум бўлса, у халқ сифатида йўқолади.

Бу ердан тилларни мукаммаллаштириш, миллий халқлар тилига кўпроқ шароит яратган маҳаллий аҳоли тили давлат тили мақомини берган ҳолда икки тиллилик концепциясини йўлга қўйиш фикри келиб чиқади. Бунга ҳали ҳамма ҳам тайёр эмас. Муросага, мулоқотга, яқинлашувга бориш керак. Ҳамма нарса икки томонга ҳам фойдали, икки томонни ҳам ҳурмат қилган ҳолда ечилиши лозим.

Афсуски, оммавий ахборот воситалари ҳам ҳар доим бу жараёнга ижобий хизмат қилмайдилар, айниқса, марказий матбуот. Ўз миллий эҳтиёжлари ҳақида гапирган ҳар бир кишини миллатчилик ва маҳаллийчиликда айблаш қарийб урф бўлди, айни пайтда ўз халқини инкор қилишга ўрганган нигилистларни қўллаб-қувватлаш, жўяли, ватанпарвар кишиларни миллатчиликда айблаш авж олди. Матбуотнинг бу чиқишлари (уларнинг муаллифлари хоҳлайдиларми, йўқми) одамлар тинч ва хотиржам яшаётган, умумий ташвишлар ва муаммоларни биродарликда ечаётган жойларда кутилмаган салбий ҳодисаларни сунъий келтириб чиқарадилар. Гап миллий масалалар ҳақида борганда телевидение ва матбуот етти ўлчаб бир марта кесишлари керак. Масалан, «Комсомольская правда» жиддий туриб, Олмаотадаги воқеалар айрим мактабларда ёшлар ўз она тилида ўқиётгани учун юз берди деб ёзади. Буни қандай тушуниш ва нима деб аташ керак?

Мустақиллик ҳуқуқи Қозоғистон Совет Социалистик Республикасини ҳам четлаб ўтмаслиги лозим. Бу республикани қонундан истисно қилмаслик керак, зеро қозоқ халқи — шу ўлканинг қадим уруғларидан бири — мамлакатга нон керак бўлгани ва Европа қисмидан кўп миллионли аҳолини қўриқ ерга кўчиб ўтишига тўғри келганлиги учун айбдор эмас. Бу кўчиш кўчиб келганлар ва маҳаллий аҳолининг процент муносабатларига салбий таъсир кўрсатди. Энди ҳар гал пайти келганда маҳаллий аҳолини четга сиқиб, ўз ўрнини кўрсатиб қўйишмоқда.

Қонун, Конституция ҳар бир халқнинг ўзига хослигини ҳимоя қилиши, маҳаллий халқлар, масалан, Ўрта Осиёда, шу жумладан қозоқлар ўз ўлкаларидан ташқарида этник уруғдошларига эга эмасликларини ҳисобга олиши керак. Агар бу халқлар ўз ерида маданияти ва тилини ривожлантира олмас экан, мамлакатдан ташқарида уни ривожлантириш имконияти йўқ.

ҲАР БИР ХАЛҚ ўзича бетакрор. Бизнинг матбуот ва телевидение, менинг назаримда, «ўзбеклар иши» деган иборани боқибеғамларнинг миясига қуяверib ўзбек халқига нисбатан андишасизлик қилмоқда. Бу ишга ўзбекларнинг нима алоқаси бор? Бу ҳақорат нима учун? Бу халқ ўз ҳаётини пахта етиштириш каби хосиятсиз, серминнат ишга тиккани учунми? Ёки пахта давлат хазинасига валюта келтирадиган энг муҳим экин экани учунми? Агар уюшган жиноятчилик у ёки бу жойда бўлса, бу билан ҳуқуқтартибот органлари шуғуллансин, халқнинг миллий ғурурига тажовуз қилинмасин. Бу сўзни қримтатарлари ҳимояси учун ҳам айтиш керак.

Қачонгача биз миллий қисматнинг бу фожиона чинқириғига бепарво қараб турамиз. Бизнинг оммавий ахборот воситаларимиз (жумладан ТАСС) бу халқ худди шундай ноинсоний зўравонликка лойиқ деб тасвирлашда давом этмоқдалар. Ахир бемаънилик-ку бу! Бутун бир халқ устидан бундай ҳукм чиқаришга кимнинг ҳаққи бор? Ҳатто яратган оллоҳ ҳам бундай ҳуқуққа эга эмас. Нима, уруш йилларида сотқинлар ва қочоқлар фақат қримтатарлари ичидан чиққану, бошқа халқлар иллатсиз эдими? Бунақа бўлмайди. Уруш урушлигини қилади. Бу кураш, бу қаҳрамонлик, бу қайғу ва шафқатсизликдир. Бу асирлик ва сотқинликдир. Бу ғалаба ва мағлубият ҳамдир. Буларнинг ҳаммаси ҳар қандай халқни домига тортиши мумкин. Бу нарсага диалектик ёндашиш, ҳеч бир халқнинг ғururини поймол қилмаслик лозим.

Мамлакатимизнинг немис аҳолисига нисбатан йўл қўйилган ва қўйилаётган адолатсизлик ҳақида ҳам айтмасам бўлмайди. Уруш пайтида қувғин қилинган, тарқатиб юборилган, хўрланган бу халқ бугунгача сиёсий камситилмоқда. Агар совет немисларининг маданий ва административ автономияси тикланадиган бўлса, бу ҳаммамизга хизмат қилади. Немис автономияси барчамизга намуна бўлгусидир.

КЕЛИНГЛАР, ўз ўтмишимиздан хулоса чиқарайлик. Токи келгусида бундай ҳодисалар қайтарилмасин. Халқларнинг этник туғаллик сифатида даҳлсизлигини таъминлайдиган, ҳеч бир сиёсий, давлат ва ирқий сабабларга кўра халқларнинг қувғин қилишга йўл қўймайдиган конституцион кафолотлар ишлаб чиқиш лозим. Ҳар бир халқнинг ўрни у тарихий воияга етган ерда бўлиши керак.

Қ. БАҲРИЕВ таржимаси

ШАФҚАТСИЗЛИК МЕРОС ЭМАС

СССР халқ депутати, ёзувчи, Қозоғистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг биринчи котиби Ўлжас СУЛАЙМОНОВ нутқи

БИЗ, АДАБИЁТЧИЛАР, гуллар ҳақидагина эмас, кўпроқ ҳосиллар ҳақида ҳам гапирамиз. Қайта қуришнинг кўп жиҳатлари ичида мен учун энг муҳими — мустамлакачиликдан халос бўлиш жараёнидирки, бу жараён 20-йилларда тўхтатиб қўйилган эди. Мана энди у ушбу жараёнга хос барча томонларини юзага чиқариб давом этяпти.

Тарихий воқеликнинг ўзига хослиги шундаки, собиқ метрополия — Россия бошқа республикалар билан бир қаторда ўзи Марказнинг мустамлакасига айланиб қолди. Биз ўрганиш бўлиб қолган нарсаларга янгича нуқтаи назар билан қараяпмиз. Давлат манфаатлари доимо халқ ҳамда шахс манфаатларидан юқори бўлиб келди. Мен қадим тарихий анъаналарга эга бўлган ерда, Семипалатинск вилоятидан сайланганман. Бу ерда қозоқ халқининг улуғ шоирлари дунёга келганлар, бу тоғлар ва даштлар — биз учун Ясная Поляна, Михайловское, Тархан билан баробардир. Ҳа, айнан мана шу ерларда атом синов майдони ишлаб турибди.

Қўшма Штатларда синов майдони — битта, Хитойда — битта, бошқа мамлакатлар зарядларини ўз ерларидан минглаб чақирим нарида, океандаги оролларнинг аҳолисига товон тўлаб синовдан ўтказадилар. СССРнинг эса бир қанча синов майдонлари бор. Уларнинг энг эскиси — Семипалатинскда. Энг фаол ишлайдигани ҳам шу: бир йилда 18 маротаба портлаш ўтказилади. Амалда у мамлакатнинг қоқ юрагига жойлашган. 15 йил ерда ва ҳавода очиқ синовлар ўтказилди. Бу жойда энг одми ҳисоб-китобга кўра жами умумий қуввати 2,5 минг Хиросима бомбасига тенг заряд портлатилган. Бу синов майдони атрофидаги ерларда яшайдиган аҳолининг соғлиғига асар кўрсатмадимикан? Ҳатто расмий мутахассислар буни тасдиқлаб, ҳа, — деб жавоб берсалар-да, биз бунга ишонмаймиз. Невада — Семипалатинск жамоатчилик ҳаракатининг мутахассислари бошқачароқ, даҳшатлироқ маълумотларга эгадирлар. СССР Соғлиқни сақлаш министрлигининг Учинчи бош бошқармаси текшириш материалларини сир сақламоқда. Хиросима ва Нагасакида ўртача умр кўрсаткичи ҳозир дунёда, чамаси, энг юқори ўринда туради — бу шаҳарларда ва улар орқали — бутун Японияда соғлиқни сақлаш ва маиший ҳаёт даражасини узлуксиз кўтариб бориш туфайли шунга эришилган. Тан олиш керак, бизнинг давлатимиз ўз гражданларига жуда оз марҳамат ва ҳурмат-эътибор кўрсатди. Қирқ йил синов ўтказилган бўлса, шу вақт мобайнида синов майдони атрофидаги районларда Марказнинг ҳисобидан биронта ҳам соғлиқни сақлаш пункти қурилган эмас, биронта қишлоқ касалхонаси таъминланган эмас, бошқа нарсаларни қўя турайлик. Очиқ портлатишларнинг оқибатлари мамлакатнинг соғлиғига ҳали узоқ замонлар таъсир кўрсатиб туради. 1963 йилда ниҳоят бир неча қатламларда синовларни тўхтатиш ҳақида битим имзоланди. Адолат юзасидан айтиб ўтайликки, ҳукуматни шундай битимни имзолашга кўндирган олимлар ва айниқса, академик Сахаров тутган йўлга тан беришимиз керак. Бу 60 мегатонналик энг қудратли водород бомбаси портлатилгандан сўнг рўй берди. Олимлар ихтиролари дунёни не қиёмат кунга солиши мумкинлигини ўз кўзлари билан кўрдилар. Бу кашфиёт ўзида ҳам даҳо, ҳам даҳшатли ёвузликни жам қилган, ёвузлик салмоғи эса чандон ортиқроқ эди. Ушбу тазодли ҳол эндиликда ҳатто шунда ҳам кўринадики, Семипалатинск синов майдони ташкилотчилари қилиб Курчатов ҳамда Лаврентий Берия буюрилган эди.

Еросги портлашлари ҳам хавфсиз эмас, шу йил 12 февралдаги радиоактив газларнинг отилиб чиқиши шундан дарак беради. Илгари ҳам шундай воқеалар бўлиб турган, мисол учун, ўтган йили ёзда. Минглаб болалар бир кун ичида шоша-пиша қўйилган ОРЗ диагнози билан ётқизилди, уларнинг бурунларидан қон келар, бошлари айланар ва бошқа шунга ўхшаш белгилар зоҳир бўларди, маълумки, булар тумовгагина хос белгилар эмас.

Дунё ўзгаряпти. Ғарбда ҳам, Шарқда ҳам душманларимиз сони камаяяпти, демак, мудофаа харажатлари ҳам озаяди. Совет жаҳон асляҳахоналари тўлиб-тошиб ётибди, буюк давлатларнинг ядро қалқонлари шу қадар каттайиб кетдики, энди ўз ҳимоясида турганларни ҳам йўқ қилиб юборишга қодир. Михаил Сергеевич Горбачевнинг Лондонда Гилтхоллда туриб, мамлакат парчаловчи моддалар ишлаб чиқаришни тўхтатади, деб берган баёноти XXI аср ядросиз аср бўлажагига умидимизни оширди, давлатимиз тинчликни кўзлаган давлат бўлаётганига ишончимизни мустаҳкамлади.

Мамлакат янги воқелик ичига кирганини, Марказ бизни эшитаётгани ҳақида яна шундан ҳам ҳукм чиқарса бўлади. Невада — Семипалатинск ҳаракати туғилганлиги туфайли синовлар вақтинча тўхтатилди. Синов майдонлари мана тўрт ойдирки сукутда. Омонат сукунат. Умид қиламизки, ҳукумат ва атом клубидаги мамлакатларнинг ядрога қарши жамоатчилик ҳаракатлари бизни эшитади, тушуниб етади ва қўллаб-қувватлайди, синовларни барча қатламларда баробар тақиқловчи тугал битимни имзолаш учун шарт-шароит яратади.

XIX партконференциядан сўнг эндиликда шу нарса аён бўлиб қолдики, бизнинг ўсишимиз халқ билан давлат ўртасидаги ошкора фикр алмашув даражасига кўпроқ боғлиқ бўлиб қолади. Ушбу жараёнда турли-туман нуқтаи назарлар етуклик касб этиб боради. Мамлакатнинг шўришлари 20-йилларнинг иккинчи ярмида бошқача фикрлашни таъқиб қилишдан бошланганлигини ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Демократлашув ва ошкоралик давом этсин десам, бошқача фикрлашга давлат муносабатини қонун йўли билан ифодалаш жуда зарурдир. Бошқача фикрлашни ётсираб эмас, ижодий ҳодиса деб тан олмоқ керак. Резолюциялар ёки алоҳида ҳужжатлар қабул қилиб, уларда сталинчи тўдаларнинг социализмга қарши жиноятлари, хусусан, бошқача фикрга эга бўлганларни қириб ташлашларини қаттиқ қоралаш даркор. Чанги чиққан маълум ислоҳотларнинг суръат ва усулларида кўринган сўлчиларнинг «шиддатли ўсиш» назарияси ҳамда амалиётни жиноятқорона деб эълон қилмоқ лозим. Ўзгаришларнинг сарин, тоза шамоллари неча-неча марталаб мана шу каби «жадаллатиш»лар туфайли ҳаммаёқни вайронага айлантирган довулларга дўнмади дейсиз. Қозоқлар урушда 350 минг жонни йўқотдилар. «Шиддатли одим» йилларида эса — 4 миллиондан ортиқ одам бой берилди. Ҳар бир халқ ўз таржимаи ҳолидан бундай воқеани эслаши мумкин. Агар тарихнинг тажрибалари сабоқ бўлмас экан, улар бемаъниларча такрорланаверади. Ва, ниҳоят, барча республикаларнинг маълумотларини ўз ичига олган сталинча зўравонликнинг «оқ» китоби, тўғрироғи, «қора» китобини нашр этмоқ пайти келди.

Биз бутун тарихимиздан кўр-кўрона воз кечмоқчи эмасмиз. Ахир қораликлардан ташқари унда умумий руҳий қадриятлар ҳам етишди, қайғули нарсалар қаторида фойдали тажрибалар ҳам бўлди, уларни асрамоқ ва давом эттирмоқ жоиздир. Лекин айнан шунинг учун ҳам пок нарсаларни қонли нафсалардан ажратмоқ керак. Шундай, миллионлаб одамлар хат-хабарсиз ғойиб бўлдилар. Бугун улар хотираси фарёд солмоқда, бугун биз зўравонликни қоралаш имкониятига эгамиз. Бу ахлоқимиз ҳамда ҳуқуқий онгимизнинг ўсаётганидан далолатдир. Олмаота студентлари ва ишчилари мамлакатда биринчи бўлиб рухсат этилмаган намойишларга чиқдилар. Агарда 1986 йил декабрь ойидаги Олмаота воқеалари демократик тарзда кенг муҳокама қилинганда ва тушунилганда эди, эҳтимол Тбилисида 9 апрель ҳодисалари рўй бермасди. Мен Олмаота фожиали воқеалари сабабларини янги инсонпарварлик нуқтаи назаридан қараб чиқилса, тўғри бўлади, деб ҳисоблайман. Барча хатлар ҳамда телеграммаларни Олий Советнинг тегишли комиссиясига топшираман, у ерда шу масалада доклад қилишга ҳам тайёрман. Барча юртдошларим — қозоқлар, руслар, немислар, украинлар, уйғурлар, корейслар, туркларни, не-не синовларни бошдан кечирган Қозоғистон халқини ҳозирги ҳолатнинг ғоятда жиддийлигини англашга чорлагим, агарда биз матонат кўрсатиб, умумий манфаатларимизнинг қадр-қимматини тушунсак, унда адолат рўёбга чиқиши мумкинлигига ишонтиргим келади.

ҚАНЧАДАН-ҚАНЧА дард-алам йиғилиб қолган мамлакатда, у қанчалар кучли акс садо бермоқда. Онгида жароҳатлардан қон силқиб ётмаган биронта халқ йўқ. Кўпларимизнинг қўлларимизда месхети турклари, қримтатарлари, абхазлар, ингушлар, чеченлар, гагаузларнинг нолакор талабномалари турибди. Олий Совет Миллатлараро муносабатлар комиссияси олдида улкан вазифалар бор, келаси съездгача ўша қийинчиликларнинг жиллақурса айримлари ҳал қилиниши зарур. Қорабоғ тугуни тобора қаттиқ чандилмоқда, бу ишга борган сари этник, диний ва бошқа салмоқли жиҳатлар кўпроқ тортилмоқда. Академик Лихачев миллатлараро тортишувларда маданиятнинг аҳамияти ҳақида ҳаққоний гапларни айтди. Масаланинг тарихини ҳар томонлама, тўла билмасдан туриб, бунинг аҳамияти чекланган ҳолда қолади. Халқлар кўп замон бирёқлама йўналишдаги билимлар билан тарбияландилар ва худди ана шу нарса жуда кўп миллий хафагарчиликлар ва дағдағаларнинг сабабчисидир. Мана шу жўшқин мавзуларда тўпламлар, ҳужжатларнинг махсус туркумларини нашр этиш жоиздир. Маданият ўзаро пешвоз қадам ташламоқни талаб қилади. Бундай тўпламга холис тарихий маълумотлар билан биргаликда Сумгаитнинг шафқатсиз ҳақиқатини, Бокудан ҳавога кўтарилган тайёранинг ҳалокати сабабларини ҳам киритиш керак. Зотан, ўша тайёрада зилзиладан талофат кўрганларга, ўз жафокаш қўшниларига мадад бериш учун 50 озарбойжон жангчи йигитлар учишган эди. Йигитлар дўстлик ришталарини қайта боғлаш учун ўз ҳиссаларини қўшмоқчи эдилар. Ҳайҳотки, бу ишга жонларини қўшдилар, қўлларидан келгани шу бўлди. Уларга ҳайкал қўйилмади, матбуотда уларнинг номлари тилга тушмади, уларнинг доғи-фироғи ота-оналаригагина маълум. Бундай изсиз, олижаноб ҳодисалар оз эмас, улар ҳақда доим ёзиш керак. Бир-биримизга шафқат билан қарайдиган бўлайлик. Ўзбекистондаги воқеалар тасодиф эмас, Бошқирдистон ҳам тасодифмас. Бу даҳшатли, зил-замбил мажоз, башорат ва биз уни ўқимоғимиз шарт. Бир нарса равшан: мамлакат илма-тешик қувурлар билан тўлиб кетган экан, яна босимга зўр бериш ақлдан эмас. Миллий ва ижтимоий норозиликнинг қуюқ ёнилғиси болалар тушган поездлар кетаётган йўлларга қараб оқмоқд. Болаларимиз ва набираларимизга шафқатсизликни мерос қилиб қолдирмайлик. Биз ҳақ қозондик, улар эса саодатли бўлмай асти иложлари йўқ.

И. ҒАФУРОВ таржимаси

АДАБИЙ ҲАМКОРЛИК ЧОРРАҲАСИДА

Франциядаги эътиборли адабий нашрлардан бири — «Аксьон поэтик» («Шеърий ҳаракат») журналининг «Ўзбек ва рус шоирлари» деб номланган махсус 115-сони нашр этилди. Унда ўзбек ва рус шеъриятининг бугунги навқирон авлоди вакиллари — Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азимов, Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон, Ҳамид Исмоилов, Лев Рубинштейн, Иван Жданов, Виктор Коркиа, Мария Аввакумова, Александр Еременко ва бошқалар ижодидан намуналар берилган. Мазкур нашр ўзбек совет шеърияти билан фаранг ўқувчиларини бирмунча кенгроқ таништиришга қодир биринчи манбадир. Тўғри, 1982 йилда «Сюд» («Жануб») номли бошқа бир француз адабий журнали ўзининг «Совет шеърияти» дейилган махсус сонида шоирларимиздан Зулфиянинг «Мен ўтган умрга», «Йиллар», Абдулла Ориповнинг «Она сайёра» шеърларининг таржимасини эълон қилганди. «Аксьон поэтик»нинг юқоридаги махсус сонини тайёрлашда унинг бош муҳаррири, таниқли шоир Анди Делюининг хизмати ҳамда ташаббусини алоҳида қайд этиб ўтмоқ ўринлидир.

XX аср машҳур француз шоирлари Поль Элюар ва Блез Сандрар анъаналарининг давомчиси, назмда верлибр устаси Анри Делюи (1931 йилда туғилган) «Аксьон поэтик» (1959 йилдан чиқа бошлаган) журналига узоқ йиллардан буён мутассадилик қилиб келади. Анри Делюи ва унинг журнали атрофига жипслашган шоирлар бугунги француз шеъриятида ўз овозига эга. Улар поэзияда фикр теранлиги ва ташбеҳлар барқарорлигини таъминлаш ҳамда синтактик мукаммалликни жорий этиш йўлида якдил ижод қилиб келишмоқда.

«Аксьон поэтик» журнали жаҳон шеърияти намуналари билан ўз мухлисларини мунтазам таништириб келади. Масалан, журнал совет адабиётига бағишланган 1974 йилги 59-сонида ҳам қозоқ шоири Ўлжас Сулаймонов ва ўзбек шоири Абдулла Орипов ижодига ўрин берганди. Мана, орадан ўн беш йил ўтиб, у фаранг шеърхонларини ўзбек шоирлари ижоди билан яқиндан таништиришга жазм этди.

Мен Анри Делюи ва унинг ҳамроҳлари, шоирлар Мари Этьен, Эммануэль Окар, Оливье Кадио билан ўтган йили Москвада, СССР Ёзувчилар уюшмасида ўтган «Француз шеърияти гурунги»да танишган эдим. Ўшанда Морис Вaксмахер бошлиқ таржимонлар, профессор Тамара Балашова етакчилигидаги мунаққидлар ҳамда биз: арман, молдаван ва ўзбек фарангшунослари «Аксьон поэтик» шоирлари билан ҳозирги француз шеърияти ҳусусида баҳс юритган эдик. Бир неча кундан сўнг улар республикамизга меҳмон бўлиб келишди. Уларнинг мақсади, бугунги ўзбек шеърияти билан яқинроқ танишиш, шоирларимиз билан мулоқотда бўлиш эди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамда республикамиз дорилфунунларида ўтган адабий учрашувларда Анри Делюи ва унинг ҳамроҳларига ўзбек шоирларининг навқирон авлоди вакиллари, айниқса, Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азимов, Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон ижоди жуда манзур бўлди.

Ўтган йилнинг октябрь ойида Анри Делюи журналнинг маъсул котиби, шоир ва таржимон Жан-Пьер Бальп (1942 йилда туғилган) билан бирга, ўз мақсадини рўёбга чиқариш учун яна Ўзбекистонга келди. Шоир Муҳаммад Солиҳ раҳбарлигида Ҳамид Исмоилов ва мен фаранг биродарларимиз билан ҳамкорликда ишладик. Уч кун бадалида тўртовлон Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азимов, Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон ва Ҳамид Исмоилов шеърларини француз тилига таржима қилдик. Иш жараёнида биз ўзбекча текстдаги ҳар бир сўзнинг муайян контекстдаги маъносини француз тилида ифодалашга интилдик, Анри ва Жан-Пьер уларга сайқал беришди, шеърий оҳанг ва руҳ киритишди.

Журнал ўзбек халқи тарихи, ўзбек тили ва адабиёти ҳамда ҳозирги ўзбек шеърияти билан яқинроқ таништириш мақсадида Ҳ. Исмоилов ва ушбу сатрлар муаллифининг «Ўзбек шеърияти билан танишув», «Ўзбек тили ва адабиёти хусусида» мақолаларини кириш қисмида берган. Шунингдек, 22 ўзбек халқ мақолининг камина таржима қилган французча вариантлари, Жан-Пьер Бальпнинг «Бухоро» эссеси, Эммамюэль Окарнинг «СССР таассуротлари» очерки, Мари Этьеннинг Москва, Кишинёв, Тошкент, Самарқанд сафари ҳақидаги фикрлари ўрин олган.

Анри Делюи ва Жан-Пьер Бальп Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг 100 йиллиги тантаналарида ҳам иштирок этишди. «Баҳор» концерт залида бўлган шеърият мушоирасида иккала фаранг шоири ўзбек халқига, ўзбек адабиётига бўлган самимий муносабатларини изҳор қилдилар.

Мухтасар қилиб айтганда, Анри Делюи ва унинг журнали билан алоқамизни мустаҳкамламоғимиз керак. Бу борада барча имкониятларимизни ишга солиб, фаоллик кўрсатсак, ўзбек адабиётининг француз диёрида ҳам эъзозланишига замин ҳозирлаган бўламиз.

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ,
филология фанлари кандидати

ИЛТИЖО

Абдухалил ҚОРАБОЕВ

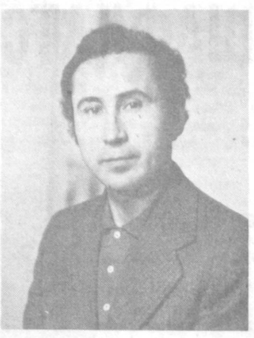

Қайтаринг, машъум фикрдан чашми қарони
қайтаринг,
Ғунчаликда сўлмасин нозик адони қайтаринг.
Ҳур тириклик энг буюк неъмат эрур олий мақом,
Васваса талхига банди ошиқ гадони қайтаринг.
Гар диёнат ошиён этган дилингиз адлу пок,
Бас, маломатга нишон вайрон яқони қайтаринг.
Тинч қўйинг меҳру вафони, тинч қўйинг
тарихни ҳам
Қонни айнитган ҳаром кибру ҳавони қайтаринг.
Майлига дунёни боссин ҳайқириқ, дардли қўшиқ,
Лек юракни чирмаган ёлғон садони қайтаринг.
Нодону афвли, бироқ доноки тойса чора йўқ,
Аввало қалтис қадам ақлу расони қайтаринг.
Йўқ, керакмас менга дўстлар, меҳри тош
ёруғ жаҳон,
Бағримизни музлатиб қўймай вабони қайтаринг.

СОҒИНЧ

Қирғизнинг юртида қирғиздай эди,
Давралар тўрида қирмиздай эди,
Баҳсларда узилмас илдиздай эди,
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

Пахтамиз бугун ҳам тоққа айланди,
Чўллар, биёбонлар боққа айланди.
Дилдаги доғлар ҳам доғга айланди,
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

Унинг кимлигини билганлар айтсин,
«Ўзбеклар иши»дан кулганлар айтсин.
Усмондай юрагин ёрганлар айтсин,
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

Обрўю амаллар хомталаш бўлди,
Таъзим билмасларга ёвқараш бўлди.
Тинч ётган гўрга ҳам ғишт қалаш
бўлди
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

Тонгларга ошуфта кўзни қидирдим,
Қорачиғ қаъридан ўзни қидирдим.
Олмосдай ўзбекий сўзни қидирдим,
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

Қайдасан, эй чўлпон кўзлигим менинг,
Сағир кафанланган ўзлигим менинг.
Наъракор, гулдурос сўзлигим менинг,
Жудаям соғиндим Ғафур Ғуломни.

МЕРОС

Ажабланманг, ўша-ўшаман,
Телба ирмоқ янглиғ жўшаман.
Ўйласам, даҳшатга тушаман,
Мендан нима қолар боламга.

Ўз-ўзимдан қоврилиб ўтдим,
Садоқатда соврилиб ўтдим,
Эътиқодда эврилиб ўтдим,
Мендан нима қолар боламга.

Отамдан-ку шўх уммон қолган,
Дилни ўртар ҳур армон қолган.
Тонгдай ёруғ, пок имон қолган,
Мендан нима қолар боламга.

Муз устида учиб бораман,
Қулаб ўзни ерга қораман.
Юракни-ку бир кун ёраман,
Мендан нима қолар боламга.

ИШОНГИМ КЕЛАДИ...

Еримиз чайқалиб кетса ногаҳон,
Ишонгим келади афсоналарга.
Ишқилиб чайқалиб кетмасин жаҳон—
Дейманки маъюс боқиб кошоналарга.

Олимлар башорат қилар-ку, бироқ —
Тўхтатиб қололмас силкинишларни.
Одамлар-чи? Дилин босганча титроқ,
Офатга йўярлар нохуш тушларни.

Кўз олдимга келар қалтис манзара:
Балиқ тепасида ҳўкиз омонат.
Унинг шохи узра еримиз... она,
Чор тараф беҳудуд, тубсиз самоват.

Қўрқаман, ҳўкизнинг феъли ҳам аён,
Балиқ-ку азалдан ўйноқи жонзот.
Иккисин ҳазили билан беомон,
Наҳотки еримиз қулайди, наҳот!

Йўқ, дейман ҳайрат-ла боқиб
шу замон,
Инсонлар яратган дурдоналарга.
Бироқ, ер силкиниб тушса ногаҳон,
Ишонгим келади афсоналарга.

ҚАТРА

Тош асрининг паймони тўлиб,
Нафаслари қисди, бўғилди.
Қаранг, унга набира бўлиб,
Тош одамлар асри туғилди.

Ғунчалар. С. МАҲКАМОВ суратга олган

ОҚ ЙЎЛ

Кейинги пайтларда адабий жамоатчилик орасида бошловчи адибларга оқ йўл тилаш бир қадар урфдан чиқиб кетмоқда. Бунинг сабаби, балки, ёш укаларимизнинг жуда катта сафи ўз йўлларини ўзлари дадиллик билан очаётганлигидадир. Лекин ҳали ҳам республикамизнинг турли бурчакларида ўзларича шеър машқ қилиб, ёзганларини матбуотда ўтказолмай юрганлар анчагина учрайди. Улар узоқ районларда истиқомат қиладилар. Аёнки, бундайлар редакциялар атрофида ҳар куни ўралашиб, шеърларини матбуотга бир амаллаб тиқиштириш имкониятига эга эмаслар. Ҳозир сизга шеърларини тавсия этаётган укамиз Мухтор Носир Сирдарё область газетасида ишлайди. Анча йиллардан буён шеърлар машқ қилади. Ёзганлари газета-журнал саҳифаларида аҳён-аҳёнда кўриниб туради. Мухтор матбуотнинг эътиборини балоғат гувоҳномаси дея қабул қилиб, бундан буён ишлар ўз-ўзидан юриш кетаверади, деган хаёлга бормаслиги керак. Аксинча, элнинг назарига туша бошлаган ёш ижодкор белини қаттиқроқ боғлаб, ана энди тер тўкиб меҳнат қилиши лозим. Бунинг учун Мухторда қунт етар, деб ўйлайман. Оддий, ҳеч қачон эскирмайдиган бир тилакни такрорламоқчиман: қалам деҳқони бўлинг, лекин илмли деҳқон бўлинг!

Абдулла ОРИПОВ

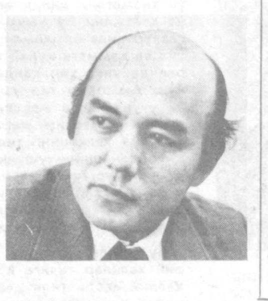

Мухтор НОСИР

ҚЎРҚОҚ ОТ

Шахмат жангида

Қизиб кетди урҳо-ур,
Аммо қоралар Шоҳи
Турар бепарво,
мағрур—
Бир отдадир нигоҳи:
От «ёв»га солар қирон,
Ғиротдан ҳам зиёда:
Зарбасидан берди жон
Роса тўртта пиёда.
Отиларкан у илдам
Гоҳ ортга, гоҳ олдинга
Шиддати хўп тошган
дам
Дуч келди-ку Фарзинга.
«Танла: ўлим ё
ҳаёт?!»—
Ҳайқирганда зўр
душман
Сакраб қочди «ботир»
от
Ўз Шоҳининг устидан!

ДАРДИМ

Мен ҳам қўшиқ куйлайман
ич-этимни еб:
Инғлоқи дардларим
ухлармикин деб!..
Ш. Петефи

Ҳатто туннинг ўзи
мудраган бу чоқ
Танҳо сену мен —
иккимиз уйғоқ.
Мана, сўнгги томчи
ёшимни артдим —
Энди умид қилма,
ухлай қол, дардим!
Қайсар ухламади —
тирнар ярамни.
Қўмакка чақирдим
охир қаламни...
Илтижо қилмоқда
қанчалаб сатрим,
Бирини ёпиниб
ухлай қол, Дардим!

ХЎРОЗГА

Ярим ҳазил, ярим чин

Ҳар кун тонгни олқишлаб
Қичқирардинг шодумон,
Икки кунки, бечора,
Аҳволинг чатоқ, ёмон!

...Дарвозадан солланиб
Келин кириб келган чоғ
Наъра тортди қўш карнай
Бир-биридан қаттиқроқ.

«Наҳот жонсиз бир темир
Инсонга кўпроқ ёқса?!
Мундоқ ўзингни кўрсат
Томирда қонинг оқса!»

Бутун кучингни тўплаб
Қичқирдинг сен кетма-кет.
Аммо қувлаб бир киши
Кесак-отди: «Йўқол! Кет!»

Аламдан нақ бўғилдинг,
Кейин топдинг тасалли:
«Келар эгам ёнимга
Меҳмонлар кетса ҳали!»

Кутганингдек, меҳмонлар
Уй-уйига йўл олди.
Аммо эгаңг ёнида
Зебо келинчак қолди...

Ва ниҳоят тонг отди! —
Эгангни қилдинг огоҳ.
У-чи сени сийлади
Қаттиқ ёнғоқ-ла, эвоҳ!

Кутмагандинг буни ҳеч—
Бўлиб қолдинг хафа, лол.
Такрорланди, ё фалак,
Эртаси ҳам шу аҳвол!..

Инсонга ёқай десанг,
Дилингга туг шу пандим:
Одамзоднинг феълини
Тушуниб ол, тентагим!

Янги куёв — эгангнинг
Бўлар эди вақти чоғ
«Тонг отди!» деб қичқирсанг
Икки соат кейинроқ...

Бошда пичоқ ўйнамай
Юрай десанг соғ-омон
Шароитга кечикмай
Мослашиб ол, Хўрозжон!

ОЛАМ ВА ОНАМ

Кўз олдимда жилвагар олам
турибди,
Қўлда нусха олиш-чун қалам
турибди,
Чизай олам суратин, десам,
воажаб,
Ул чекиниб, олдимда онам
турибди!

Қардошлик тазкираси

Янги уйғур адабиётининг дастлабки намояндаларидан бири Муҳаммад Сиддиқ Наврўзов ўттизинчи йилларнинг охирларидан буён инқилобий руҳда қайноқ ижод этиб, уйғур адабиётига салмоқли ҳисса қўшган адиб. Шоирнинг ўша йиллардаги ижодида Улуғ Октябрь инқилоби ва доҳий Ленин фаолияти мавзуйи кенг ўрин тутади.

Шарқий Туркистон ўлкасининг кўзга кўринган маданият арбобларидан бири бўлган Муҳаммад Сиддиқ Наврўзов бир неча йиллар давомида Уйғуристон ёзувчилар иттифоқининг «Шингжонг адабиёт санъати» (ҳозирги «Торим») журналида редактор ўринбосари бўлиб ишлади. Уйғур адабиёти ва санъатини ривожлантириш борасида ижодий-ташкилий ишларда фаол қатнашди. Қардош халқлар адабиёти намуналарини уйғур тилига таржима қилишда ташаббускорлик кўрсатди.

Оташин инқилобчи Лутфулла Муталлибнинг яқин дўсти ва сафдоши Муҳаммад Сиддиқ шоирнинг фожиали ўлимидан кейин унинг шеърлар тўпламини нашрга тайёрлади. «Муҳаббат ва Нафрат» деб номланган бу тўплам советлар диёрида ҳам уйғур, рус ва ўзбек тилларида нашр қилинган.

Маоизмнинг қаттиқ таъқибига учраб, Советлар мамлакатига кўчиб чиққан Муҳаммад Сиддиқ Наврўзов Иссиқкўлда, Пржевальск шаҳрида яшаб ижод қилади. Унинг шеърлари уйғур, рус, қирғиз тилларида тез-тез босилиб туради. Ўзбек шеърхонларини шоир шеърларидан баҳраманд қилишдай яхши ният билан қалам ушлаган мутаржимнинг дўстлик ришталаримизни тобора мустаҳкамлаш йўлида хизмат қилишига имоним комил.

Зиё САМАДИЙ,
Қозоғистон халқ ёзувчиси

Муҳаммад Сиддиқ НАВРЎЗОВ

БИР СИҚИМ ТУПРОҚ

Тупроқдан яралдик... ривоятларда,
Балки ростдир, балки... аниқ билмасман.
Мантиқ борми бу сўз, бу оятларда? —
Сендан-да аниқлик талаб қилмасман.

Мен учун азиздир бир сиқим тупроқ,
Тириклигим, жоним, қоним-да шундан.
У Ватан жисмининг бир қисмидир, боқ,
Дунё дунё бўлиб яралган кундан.

Тупроғинг тошлоқми, қумлоқми, чаман,
Ҳожатсиздир ҳатто номи-ю фарқи.
Уни сотолмассан: у — Она, Ватан,
Бўлмагай дунёда тупроқнинг нархи!

БИЗ ТУПРОҚМИЗ

Ўлсак, тирилмасмиз, буниси маълум,
Шоҳлар ҳам киради қоронғу жойга.
Улар ўтказурлар халққа кўп зулм.
Охир айланурлар тупроққа, лойга.

Жисмимиз бир бўлиб қолар экан-да!
Йўқ, йўқ, «аттанг» деймиз хўрсиниб шу он,
Шоҳларнинг бағри — тош, тош бўлиб қолар,
Халқ-чи, тупроқ бўлиб бераверар дон!

БИЗГА ҲАМ БАЙРАМ БЎЛУР

Ёркент турмасида 1944—1946 йиллар ичида ҳалок бўлган сиёсий маҳбуслар хотирасига

Мунгларим мунгдош бўлиб, эсди бугун,
Толейим кўп қорайиб, безди бугун.
Субҳидам зулмат босиб олди мени,
Душманим ҳам танглигим сезди бугун.

Ё мадор кетдимикан қўлларимдан,
Чанг-тўзон кўтарилмас йўлларимдан?!
Букчайиб қолдим бутун жим, бесадо,
Айланмайди аёл ўнгу сўлларимдан.

Билмам энди, ҳийла-найранг дунёмикан,
Азал менга ёзуғ бу шум қазомикан?
Булутлар ҳам кетар дейман йироқларга,
Ҳозирча шу қийноқ билан жазомикан?

Дард келиб, дардманд бўлиб, ўтди бобом,
Лаънати қачонгача қилар давом!
Билмадим, тақдир битган бўлса керак,
Қисар жисму жонимни бу кишан тамом!

Қўл-оёғим қақшаса-да, майли дейман!
Душманимнинг зулми, — замон зайли дейман.
Узоқларга кўз югуртиб, йиғиб мадор,
Бизларга ҳам бўлур байрам сайли дейман!

Бир бурчакка узоқ қараб, кўзим толмас,
Айтганларим рўёб бўлиб, сўзим қолмас!
Қиличларим қиндан чиқиб, от солганда,
Бу кишанлик, зўрлик замон, тузум қолмас!..

ТЎРТЛИКЛАР

Қизларнинг кулгуси — йигит ҳиссаси,
Йигитлар севгиси — қизлар қиссаси.
Тилагим шул эрур, келиб тушмасин
Ҳеч кимнинг бошига Ватан ғуссаси.

●

Ҳар қишлоқнинг боши билан оёғи бор,
Ҳар бир юртнинг ўз тентагу саёғи бор.
Ҳаммасига майли деймиз, лек тузалмас
Золимларга ҳақнинг тегар таёғи бор!

●

Жавоб бергумиздир келажакка биз,
Жавоб беражакмиз ҳар гап, ҳар ишдан.
Бироқ билинг; келажак пойдеворини
Қуряпмиз биз фақат қон, тер, кўз ёшдан!

Мирза КЕНЖАБОЕВ таржималари

МАЪРИФАТ

Чингиз Айтматовнинг «Асрга татигулик кун» асаридаги манқурт ҳақидаги ривоят эсингиздами? Ўзининг кимлигини унутган, аждодлари тарихидан бехабар йигит ўзини излаб келган онасини ўлдиради. Бу ривоят замирида «Ўз халқи ўтмишини унутган, юрагида аждодлар ёди ўчган одам маънавий таназзулга, маънавий ўлимга маҳкумдир», деган буюк ҳикмат бор.

Ҳар бир инсон ўз халқини севиши табиий. Ўз онасига, ўз юртига хиёнат қилган фарзанд ҳамма замонларда оналар қарғишига учраган. Ҳамма замонларда оталар ўз халқига хиёнат қилганларни лаънатлаган. Ҳамма замонлардаям Ватан устида хавф-хатар пайдо бўлганида уни жонидан ортиқ кўрган Широқ, Тўмарис, Спитамен, Мавлонозода, Маҳмуд Торобий, Темурмалик, Бобон, Қурбонжон, Номозга ўхшаган халқнинг номусли фарзандлари юрт муҳофазасига, қонли жанггоҳларга чиқиб борганлар. Ҳамма замонларда Ватан дарахти бу олижаноб кишиларнинг тарих йўлларида, озодлик жанггоҳларида тўккан муқаддас қонларини ичиб ўсган ва қувватга тўлган. Ушбу мулоҳазалар орқали миллат ҳақида, унинг асоси бўлмиш тарих, тил, уларга қувват бағишловчи маърифат хусусидаги фикрларга, бу фикрлардан келиб чиқиб айрим талабларга диққатингизни тортмоқчиман.

●

Тил — миллат ижодининг кўринишларидан бири. Яна аниқроқ айтадиган бўлсак, тил миллат моҳияти, миллат дили, миллат устунидир. Тил фақат сўз ёки сўзнинг шакли эмас, Тил — ижтимоий ҳаёт, фалсафа, ахлоқ, руҳ, ҳаяжон. Миллат ижодидаги, яъни унинг адабиёти, санъати, илм-фанидаги ҳар қандай тўсиқ ёки инқироз энг аввало тилда акс этади. Тилга нисбатан қилинган ҳар қандай зуғум ҳам ўз навбатида миллат ижодида намоён бўлади, уни турғунликка бошлайди. Турғунлик эса бугун ҳаммамиз англаб етганимиздек, таназзулдир. Таназзул бор жойда эса ўлим ҳукмрондир. Демак, ўзбек тилининг келажаги шу тилда сўзловчи халқ ижодий тафаккурининг қувватига боғлиқ. Бу тафаккур ҳаракатда бўлгандагина муваффақиятга эришади.

Тил ишлатиладиган ўн учта соҳа мавжуд: хўжалик ишлари, сиёсий-ижтимоий соҳа, бадиий адабиёт, фан, ҳужжатларни юритиш, ахборот, эстетик таъсир воситалари (театр, кино...), халқ ижоди, маориф, турмуш, ўзаро ёзишмалар, диний маросимлар, ҳарбий соҳа. Мана шу соҳаларнинг ҳаммасида тил ҳаракатда бўлгандагина унинг келажаги ҳақида гапириш мумкин.

Ўзбек тилининг бугунги аҳволи инобат бўлиб, унга давлат тили ҳуқуқи берилиши шарт. Зеро, биринчидан, туб аҳоли тилининг давлат тили деб қабул қилиниши Совет Республикаси бўлиш принципларидан бири; иккинчидан, ўзбек тилининг давлат тили деб эълон қилиниши унинг ўз имкониятларини тўла намоён этиши учун шароит яратади; учинчидан, Конституцияга биноан ҳар бир одам қонун ҳимоясига олингани каби, инсонликнинг биринчи фазилати бўлмиш тил ҳам қонун ҳимоясида бўлиши керак. Бунинг учун бир жумла: «Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ўзбек тилидир» деб ёзилиши кифоя эмас, албатта. Энг аввало, ўзбек тили равнақи ҳақида узоқ йилларга мўлжалланган давлат программасини ишлаб чиқиш зарур.

Одам гўдаклигиданоқ она тили таъсирида бўлиши муҳим ижодий омилдир. Бу муайян шароит таъсирида гўдак дунёни тўла ва аниқ қабул қилиши, буюмлар хусусида ҳар томонлама пухта тасаввурга эга бўлиши мумкин. Агар гўдак икки тил таъсирида тарбияланса, албатта унда сўз бойлиги бир тил таъсирида шаклланган гўдакка нисбатан кўп бўлиши мумкин. Бироқ, икки тил воситасида вояга етган боланинг маълум тушунчалар ва бу тушунчаларни англашдаги имкониятлари жуда паст савияда бўлади. Бу эса оқибатда чала билимга эга кишини тарбиялашга хизмат қилади.

Мутахассислар эътирофича, гўдак 10-12 ёшга етгандагина чет тилни ўрганишга киришса маълум муваффақиятларга эришиши, энг муҳими дунёқараши шаклланишига салбий таъсир етмаслиги мумкин. Буни яқинда халқаро симпозиумда нутқ сўзлаган москвалик олим Л. Извеков олиб борган тадқиқотлар тасдиқлайди. Унинг ёзишича, икки тил таъсирида тарбияланган гўдаклар дунёқараши бир тилда шаклланган болалар дунёқарашидан орқада қолади, ҳатто баъзан салбий оқибатларга, жумладан, унинг дудуқланишига сабаб бўларкан. Ёки икки тиллилик масаласини давлат программаси сифатида ўрганган швед олимлари тадқиқоти натижалари «Икки тиллилик? Чала тиллилик!» деб номланган тўпламдаги мақолаларнинг қисқача шарҳида ёзилганидек, гўдак энг аввало она тилида тарбиланса, тилнинг бутун хусусиятларини эгаллаб, иккинчи тилни ўргана бошласа, етук натижаларга эришиши мумкин экан. Швед олимларининг бу масалага бўлган муносабати тўплам номида ўз аксини топгани диққатга сазовор. Ҳатто ЮНЕСКО эълон қилган маданий программалардаям замонавий психолингвистика ва педагогика талабларидан келиб чиққан ҳолда боланинг она тилида савод чиқариши жуда муҳим деб таъкидланади.

Қадим битикларда «ҳифзи лисон» деган ажиб бир сўз учрашига эътибор берганмисиз? Ҳифз — сақлаш, қўриқлаш, лисон — тил маъносини билдиришини ҳам биласиз. Бу сўзни XX аср мутафаккири Абдулла Авлоний шундай шарҳ этади: «Ҳифзи лисон деб ҳар бир миллат ўз она тил ва адабиётининг сақламагини айтилур. Ҳар бир миллатнинг дунёда борлиғин кўрсатадурғон ойнаи ҳаёти тил ва адабиётидир. Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдир. Ҳайҳот, биз туркистонлилар миллий тилни сақламак бир тарафда турсун, кундан кун унутмак ва йўқотмакдадурмиз. Тилимизнинг ярмига арабий, форсий улангани камлик қилуб, бир четига рус тилини ҳам ёпишдурмакдадурмиз. Дуруст, бизларга ҳукуматимиз бўлгон рус лисонин билмоқ ҳаёт ва саодатимиз учун ош ва нон каби кераклик нарсадур. Лекин, ўз ерида ишлатмак ва сўзламак лозимдур. Зиғир ёғи солуб, мошкичири каби қилуб, аралаш-қуралаш қилмак, тилнинг руҳини бузадур».

Тил мустақиллигини сақловчи воситаларнинг бири таржимадир. Бегона маданиятга мансуб асар таржима йўли билан миллий маданиятимиз қатламига сингади. Лекин бу ўриндаям ҳақиқий ижодкор таржимонгина бу вазифани уддалай олиши мумкинлигини таъкидлаш лозим. Чаласавод таржимон бажарган иш тилимизга, демак, маданиятимизга фақат зарар келтиради. Агар Макс Фришни саводсиз одам таржима қилса, бизга Макс Фришниям саводсиз қилиб кўрсатиши мумкин. Агар тилимиз фақат бошқа тилда пайдо бўлаётган янги сўзларнинг таржимаси билан тўлар экан, тилимиз боймоқда деб гапириш ҳақиқатга зид бўлади. Тараққиёт давомида янги сўзлар (неологизмлар) табиий равишда пайдо бўлиши учун тил ҳаётимиз учун хизмат қилаётган ҳамма соҳаларда фаол ҳаракат қилиши шарт.

Таржима ҳар бир миллий маданиятнинг ўзўзини чет таъсиридан ҳимоя қилиш қуроли эканини унутмаган тарзда, бугунга келиб республикамизда 50 яқин қардош ва чет тиллардан таржима қилувчи мутаржимлар мактаби шаклланганини тан олган ҳолда таржима асарлари босиладиган «Ер юзи» номли журнални ташкил қилиш керак. Бугун жамиятимизда миллатлараро муносабатлар ва алоқалар бош масала бўлиб қолганини тан олмасдан илож йўқ. Шундай экан, бўлажак журнал халқлар дўстлиги иши учун хизмат қилиши шак-шубҳасиздир.

Агар тилимиз бугунга келиб ҳимояга муҳтож бўлиб қолган экан, бу, энг аввало, дилимиз ҳимояга муҳтож бўлганидан келиб чиққан ҳодисадир.

Тил равнақини адабиётнинг қудрати белгилайди. Ҳар бир истеъдод — тил ижодкори. Тил кучини уйғотувчи қудрат ижодкор юрагидадир. Ижодкор — халқ яратувчилик қудратининг элчиси, халқ юрағидаги рангин қирраларни дунёга намоён этувчи, асрлар давомида йиғилган маърифат хазинасини бойитувчи хизматчидир. Далада тер тўкаётган деҳқон, пода ортидан юрган чўпон, бино тиклаётган қурувчи, нон дўкони сотувчиси, масжидда ваъз айтаётган имом, талабаларга илм бераётган ўқитувчи ҳам тил ривожи учун хизмат қиладиган ижодкор бўлиши учун уларнинг дили маърифат билан бойиши шарт.

Маърифат — узоқ ўтмишдан то бугунгача бўлган мутараққий ғоялар замирида бунёд бўлган маънавий бойлик. Асрлар юкига елкасини тутган одамга фақат маърифат қанот бағишлай олади. Ҳар қандай инқилоб, шу жумладан, қайта қуриш ҳам фақат маърифат билан йўғрилган тақдирда ғалаба қозона олади.

Инсонларни яхшиликка чақирувчи, ёмонликдан қайтаргувчи маърифатдир. У инсоннинг шарофатлик, ғайратлик бўлишига сабаб бўлади, инсон эътиқодини маҳкам қилади. Инсон маърифат соясида ўзига келадиган зарар ва зулмдан паноҳ топади.

Маърифатли деҳқон ҳеч қачон тепадан қанча зуғум бўлмасин ерни заҳарламайди, у бу иши билан ўз юрагини заҳарлашини англайди.

Маърифатли ўқитувчи болалар дилига фақат эзгулик уруғини сочади. Зеро, у биладики, эртага бу уруғлар кўкарса, ниҳоллар улкан дарахтларга айланса, Ватан қудрати яна юксалади.

Маърифатли сиёсатчи ўз халқини алдаш йўлидан бормайди. У алданган халқ қалбида фақат қаҳр-ғазаб тўпланишини, ишончи топталган халқда олдга ҳаракат қилиш завқи сўниб боришини, унинг ижодкорлик қуввати сусайишини билади.

Маърифатдан йироқ амалдор ҳеч қачон халқ дилидаги дардни тушунмайди. Қолаверса, у буни тушунишни истамайди. Маърифатсиз раҳбар ҳамиша ўз теварагида маърифатсиз раҳбарчаларни йиғиш билан шуғулланади. У куч ишлатишга, зўрликка, дўқ-пўписага, ҳур фикрдаги кишиларни қатағон қилишга мойил бўлади.

Ҳозир матбуотда жуда кенг ёритилаётган Сталин шахсини олайлик. Сталин партиядаги олий мансабни эгаллаб олгач, Лениннинг жуда кўп зиёли сафдошлари жонига қасд қилди, ўз атрофига Жданов, Ворошилов, Каганович, Берияга ўхшаган маърифатсиз кимсаларни йиғиш билан шуғулланди. Бу ҳодисани ўрганган жуда кўп мутахассислар буни турли сабаблар: бировлар Сталиннинг яккаҳокимликка ўчлиги, бировлар унинг руҳий касаллиги, баъзилар эса давр зарурати билан изоҳлайдилар. Менингча, эса бу даҳшатли қатағонларнинг барчасига Сталиннинг жоҳиллиги, у яратган жаҳолат сиёсати сабабчи, деб ўйлайман.

Сталинча жаҳолат халқ маънавий камолатининг асоси бўлмиш тилимизга нисбатан 1929 ва 1940 йилда имло ўзгариши баҳонаси билан қилинган икки даҳшатли қатағонда янада ёрқин кўринади. Фозил халқ сталинча шовинизм тазйиқи натижасида ўзининг минг йилдан зиёд вақт билан ўлчанадиган хазинасидан бемалол фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум бўлди. Минг йилликлар давомида бемалол оққан Нил Асвон тўғони билан тўсилгандан сўнг Мисрда қурғоқчилик бошланганидек имло ўзгаришидан асрлар давомида шаклланган ўзбек тили табиатидаям жиддий салбий ўзгаришлар юз берганини ҳеч ким инкор этолмаса керак.

Сталин 1929, 1940 йилларда ўзбек тилининг асосига зарба берган бўлса, 1950 йилда уни бошқа тиллар қатори ўлимга маҳкум этди. Халқлар отасининг «Правда» газетасидаги ҳукмномасида шундай сўзлар бор: «Икки тилнинг бир-бирига қўшилуви оқибатида янги учинчи бир тил пайдо бўлади, деб ўйлаш мутлақо хатодир... Аслида эса қўшилув натижасида бир тил ғолиб келиб, ўз сўз бойлигини сақлаб қолади ва келажакда ўзининг табиий оқими билан ривожланади, иккинчи тил эса аста-секин ўз сифатини йўқотиб бориб, охир-оқибатда ўлишга маҳкум бўлади». Доҳий ўз ҳукмини: «Рус тили ҳамиша ғалаба қозониб келган», деб тугатади.

Жаҳолатдан жаҳолат туғилади. Сталинча жоҳиллик давлат сиёсатига айланди. Сталинча жаҳолатпарастлар жон-жаҳдлари билан буюк доҳий ғояларини амалга оширишга киришиб «улкан ғалаба» ва баланд мансабларга эришдилар. Масалан, автоном республикаларнинг бирида район маориф бўлимини бошқарган бир жоҳил ўз районидаги барча миллий тилдаги мактабларни бекитиб ташлагани эвазига республика Маориф министри этиб тайинлангани маълум. Кимдир Сталин маърифатли эди деб, исботи учун унинг шеър ёзганини мисолга келтириши мумкин. Лекин ҳақиқат шундаки, одам жуда кўп китоб ўқиши, бир неча тилни билиши, бадиий ижод билан шуғулланиши, бироқ у шу билан бирга ўта жоҳил, маърифат кушандаси бўлишиям мумкин. Масалан, Искандар Мақдунийга ўз даврининг буюк олимлари, шу жумладан буюк Аристотель ҳам сабоқ берган. Искандар ўша давр учун жуда юксак билим эгаси бўлган. Бироқ, у дунёни забт этиши йўлида неча-неча халқларнинг бошига кулфат бошлаб борганиниям биламиз.

Ёки машҳур рус мусаввири В. Верешчагинни олиб кўрайлик. Ўша даврнинг буюк кишилари қаторида саналган бу истеъдодли рассом Чор Россияси Ўрта Осиё халқлари устига юриш бошлаганда бир қўлида мўйқалам ушлаб қонли

МУЛОҚОТ УЧУН ЗАРУР

ТИЛГА ЭЛГА — ЭЪТИБОР

ЖАМИЯТИМИЗДА қайта қуриш ва унинг таркибий қисмлари бўлган демократия ва ошкораликни чуқурлаштириш туфайли бундан бир неча йиллар муқаддам айтишга ҳам чўчийдиган муаммолар тўғрисида рўй-рост гапирадиган, битта масала атрофида турлича фикрларни изҳор этишга имкон яратилган замон — инқилобий жараён юзага келди. Булар ҳаммаси қайта қуриш шарофати, албатта.

Долзарб муаммолардан бири ўзбек тили ва республикамиздаги бошқа тиллар ҳақидаги мунозаралардир. Тил — халқнинг энг буюк қадрияти, унинг маданиятининг келажаги. Шунинг учун ҳам тил ҳақида ўткир мунозаралар, баҳслар кетмоқда. Фақат Ўзбекистондагина эмас, бошқа қардош республикаларда ҳам ана шундай жараён юз бермоқда.

Нима сабабдан тил ҳақида ўткир баҳслар юзага келмоқда, унинг илдизи нимада, деган савол туғилиши мумкин. СССРда барча миллатлар тилининг бирлашиб кетиши ҳақидаги «назария» тил соҳасидаги бузилишларга олиб келди. Натижада республикалардаги миллий тилларга шу жумладан, ўзбек тилига ҳам эътибор камайди, ўз-ўзидан унинг қўлланиш доираси торая борди. Олий ўқув юртларида қатор фанлар ўзбек тилида ўтилмай қўйди, ўрта мактабларда ўзбек тили дарслари камайиб кетди, партия комитетларида ўзбек тилида ҳужжатлар деярли юритилмай қўйди, давлат идораларида ҳам аҳвол шу даражага тушди, аксар ҳолларда мажлислар ўзбек тилида олиб борилмайдиган бўлди.

Ўтган йили байрамлардан бирида Тошкент Театр ва рассомлик санъати институти бир гуруҳ студентлари ва ўқитувчилари Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти таклифи билан шу ерга келиб, ўзлари тайёрлаган саҳна асарларини намойиш этдилар. Учрашув охирида меҳмонлар институтимиз коллективига мурожаат қилиб, «Бизда ҳозир ўзбек тили кафедраси тугатилиб кетди. Сиз, тилшунос, адабиётшунос олимлардан илтимосимиз шуки, ўзбек тили кафедрасини тиклашда бизга ёрдам беринглар», деб мурожаат этишди. Театр ва рассомлик санъати институти Ўзбекистон театрлари учун ходимлар етиштириб берса-ю, бу ерда ўзбек тили кафедраси тугатилса! Ахир, бу инсофдан эмас-ку! Ёки бўлмаса, Тошкент Маданият институтида ўзбек тили кафедрасининг тугатилиши мантиққа тўғри келадими? Бу институтда кутубхона, оммавий-оқартув ишлари учун мутахассислар етказиб берилса-ю, унда ўзбек тили кафедраси бўлмаса? Шунингдек, техника олий ўқув юртларида, медицина институтларида қатор фанларнинг ўзбек тилида ўтилмаслигини ҳеч қандай важ билан оқлаб бўлмайди. Ахир инженерларнинг, врачларнинг асосий қисми республикамиз қишлоқларида ишлайди-ку?

Тил сиёсати борасида узоқ йиллар давом этиб келган бундай хатоликлар, айниқса илмий нашрларга кучли таъсир кўрсатди. Ўзбекистон Фанлар академиясининг аниқ ва табиий фанлар институтларида илмий асарлар ўзбек тилида ёзилмай қўйди, агар ёзилса ҳам бармоқ билан санарлидир. Буни нашриётлар планларига назар ташласангиз дарҳол сезасиз. Агар бирорта олимга нима учун ўзбек тилида илмий асар ёзмайсиз, деб савол берсангиз, у «мен Бутуниттифоқ миқёсига, дунё миқёсига» чиқишим керак дейди. Тўғри, бундай миқёсларга чиқиш керак, лекин олим, аввало, ўз халқи учун илмий асарлар яратиши, уни фан техника янгиликларидан, кашфиётларидан баҳраманд этиши керак эмасми?

Аниқ ва табиий фанлардаги илмий нашрлардан кўз юмайлик-да, ижтимоий фанлар нашрларига бир назар ташлайлик. Бу борада ҳам аҳвол ачинарли даражада. Академиянинг фақат Тил ва адабиёт, Шарқшунослик, Қўлёзмалар институти олимларигина асарларини нашрга ўзбек тилида тайёрлашаётганлигининг гувоҳи бўласиз.

Республика Фанлар академиясининг ижтимоий соҳадаги Тарих, Археология, Ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш кенгаши, Иқтисод, Фалсафа ва ҳуқуқ институтларида ҳам асосан ўзбек олимлари ишлашади-ку? Нега улар асарларини ўзбек тилида ёзишмаяпти? Агар уларнинг асарини ўзбек тилида нашр этиш режалаштирилса, бу ҳам рус тилидан таржима бўлади. Масалан, 4 жилдли «Ўзбекистон тарихи» китобининг ўзбекчаси русча нашридан 3-4 йил кейин чиқди. Икки жилддан иборат «Самарқанд тарихи» ҳам русчадан таржима бўлди. Академияда 11 журнал чиқади, шулардан иккитасигина ўзбек тилида нашр этилади, холос. Хўжа кўрсин учун бу журналларнинг кўпчилиги ўзбекча ном билан аталади.

Ўзбек тилига эътибор камайганлиги туфайли кишиларнинг исм-фамилиялари нотўғри, жой, кўча номлари бузиб ёзилмоқда. Маиший хизмат соҳаларини, маълумот бюроларини ўзбек тилини билмайдиганлар эгаллаб олишган. Бу рус тилини билмайдиганлар учун қийинчилик туғдирмоқда.

Шуниси ачинарлики, айрим ўзбек «зиёли»лари ўз она тилини унутиш даражасига етди. Яқинда сайловолди йиғилишларидан бирида СССР халқ депутатлигига номзоди қўйилган олимлардан бири «рус тилида, инглиз тилида доклад қилишим мумкин, лекин ўзбек тилида гапиролмайман», деб қолди. Қизиқ. Бу «олим» мабодо депутат бўлиб қолса, халқ билан қайси тилда гаплашар экан. Тилимиз тақдирига алоқадор бу каби масалалар жуда кўп. Ана шуларни ҳисобга олиб, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг идеология комиссияси қошида тил муаммоларини ўрганиш учун махсус группа иш олиб бораётгани ғоят қувонарлидир.

Ўзбек тилига давлат тили статусининг берилиши тилшунослар зиммасига жуда катта, масъулиятли вазифаларни, амалий ишларни юклайди. Булардан айримлари ҳақида тўхталиб ўтмоқчимиз.

БИРИНЧИДАН, ўзбек тили илмий терминологияси принципларини ишлаб чиқиш, уни тартибга солиш — ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидандир. Сир эмас, терминологиямизда ҳали камчиликлар жуда кўп. Бир терминнинг ўзи бир неча вариантда ишлатилади — бу ҳол ахборот алмашинувда қийинчиликлар туғдирмоқда. Аксар ҳолларда илмий терминларнинг ўзбекча муқобилини қидириб топишга ҳаракат қилинмасдан русчада қандай бўлса, шундайлигича қолдирилади. Қадимдан халқ орасида ишлатиб келинаётган терминлар кам ўрганилмоқда ва илмий соҳага киритилмаётир. Бу эса ўзбек тилининг бой ички имкониятларини намоён этишга тўсқинлик қилади. Бундай камчиликларга барча соҳалар бўйича терминлар луғатини тузиш ва нашр этиш орқали барҳам бериш мумкин.

Иккинчидан, ўзбек тилининг кўп томли изоҳли луғатини тузиш. Маълумки, ўзбек тилининг изоҳли луғати 1981 йилда Москвадаги «Русский язык» нашриётида чоп этилди. Бу, албатта, ўзбек халқининг маданий ҳаётида катта воқеа ҳисобланади. Лекин жамоатчилик эътироф этганидек, мазкур икки жилдли изоҳли луғат камчиликлардан ҳам холи эмас. Тўғри, институтимиз луғатшунослари мазкур изоҳли луғат асосида ўзбек тилининг кўп томли изоҳли луғатини яратишга киришдилар. Лекин бу борадаги ишни ҳали қониқарли, деб бўлмайди. Ўйлаймизки, тилимиз мавқеининг ошиши изоҳли луғатлар тузиш ишининг жонланишига ҳам ижобий таъсир қилади.

Учинчидан, ўзбек тили нутқ маданиятига алоҳида эътибор бериш керак. Имло луғатларини нашр этиш, орфоэпия (тўғри талаффуз) нормаларини ишлаб чиқиш ва унинг луғатини чоп этиш лозим. Бундан бир неча йил илгари чиққан орфоэпия луғати жуда кам миқдорда нашр этилган бўлиб, ҳозир уни умуман топиб бўлмайди. Исмлар луғати, топонимик луғатлар нашрини тезлаштириш ҳозирги кунимизнинг энг муҳим масалаларидан бири.

Маълумки, рус тили миллатлараро муомала воситаси. У шундай вазифани бажариб келган, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади.

Шундай экан, ўрта ва олий мактабларда рус тилини ўқитишни тубдан яхшилаш керак, турли қўлланмалар, луғатларни кўп нусхада чоп этиш лозим. Рус тилини мукаммал ўрганиш манбаларидан бири русча-ўзбекча луғатлардир. Шу вақтга қадар бир неча русча-ўзбекча луғатлар нашр этилди. Луғатлар ичида аввалгиларига нисбатан сўзлигининг кўплиги, мукаммаллиги, замонавий янги сўзлар киритилганлиги, лексикографик жиҳатдан пухта ишланганлиги каби қатор афзалликлари билан ажралиб турадигани Ўзбек Совет Энциклопедияси томонидан нашрга тайёрланган икки жилдли «Русча — ўзбекча луғатдир» (1983-1984 йиллар). Худди шу нашриётда чоп этилган «Ўзбекча — русча луғат» (1988 й). ўзбек тилини ўрганувчилар учун ҳам зарур манба ҳисобланади. Бироқ мазкур луғат ҳажман жуда катта. Фойдаланиш имконияти қийин. Шунинг учун мактаб ўқувчиларига, олий ўқув юртлари студентларига, ишчилар ва хизматчиларга мўлжаллаб кичик ҳажмли русча-ўзбекча, ўзбекча-русча, ўзбекча — тожикча, ўзбекча — арабча, ўзбекча — инглизча ва бошқа луғатлар нашр этиш керак. Бу борада муайян тажрибалар мавжуд. Булар республикамиздаги икки тиллилик муаммосининг бир томонидир. Икки тиллилик деганда фақат миллий — рус икки тиллилигини эмас, балки рус — миллий икки тиллилигини ҳам тушуниш керак. Бусиз масалага бир ёқлама ёндашган бўламиз. Яқинда «Правда» газетасида (1989 йил, 3 апрель) эълон қилинган давра суҳбатида шоира Р. Казакова «Нима учун Грузияда яшайдиган руслар грузин тилини, Ўзбекистонда яшайдиганлари ўзбек тилини ўрганмайдилар? Бундай такаббурлик қаердан келиб чиқди», деб куйиниб ёзди. Ҳақиқатан ҳам, маҳаллий халқнинг тилини билиш унинг дилини билишдир. Ахир Ўзбекистонга келиб ишлаган эски рус зиёлилари ўзбек тилини севиб ўрганганлар, бу тилнинг ривожи учун ҳисса қўшганлар-ку.

Албатта, тилни ўрганиш қийин иш. Лекин шундай бўлса-да, ҳаракат қилиш керак. Жойларда ташкил этилаётган ўзбек тилини ўрганиш курслари бу ишнинг дебочасидир. Рус ва ўзбек тили асосларини ўрганишда ўқув луғатлари, қўлланмаларнинг роли каттадир. Чунки бундай луғат ва қўлланмаларга мулоқот учун зарур бўлган сўзлар танлаб киритилади ҳамда таржима қилинади. Ана шундай луғатлар сирасига З. Маъруфов ва Г. Михайловнинг «Русча—ўзбекча сўзлашгич» («Русско — узбекский разговорник», 1988 й.), В. Красных ва С. Ғойибовнинг «Ўзбекча — русча ва русча — ўзбекча сўзлашув китоби» (1988 й.), Т. Алиқуловнинг «Русча — ўзбекча ўқув луғат»ларини (1982 й.) киритиш мумкин.

Республикамизда яшовчи бошқа миллат болаларининг ўзбек тилини ўрганиши асосан мактабдан бошланиши керак. Рус мактабларида ўзбек тилининг ўқитилиши эса шунчалик эътиборсиз қолдирилганки, ҳатто бирор олий ўқув юртида рус мактабларига ўзбек тилидан дарс берадиган мутахассис тайёрланмайди, дарсликлар, қўлланмалар етишмайди. Бундан ташқари, рус мактабларида ўзбек тили дарс соатлари ҳам жуда кам. Ўзбек тилини ўрганиш ҳақида гапирар эканмиз, ўзбек мактабларида рус тили дарс соатлари қанча бўлса, рус мактабларида ҳам ўзбек тилидан ўшанча дарс соатлари ажратиш; ўзбек тилидан давлат имтиҳонлари топширишни жорий этиш адолатли иш бўларди, деб ҳисоблаймиз.

ШУНИНГ УЧУН БИЗ ўзбек тилига республиканинг давлат тили статуси берилиши билан биргаликда тил ҳақида махсус қонун лойиҳаси ишлаб чиқилишини, унинг умумхалқ муҳокамасига қўйилишини истаймиз. Матбуотда, айрим раҳбарларимизнинг нутқларида узоқ муддатга мўлжалланган «Рус тили комплекс программаси», «Ўзбек тили комплекс программаси» каби программалар тузилганлиги ҳақида хабар берилмоқда. Бу программалар ҳам, аввало, кенг муҳокамага қўйилса мақбул бўларди.

Ҳ. ЮСУФХУЖАЕВА,
Ҳ. БЕКТЕМИРОВ,
филология фанлари кандидатлари

ҚРИМТАТАР ТИЛШУНОСЛИГИНИНГ ҚАЛДИРҒОЧИ

ТАҚРИЗ

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти умумий тилшунослик кафедрасининг доценти А. Меметовнинг «Источники формирования лексики крымско-татарского языка» монографияси қримтатар тилшунослигида қалдирғоч сифатида яхши хабар олиб келди. Чунки қримтатар тилшунослиги ҳали очилмаган қўриқ ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш лозимки, мазкур илмий асар жуда катта чидам билан қилинган меҳнатнинг мевасидир. Фикримизни ундаги сўзбошида айтилган қуйидаги фикр ҳам исботлайди: «Ишнинг фактик материали сифатида 78500 сўз-лексеманинг 12900 сўз-белгилари классификация қилинган. Уларнинг 7521 таси туркий сўзлар (булар 58,3 процентни ташкил этади), арабча сўзлар 2348 та (18,2 процент), русча сўзлар 2115 та (16,4 процент), эронча сўзлар 787 (6,1 процент), грекча сўзлар 77 та (0,6 процент), мўғул, итальян, генуэз сўзлари 52 тадир. (0,4 процент).

Монография икки бобдан иборат. Биринчисида қримтатар тилининг туркий қатлами, иккинчисида қримтатар тилидаги бошқа тил элементлари таҳлил қилинган.

Маълумки, ҳар қандай тил лексикасининг шаклланиш манбалари туб сўзларни таққослаш орқали амалга оширилади. Буларга инсон гавдаси қисмларини билдирувчи сўзлар, қариндошлик терминлари, табиат ҳодисалари, манзаралар, ўсимликлар, уй ҳайвонлари ва ёввойи ҳайвонларнинг номлари киради. А. Меметов қримтатар тилидаги бундай сўзларни солиштириб, шу тил лексикасининг манбаини асослаб беришни мақсад қилиб олган ва бунга эришган. Бу ишларни компаративистиканинг асосий методи бўлган «қиёсий-тарихий метод» асосида амалга оширган.

Қиёсий-тарихий метод талабига кўра одамзод пайдо бўлиши жараёнида қандай сўзлардан фойдаланса, шулар қиёсланиб, бир оилага кирувчи тилларнинг муштарак хусусиятлари аниқланади. Тадқиқотчи ана шу аломатларнинг айримлари ҳақида илмда мавжуд фикрларни таҳлил қилади ва унга ўз муносабатини билдиради. Масалан, қримтатар тилининг ўрта ва ўғуз диалектларида «енгепче» сўзи мавжудлигини, бундай сўзлар Э. В. Севортяннинг «Этимологический словарь тюркских языков» (Москва, 1974, 284-бет) китобида **енге+пче** қисмларига ажралишини кўрсатиб, **— пче** формантининг **апа+ча**-дан келиб чиққан бўлиши мумкинлигини айтади ва фикрининг исботи сифатида шундай схема келтиради: **«апа+ча — апча — пче»**.

А. Меметовнинг фикрига қўшилиш мумкин, чунки қримтатар тили мансуб бўлган туркий тиллар оиласига кирадиган ўзбек тили шеваларида ҳам шундай ҳолатни учратиш мумкин: **«опача»** сўзи **«опча»** ҳолатида талаффуз қилинади, ҳақиқатан ҳам, бу сўз қисқариб, қримтатар тилида — **пче** ҳолатига келган бўлса керак. «Қримтатар тили лексикасининг асосини, — деб ёзади автор — туркий сўзлар қатлами эгаллайди... Булар туб ва ясама сўзлар бўлиб, ... қадимги туркий ёдгорликларда ҳам учрайди».

Шунингдек, ишда қариндошликни билдирадиган айрим терминларда семантик силжиш юз бергани, унинг сабаблари очиб берилади Масалан, **«хола»** сўзи ўзбек тилида она томонидан бўладиган қариндошликни ифодаласа, қримтатар тилида отанинг опа-сингилларига нисбатан айтилади. Бундай фактлар монографияда жуда кўп мисоллар асосида, илмий манбаларга суянилган ҳолда таҳлил қилинган.

Ҳар бир тилнинг луғат составида ўз қатлам сўзлари билан биргаликда ўзга тил элементлари ҳам мавжуд. Тил бирликлари ичидан ўз ва ўзга қатлам сўзларини ажратиш жуда мураккаб иш. А. Меметов мана шу мураккаб проблемани жуда билимдонлик билан, шу хусусдаги барча илмий фикрларни чуқур анализ қилиш орқали ечишга ҳаракат қилган ва бунинг уддасидан чиққан. Унинг томонидан мўғулизмлар, эронизмлар, грецизмлар, арабизмлар, русизмларнинг қандай йўл билан қримтатар тили лексикасига киргани, уларнинг фонетик, морфологик, семантик ўзгаришларга учрагани фактик материал таҳлили асосида кенг илмий эрудиция билан очиб берилган.

«Ҳозирги қримтатар тилининг лексикасининг, — деб ёзади у. —анчагина қисмини рус тилидан ўзлаштирилган сўзлар ташкил этади. Улар қримтатарлар аждодларининг шарқий славянлар, кейинроқ руслар, украинлар, белоруслар билан кўп асрлик муносабатлари натижасида вужудга келган. Демак, бошқа туркий тилларда русча сўзларнинг ишлатилиши, асосан, Ўрта Осиёнинг Россияга қўшилиши давридан бошланган ва Улуғ Октябрь социалистик революциясидан кейин бу янада активлашган бўлса, уларнинг қримтатар тили лексикасига кириши ўзгача тарихий илдизига эга эканлигини ушбу асардан билиб олиш мумкин.

Шунга ўхшаган фактлар тарихий манбаларга суянилган ҳолда лингвистик планда талқин қилинади. Шу ўринда бир мунозарали фикрни айтмоқчимиз. Монографиянинг 88-бетида **«толмач — переводчик»** русча сўз сифатида берилади. Бу туркий сўз бўлиши керак, чунки ўзбек тилида **тилмоч — «таржимон»** маъносида қўлланади. Туркийча **«тилмоч»** русчага **«толмач»** бўлиб ўзлаштирилган. Чунки, **«тилмоч»** сўзининг ўзаги **тил,-моч** сўз ясовчи қўшимчадир. Ўзбек тилида **-моч** билан ясалган шакллар кўп: **қирмоч, умоч (унмоч), кўмач (кўммоч)** кабилар. Бундан ташқари, М. Қошғарийнинг «Девону луғатит турк» асарида **қоғурмач-қўғирмоч** (ковурилган **буғдой**), **юрғамач** (қорин ва ичаклар бошқа ичакнинг ичига солиниб, қовурилиб ёки қайнатиб тайёрланадиган овқат) ҳақида маълумот бўлса, А. Навоийнинг «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида ҳам **-моч** ёрдамида ҳосил қилинган сўзларни учратамиз: «Ва яна баъзи емаклардин қаймоғ ва қатлама ва буламоғ ва қурут ва улоба ва манту ва қуймоғ ва **уркамоч**ни ҳам, туркча айтурлар. ...Яна **тутмоч** ва **умоч** ва **қўмоч** ва толғонни ҳам туркча айтурлар». Бу фактлар **-моч** аффиксининг рус тилида учрамаслиги **толмач** сўзининг русча эмаслигини тасдиқлайди. Ишнинг охиридаги хулосалар ҳам лўнда, биринчи ва иккинчи бобда илгари сурилган ғояларни қамраб олади.

Хулоса қилиб айтганда, А. Меметовнинг «Қримтатар тили лексикасининг шаклланиш манбалари» номли монографияси компаративистика, хусусан, туркий тиллар қиёсий-тарихий тилшунослиги тадқиқотига қўшилган муносиб ҳисса бўлади.

А. ШЕРМАТОВ,
филология фанлари доктори, профессор,
С. СУЛТОНСАИДОВА,
доцент

Манзил сари.

А. КАРАВАЕВ суратга олган

Хуршид ДАВРОН

ШИЖОАТДИР

жанггоҳларни чизгани, иккинчи қўлида милтиқ ушлаб бегуноҳ одамларни отгани маълум. Ижоди қанчалик пеш қилинмасин, унинг жоҳил бўлгани ҳақидаги ҳақиқатга шак келтира олмаймиз. Мана шу юриш давомида гўдакларга ўқ узишдан бош тортган оддий рус аскарлари отиб ташлангани ҳам тарихий ҳақиқатдир.

Жаҳолат ҳукмрон давр ҳамиша инқироз давридир.

Бугун Орол фожиаси ҳақида сўз юритганда, энг аввало, пахта монокультураси сабаб қилиб кўрсатилади. Буни инкор қилмаган ҳолда, бу фожиани келиб чиқишигаям маърифатсизлик сабабчи деб таъкидлашни истардим. Ахир, монокультура ер кушандаси эканини англамаган кишиларни қандай қилиб фозил, деб аташ мумкин.

Агар боболаримизнинг фалсафий дунёсига бағишланган ноёб илмий тадқиқотларни ўқиган бўлсангиз улар ўша даврдаги турли фалсафий мактаблар билан яхши таниш бўлганлари, ўз асарларида бошқа фалсафий оқимлардан ижобий фойдаланиб, бу илмда катта ўзгаришлар қилишгани атрофлича ёзилади. Биз бўлсак шу етмиш йил ичида бирор бир фалсафий асар — на қадим, на замонавий файласуф асари оммабоп тарзда ўзбек тилига таржима бўлганини биламиз. Ўзбек зиёлиси бугунгача дунёнинг жуда кўп буюк файласуфлари асарларини она тилида ўқиш бахтидан маҳрум. Шу пайтгача уларнинг асарларидан бир саҳифаям таржима қилинмаганини нима билан изоҳлаш мумкин? Наҳотки, В. И. Ленин «эски жамиятдан бизга мерос қолган материаллар» деганда мана шу хазинани назарда тутганини англамаган бўлсак.

Кинофильмларимиз, адабий асарларимиздан маърифат нури тобора узоқлашиб кетаётгани мана шу фожианинг оқибати эмасми? Қаҳрамонларимиз тобора жоҳил, бешафқат бўлиб бораётганини сезяпсизми? Яқинда мен бир япон киношуносининг совет фильмлари ҳақида билдирган мулоҳазасини ўқиб даҳшатга тушдим, аммо унинг сўзлари ҳаққоний эканлигига ишондим. «Сизлардаги кино бешафқат, жуда бешафқат, — деб ёзади у. — Бу эса япон томошабинига нақадар ёқмаслигини билмайсизлар. Сизлар бутун фильм давомида бошқа халқларга хос бўлмаган тарзда бақириб гаплашасизлар. Суҳбатларингиз ҳамиша эътирозга ўрин қолдирмайдиган қатъият билан айтиладиган «Йўқ!» сўзи билан бошланади. Сизларда ҳатто эру хотин ҳам бақириб-чақириб, бутун фильм давомида ўзаро келишмовчиликлари устида тортишадилар. Биз сизлар қачон жаҳл билан, қачон ақл билан фикр юритишингизни билолмай қийналамиз. Биз японлар эса ўзаро суҳбатлашганда, ҳатто бир-биримизнинг кўзимизга қарамасликка ҳаракат қиламиз, токим нигоҳимизда бирор йилт этиб ўтган шубҳа билан суҳбатдошимизнинг дилини оғритиб қўймайлик, деймиз. Суҳбатдошингизни тинглашни ўрганинг. Бизлар ҳам баъзан бир-биримизни тушунмаймиз, лекин суҳбатдошимизни эшитишга, уни англашга ҳаракат қиламиз. Сизлар эса умуман бир-бирларингизни эшитмайсизлар, фақат таъкидлайсизлар, таъкид бўлгандаям бақириқ билан таъкидлайсизлар».

Япон киношуноси Фозил ва Жоҳил одам ҳақида гапиргандек туюлди менга.

Халқ фақат сон билан эмас, балки сифат билан қадрланишини унутмайлик. Халқ сифати эса унинг маънавиятидир. Маърифатли халқни кичик деб бўлмайди. Агар кичик халқ дунёга Чингиз Айтматовни ёки Манасни берган бўлса бундай халқни буюк халқ деймиз. Маърифатли халқнинг виждони тийрак бўлади. Виждон эса, Абу Али ибн Сино айтганидек, руҳ ва фикримизни туйғун қилмоққа биринчи воситадир. «Ҳар бир миллатнинг тараққий ва тоолийси ёшларнинг илм ва маърифатига, ҳунар ва санъатига боғлидир...» «Илм ўқимоқ ҳар бир мўъмин эру хотинга фарздир», демишлар. Донишмандларимиз «олим бўл, илм талаб қилувчи бўл ёки илм эшитувчи бўл. Ҳеч бўлмаганда, шуларга муҳаббат қилувчи бўл, бешинчиси бўлма, ҳалок бўлурсан» демадиларму?

Ҳа, маърифатли халқ шижоатли бўлур. Шижоат қалбнинг матонатидан, руҳнинг саломатлигидан иборатдир. Маорифдан, фунундан ва маданиятдан маҳрум қолган халқ жаҳолат панжаларининг орасида хамир каби эзилгандек, афъоли замимадан ҳам ўз нафсининг ёқасини бўшатолмас... Зероки, жаҳолат энг қўрқинч, фақир ва муҳтожликдан зиёда даҳшатлироқ бир мусибатдур», деб ёзади Авлоний.

ТАРИХ асосида халқ хотираси ётади. Д. С. Лихачев айтганидек, одамнинг одамлигини кўрсатувчи ягона бисот хотирадир. Хотира эса вақтни енгувчи, ўлимни тан олмовчи кучдир. Хотира вақтнинг барбод этувчи кучига бас келадиган ёлғиз воситадир. Хотира бор экан, ўтмиш бугун билан ҳамнафас бўлади ва бу ҳамдамлик натижаси ўлароқ келажакнинг ҳали унча аниқ бўлмаса-да, бўртиб чиқаётган хира қиёфаси кўрина бошланади.

«Агар ўтмишга бўлган муносабатингни айтсанг, келажагинг қандай бўлишини айтиб бераман», — дейди шарқ донишманди. Демак, халқнинг ўтмишга бўлган муносабати унинг келажагини белгилайди.

Нега одамлар тарих билан қизиқадилар? Бунинг жуда кўп изоҳи бор. Лекин энг муҳими, одамлар тарих битикларидан ўзларининг бугунги сўроқларига жавоб топишга уринадилар. Одамлар бунга онгли интиладиларми, йўқми, албатта, бу муҳим эмас. Муҳими, тарих йўлларидан ўтган одамлар ҳаётимиз, юртимиз ва инсоният бугуни ҳақида ўйлашга мажбур бўладилар, улар бугунги кун жуда қадим замонларда бошланган жараённинг давоми эканини яхши англайдилар.

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Тарихга бўлган қизиқиш хусусан жамиятнинг оқими қаёққа кетаётгани номаълум бўлганда янада ортади. Ўз даври идеалларидан кўнгли қолган, ижтимоий турғунликка маҳкум бўлган, аммо ҳаётини бойитишни истаган одам дилидаги шубҳа-ю гумонларга жавоб топиш учун тарихга мурожаат қилади. Жамият буҳрони даврида, инсон ўзининг омма билан уйғунсизлигини сезар экан, у мана шу маънавий уйғунликни ўтмишдан топишга уринади.

«Ёлғон айтиш — қулнинг қисмати, озод одам қисмати эса ҳақиқатни айтишдир», дейди Тианли Аполлон.

Тарихни сохталаштириш касаллиги фақат бугун кўзга ташланаётгани йўқ. Жуда узоқ вақтдан буён Геродот, Мела, Плиний асарларида учрайдиган ва Танаис (Дон) дарёси ортида яшаган халқ номи сифатида келтирилган «торки» атамаси рус тарихчи олимлари томонидан «иирки» ёки «июрки» деб таржима қилингани атоқли олим Аброр Каримуллиннинг «Татарлар «Этнос ва этноним» (Қозон. 1988 й) асарида «тарихни бузишга уриниш» сифатида қайд этилади. Бундай чалкашликлар бир қатор ғарб, рус, арман тарихчиларининг китобларидаям учрайди. Тарих фани халқдан узоқроқ тутилгани бундай чалкашликларни кўпайтирди ва бу ҳамиша салбий оқибатларда намоён бўлади.

Тарихимиздаги янгича мушоҳада билан қараш зарур бўлган масалалардан бири — Ўрта Осиёнинг, хусусан, бугунги Ўзбекистон территориясига кирган ерларнинг Чор Россияси томонидан забт этилганига оид илмий ишларда, дарсликларда учрайдиган «оқ доғ»лар ва сохта хулосалардир. Чор Россиясининг босқинчилик сиёсатини оқлаш учун баъзи олимлар шу қадар ёлғон ва тўқима мулоҳазаларни айтишадики, бу одамлар кўнглида равшанлик эмас, фақат шубҳа уруғи униб чиқиши учун замин тайёрлайди, холос. Масалан, Москвада нашр этилган «Ўзбекистон ССР педагогик илмий антологияси»га (1986 й.) кириш сўзи ёзган С. Ражабов, М. Хайруллаевнинг ушбу фикрларига нима дейсиз: «Ўрта Осиёнинг Россияга қўшиб олиниши... билан эрон, араб, афғон, турк феодаллари истилосига барҳам берилди». Наҳотки, бир босқин бошқа босқинни йўққа чиқаргани мутараққий ҳодиса бўлса? Демак, мўғул истилоси Россияни швед, поляк, турк, тевтон босқинларидан сақлаб қолди, деб айтиш мумкин экан-да?!

Бугун мерос ҳақидаги ҳар қандай суҳбат йўналиши узоқ давом этган лоқайдлик натижаси ўлароқ юзага чиққан камчиликларга, келажак авлодлар олдида жавобгар эканимизга бориб тақалади. Бугун «Бу воқеаларга ким сабабчи?» деб берилаётган сўроқларга жавоб бериш, тавба-тазарруга қодир одамларни, мутасадди ташкилотларни кутиш вақти эмас, балки қадимий қўлёзмаларни тезроқ халққа етказиш, вайрон обидаларни тиклаш, халқдан яширилган тарих ҳақиқатларини айтиш билан шуғулланиш айёмидир.

Ўзбек халқининг бой маданий меросига нисбатан узоқ йиллик лоқайдликни тезроқ бартараф этиш пайти келди. Ҳар бир халқнинг маданий мероси — халқ даҳосининг бутун қудрати жо бўлган бойлик, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган маънавий хазинадир. Минг йиллар давомида яратилган ва келажакда яратиладиган мерос халқнинг яшаш ҳуқуқини ва унинг ижодкорлик руҳини белгилайди.

Халқнинг маданий мероси — хоҳ обида, хоҳ қўриқхона, хоҳ муайян урф бўлсин — уларни барбод этувчи ташқи кучлар; эрозия, нам, ифлосланган ҳаво, одамнинг жоҳилона хатти-ҳаракати, урбанизация, ёлғон таъсирида қолиб кетмаслиги керак. Ҳар бир инсон мана шу даҳшатли зуғумлар олдини олиш учун ўзини масъулиятли деб билиши керак. Худди шу мақсадда ташкил қилинган СССР Маданият фондининг «Наше наследие», «Правда» газетаси қошида нашр этилаётган «Родина» журналлари каби халқимизнинг моддий ва маънавий меросини асрабавайлаш, бу хазинани фаол ўрганиш ва халққа етказиш учун хизмат қилувчи «Мерос» номли журнал нашрини амалга ошириш шарт. Ҳар қандай кечикиш халқимизнинг маърифат ва маданият йўлидаги интилишларига оғир зарар етказади.

Маданий меросимизнинг узвий қисмларидан бири — миллий анъаналар, халқ феъл-атвори, асрлар давомида шаклланган одоб доирасидир. Уларни англаш ва ўрганиш масаласи маданиятимизнинг умуминсоний мазмунидан келиб чиқиб, бу миллий хусусиятлар шаклланиши — узилмас бир жараён бўлганини унутмагандагина амалга ошиши мумкин.

Ҳар бир халқ ўзига хослиги билан ажралиб туриши исботсиз ҳақиқатдир. Мана шу хослик халқнинг инсоният маданиятига қўшган моддий ва маънавий бойликларнинг қийматини белгилайди.

Ўзбек халқи урф-одати, феъл-атворига хос хусусиятлар ҳам олис боболаримиздан қолган маданий мерос эканини англаш, тилимизни ҳимоя қилгандек, дилимизни ҳам бегона таъсирдан, лоқайдликдан ҳифз этишни ўйлайлик.

Ҳар бир халқ этикети, яъни одоб-русуми у яшаётган жамиятнинг ижтимоий тузилишига боғлиқ ва ундаги ижтимоий вазият таъсирида шаклланади ёки бузилади. Асрлар давомида шаклланган ахлоқ тушунчаларининг унутилиши миллий хосликнинг, халқ юзининг йўқолишига сабаб бўлади. Муайян воқеага ҳар бир халқ ўз одоб-русумидан келиб чиққан ҳолда муносабат билдиради: ё маъқуллайди, ё рад қилади. Бу халқимизнинг аёл кишига нисбатан муносабатида ҳам аён кўринади.

Асрлар давомида аёлни улуғлаш адабиёт ва санъатнинг мангу мавзуси бўлди. Аёл бадани ҳар қандай либосдан гўзалдир, деб билган қадимий юнонлар уни яланғоч тасвир этдилар.

«Аёлга муҳаббат туйғуси ҳар қандай ҳирсий иштиёқлардан мустасно бўлиши керак, чунки у ўз бағрида тирик мўъжизани — гўдакни авайлаб юради» (Межелайтис). Шарқ учун, демак, ўзбек учун қўлидаги гўдакни бағрида босиб турган аёл — нафосат, гўзаллик, шу билан бирга фалсафий моҳиятга эга бўлган муқаддаслик рамзидир.

Айнан мана шу фалсафий моҳият, ўзбек урф-одати, феъл-атвори моҳиятидан келиб чиққан ҳолда республика ҳукумати олдида кейинги пайтда киноэкранларни тобора эгаллаб олаётган фаҳшга қарши тадбирлар ишлаб чиқиш масаласини қўйиш шарт, деб ўйлайман. «Кичкина Вера» фильмига ўхшаш бадиий ленталар, Тошкент циркида болаларга намойиш қилинаётган эротик мазмунли рақс шоулари, Навоий шаҳридаги Марказий универмаг олдида олти нафар яланғоч аёллар ҳайкалларининг ўрнатилиши ўзбек халқи турмуш тарзига, унинг руҳий дунёсига раҳна солишини, унга қаратилган кучли зарба бўлишини қачон англаймиз? Бу масалани мутасадди ташкилотлар ўйлаб кўришлари зарур.

Бу мулоҳазаларни киносанъатига, тилга олинган фильмга, ҳайкалтарошликка қарши қаратилган деб тушунмасдан, халқимиз ахлоқ тушунчаларига, ҳали шаклланмаган мурғак дилларга асорат қолдириши мумкин бўлган салбий ҳодисага қарши қаратилган, деб қабул қилинишини истардим.

ТАРИХИЙ ШАРОИТ ўзбек ёзувчисидан фақат адабий иш билан шуғулланмай балки ҳаётимиздаги сталинча қатағон, брежневча турғунликнинг бугунги кўринишларига қарши курашишни, халқ манфаати, тил ва дил ҳуқуқига оид ҳар бир масалага фаол аралашишни, она халқини янги йўлга — маърифат ва ҳуррият йўлига чиқариш учун чидам билан меҳнат қилишни тақозо этади.

«ЭСКИ ЖЎВА ГАВРОШЛАРИ»

ТЕАТР

Ўзбек Ёш томошабинлар театрининг Шароф Бошбековнинг «Эски Жўва гаврошлари» пьесаси асосида яратган спектакли театр ҳаётида яхши бир саҳифа очди. Бу театр саҳнасида ўсмирлар ҳаёти билан боғлиқ асарлар анъанавий тарзда таълим-тарбия, одоб-ахлоқ каби муаммолар атрофида бўларди. Уларнинг анча содда, ҳатто примитив сюжет йўналиши, ғоявий яланғочлигига ҳам деярли кўникиб қолгандик. Болалар олдида болалар ҳақида ҳикоя қилиш ўрнига, улар ота-оналарининг таълим-тарбиядаги ношудликлари муҳокама қилинарди. Умуман олганда, янги спектаклда ҳам шунга ўхшаш айрим аломатлар бор. Лекин авторнинг, у орқали саҳнада ҳаракат қилаётган қаҳрамонларнинг кенг маънодаги самимийлиги, ёниб турган қалби, ўз ҳаётини — демак, у орқали юрти ҳаётини яхшироқ, гўзалроқ кўришга интилиш ва ишончи, инсон инсонга дўст-биродар, деган ғоя шиорларда эмас — кишилар қисматида, хатти-ҳаракатида, интилишларида булоқ сувидек беғубор сизиб чиқиши, қаҳрамонларнинг қилмиши, юриш-туришининг барча турдаги томошабинга бирдек таниш ва яқинлиги, энг муҳими, (гарчи биринчи планга чиқарилмаса ҳам) жамиятимиздаги камчиликлардан кўз юмилмагани, томошабинлар олдида, улар билан бирга умум ва шахсий муаммолар устида фикрлашга бўлган чуқур ва самимий интилиш спектаклга ўзгача руҳ бахш этган.

Очиғи, мен анчадан бери энг қийин томошабин саналган ўсмирларнинг спектаклни бундай томоша қилганини кўрмаган эдим.

Саҳна асари Ҳасан, Ҳусан, Одил ва Меҳри каби ўн тўрт — ўн беш ёшли болалар тақдири орқали, атрофимизда жўшиб турган ҳаётнинг турли кўринишларини томошабинга намоён этади. Воқеа ҳам томошабинларга яхши таниш бўлган Тошкентнинг машҳур Чорсу даҳаси атрофида — касалхона яқинида бошланади. Ҳусан, Одил ва Меҳри саҳнага бирин-кетин сават ва аравачаларда нон олиб келадилар, бақириб-чақириб сота бошлайдилар... Албатта, саҳнага чиқаётганларнинг барчаси идеал кишилар эмас, лекин уларга айрим асарларда бўлганидек кескин «оқ» ёки «қора» тамғаси босилмаган. Улар энг оддий кишилар, ҳаёт қувончлари ва ташвишлари билан елиб-югуришмоқда, ана шу тўс-тўполонда баъзан бир-бирларига жиндек меҳр, жиндек эътибор етишмагандек... Ҳақиқатан ҳам, халқнинг дили-жонига сингиб кетган новвойлик, нон сотиш меҳнатсиз даромад, бойлик орттиришга кирадими? Ёки қаҳрамонлардан бирининг сўзи билан айтганда «эл ҳожатини чиқаришдек» ўзбекнинг ажойиб хусусиятими? Болаларимизнинг терс характерли бўлиб қолиши, тарбиясининг бузилиши, уларнинг ёшликдан олди-соттига тортилишидами? Балким шундайдир. Лекин муаллиф ва театр кескин хулоса ясашга шошилмайди. Сабабларни чуқурроқ таҳлил қилишга — агар таъбир жоиз бўлса, ижтимоий асосларига назар ташлашга интилади. Томошабин уч хонадонда уч хил лавҳани кўради.

БИРИНЧИ ЛАВҲА: Одилжоннинг хонадони. Унинг ота-онаси Зулфиқор ва Саёҳатхон катта амалдорлардан. Сиртдан қараганда, боланинг яхши ўқиб, бахтли яшаши учун барча шароит яратилган. Ҳеч нарсадан камчилик йўқ. Лекин Одилжон бу уйда ўзини бахтсиз ҳис қилади. Қўшнининг нонини сотишга ёрдамлашиб, пул жамғаришга киришган. Уйдан бош олиб кетмоқчи. Нега? Чунки у бадавлат уйда ёлғиз. Ҳамма нарсани бисёр қилувчи ота-онаси бору, ўзини етим сезади. Нима учун шундайлигини қийналиб ўйлайди? Ўзаро муомаладан кўринадики, бу уйдан сезгирлик, аҳиллик, меҳр-муҳаббат фариштаси аллақачон кўтарилган. Бола ана шундан қийналади. Ота-онаси ишхоналарида ўлиб-тирилиб ишласалар керак. Лекин бу жамиятни яхшироқ қилиш учунмас, «юқоридагилар» олдида яхшироқ кўриниш учун. Бола уйда ишхонадаги Саёҳат Отаевнани эмас, меҳрибон, мунис, муҳаббатга тўлиқ волидани, аёлни кўргиси келади. Зеро, шу аёл менга ҳам меҳридан бир қисмини бахш этса, деб зорланади. Лекин бефойда. Меҳрни, оқибатни, ватан, бурч, садоқат каби қадриятларни ота-онасидан эмас, қўшни новвой хотиндан, ўқитувчилари Саидов ва Сайёрадан ўрганади, уларга интилади.

ИККИНЧИ ЛАВҲА: яна бир жажжи нонфуруш Меҳрихон хонадони. Унинг ота-онаси Ақида ва Мўмин кўринишдан унча ҳам сердаромад жойда ишламайдилар. Кундан-кунга ошиб бораётган ҳашаматли тўйлар Ақиданинг юрагига ғулғула солиб қўйган. Беш болани уйлантириб-жойлаштириш ваҳимаси уни ўз комига тортган. Қандай қилиб бўлмасин пул-мол тўплашга интилади. Бу йўлда ҳеч кимни — на эрини, на ўзини, на фарзандларини аямайди, Ишлайди, уйда нон ёпади, қатиқ ивитади. Баъзан ҳатто ҳуқуқни поймол этиш даражасида иш тутади. Бу кўр-кўрона интилишлари эрининг обрўйига, қизининг ўқишига, болалигига тушов бўлаётганини сезмайди. Бу ерда ҳам орадан меҳр-оқибат кўтарилган.

УЧИНЧИ ЛАВҲА: Ҳасан, Ҳусан ва бувиси Ҳуринисонинг оиласи. Камтарона жиҳозлардан кўриниб турибдики, оила моддий қийинчиликда яшайди. Меҳридарё аёл етим қолган икки норасидани қандай бўлмасин оёққа қўймоқчи. Ҳасанда илмга катта қобилият сезиб, унга барча шароитни яратади. Укаси Ҳусан ҳам унинг катта олим бўлишига ишонади, чин дилидан шуни истайди. Бу йўлда қари она ёнига кириб, унга ёрдамлашади. Олди-соттига, уй-рўзғор ишларига ўралашиб қолган Ҳусан худбин эмас. Унинг фикрлаши, интилишлари булоқ сувидек пок. У келажакда жуда яхши одам бўлиши аниқ. Катта қобилият эгаси бўлган Ҳасан эса ўзига ортиқча баҳо бериб юборган, Гўё унга ҳамма қарздор — ахир, у буюк одам бўлади. Ана худбинлик...

Мана, спектаклдаги лавҳалар. Драматург ва театр муаммога чуқур ва ҳар томонлама қарашга интилади. Натижада ҳаётимиз, туриш-турмушимиз ҳақида ғалати манзара намоён бўлади. У каттани ҳам, кичикни ҳам чуқур ўйга толдиради. Зал билан саҳна ўртасида узвий бирлик юзага келади. Охирги саҳна ҳам мазмун жиҳатидан кучли. Одил яхшилар таъсирида уйдан кетишдан воз кечади. Бу чуқур рамзий мазмунга эга. Ҳаётни яхшилаш, меҳр-оқибатли қилиш учун курашга отланишдир.

Кураш жуда оғир, узоқ ва машаққатли, чунки анча вақтлардан бери биз турмушда ички мазмунга эмас, шаклга эътибор бердик, Ўзимиздан, ўзлигимиздан жуда узоқлашиб кетдик. Шу боис болаларнинг охирги саҳнада «Нонга кеп қолинг», деб бақиришларида кўчма маъно бор. Бу одамларга — халққа нидо. Иллатлар ҳақида ортиқ жим туриб бўлмаслиги, у ҳақда гапириш, қаттиқ гапириш кераклиги ҳақида ўтинчдир.

Дарҳақиқат, иллатларни фош қилиш — улар ҳақда ҳайқириб гапириш ва кўпчилик ёрдамида уларни йўқотиш вақти келди. Бу саҳнани муаллиф ва режиссёр (Омон Шарипов) жуда катта маҳорат билан яратганлар. Спектаклда барча хатти-ҳаракатлар, имо-ишоралар, мизансаҳналар асар мазмунидан, қаҳрамонлар хатти-ҳаракатидан келиб чиқилган ҳолда қурилган. Диққат-эътибор мазмунни чуқур очишга қаратилган. Режиссёрнинг музика танловчи (Ю. Муротова) билан иши ҳам диққатга сазовор. Спектаклга бошдан охиригача кучли драматизмга эга безовта, ташвишли оҳангдаги музика ҳамроҳлик қилади. У саҳналар орасида кишини ҳушёр туришга, бўлиб ўтган воқеани мушоҳада этиб, кейингисига тайёргарлик кўришга ёрдам беради. Аммо бу ерда бир камчиликни айтиб ўтиш лозим. Болалар театрда ҳам, кинода ҳам, зимистон қоронғуликни ёмон қабул қиладилар. Сабрсизлик билан шовқин кўтарадилар, бу ерда ҳам худди шундай бўлган. Шундан келиб чиқиб, режиссёрнинг рассом А. Чернов билан ҳамкорлигини умуман яхши деб баҳолаш билан бирга, баъзи танқидий мулоҳазаларга асос бор. Воқеа ўринлари умуман тўғри яратилган. Аммо маиший ва миллий деталлаштиришда услуб жиҳатидан ягона, умумий образли ечим яхши топилмаган.

Деярли барча актёрлар ўз ролларининг таъсирчан чиқишига, муҳими, ҳар бир образда муаллиф ғоясининг ёрқин жаранглашига эришганлар. Масалан, Саёҳатхон (М. Муҳиддинова) ва Зулфиқор (Х. Абдуллаев), Ақида (Х. Отахонова) ва Мўмин (А. Исломов, О. Ҳакимов), Сайёра (Ш. Мансурова) каби образлар саҳнада ўзларига хос қиёфаларга эга бўлганлар. Лекин бу ролларни ижро этган актёрлар ҳам образдаги, ҳам ўзларидаги имкониятларни тўлиқ намоён этганлар, деб бўлмайди.

I ва II пионерлар (В. Софьянова, Д. Абдулазизова, Б. Ҳожиматов) ва Қоровул образларини ижро этган актёрлар ҳам, кичкинагина саҳналарда ўзига хос характер ярата билганлар. Уларни томошабин завқ билан кутиб олади. Масалан, Қоровул образидаги театрнинг уч машҳур актёри — В. Қодиров, О. Толипов, Б. Нурмуҳамедов бир-бирларини такрорламаган турли характердаги, соддагина, ёқимтойгина ўзбек қариясининг бетакрор қиёфасини жонлантиролганлар. Ёки саҳнада бир неча дақиқагина (пьесада бу образ йўқ) харидор кампир образини яратган М. Ҳамидова маҳоратига тасанно айтмай илож йўқ.

Ҳасан ва Ҳусан, Одил ва Меҳри асосий образлар бўлиб, улар тўрт хил характердаги болалардир. Б. Нишонов ижросидаги Ҳасанни кўрган томошабин унинг ёшликдан худбинлашиб бораётганидан ташвишга тушса, А. Жўрабоев ижросидаги Одил кечинмаларига ҳамдард бўлади, Меҳри бошқа болаларга нисбатан кичкинагина. Аммо у актриса Ё. Зиямуҳамедова ижросида жуда катта бадиий умумлашма даражасига кўтарилган. Камгап, аммо унинг кўзлари гапиради — илтижо қилади, хўрсинади, даҳшатга тушади, қувонади. Ҳусан ролини муаллифнинг ўзи ҳам катта меҳр билан ёзгани кўриниб турибди. И. Абдуллаев ҳам ўшандай меҳр билан ёниб ўйнайди, Айниқса, бувиси билан ўтадиган тўртинчи саҳна томошабин дилини пора-пора қилиб юборади. Бу саҳнада Буви образини галма-галдан ва катта маҳорат билан ижро этган М. Йўлдошева ва М. Ҳамидованинг ҳиссалари катта. М. Йўлдошева ўз қаҳрамонини ўйчан, қатъиятли ва анча жиддий чизса, М. Ҳамидова юмшоқ, минг айланиб ўргилувчи қиёфада чизади, Лекин ҳар иккисида ҳам ички драматизм кучли. Яна шуни айтиш керакки, бу образ спектаклда буви сифатида ўйналган (пьесада эса у она) ва ўйлаймизки, бунда театр ўз кучларини ҳисоблаб, жуда тўғри хулосага келган. Албатта, пьеса ва спектакль қусурлардан холи эмас. Масалан, ҳарбий киши образи, тўғрироғи, унга юклатилган ғоявий вазифа кишини ишонтирмайди. Шу боис, ана шу образ билан боғлиқ сюжет йўналиши муаллиф ва театр томонидан қайта ишланиши лозим.

Ҳамиджон ИКРОМОВ,
санъатшунослик кандидати

СУРАТДА: шу спектаклдан кўриниш.
С. КАГАН суратга олган

ЛОЙГА ЖОН БАҒИШЛАБ

Ўзбекистон ССР халқ рассоми, машҳур кулол Умар Жўрақулов чорак аср, яъни 1958—1973 йиллар давомида кўҳна Самарқанднинг ҳар сиқим тупроғидан ақл бовар қилмайдиган мўъжизалар яратди. Устанинг бобо ва бобокалонлари — Наврўз, Одина, Қўзи, Қобил, отаси Жўрақул бобо ҳам кулол ўтишган. Лекин улар азбаройи тирикчилик учун ясаган кўзаларда бойамалдорлар, давлатмандлар шароб, гўшт-ёғ сақлаганлар...

Уруш йиллари. Турмушнинг оғир юки бўйнига тушган ёшгина Мансуржон устахона бўёқчиси Қурбонбиби Ғаниева билан кулолчилик цехига келди. У усталарнинг ишига завқ ва ҳайрат билан тикилиб туркан, беихтиёр лойга қўл чўзди, ундан бир парча узиб олди-да, ўзича алланималар ясай бошлади. Ҳаракатларини кузатиб турган У. Жўрақулов мийиғида кулиб, болага яқинлашди.

— Дуруст, дуруст, — деди у Мансуржоннинг елкасига қоқиб. Кейин Қурбонбибига юзланди: — Кимингиз бўлади, йигитча?

Аёл болакай унинг қўшниси эканлигини, иложи бўлса шогирдликка олишни илтимос қилди. Шу-шу М. Носиров кулолчилик билан тақдирини боғлади.

Устахонада бўлиб ўтган бир воқеа ҳамон унинг ёдидан чиқмайди: ўшанда Ўзбекистон ССРнинг юбилейи муносабати билан очиладиган кўргазма учун У. Жўрақулов буюмлар ясай бошлаган эди. Мансуржон ҳам ундан яширинча, баъзи буюмларни ясаб қўйди. Уста ўзи тайёрлаганларини яшикларга жойлаётганда, нима бўлдию, баъзилари шикастланди. Бу ҳолдан уста афсусланиб турганида, шогирди ўзи ясаган буюмларни кўтариб келди:

— Ўрнига мана булардан қўшсак, бўлмайдими, уста бобо?

Қувончдан устозининг кўзлари чақнаб кетди. 13 ёшли Мансуржоннинг асарлари кўргазмадан илк бор ўрин оладиган бўлди. Лекин ўша пайтлар у вақти келиб ўзи ясаган халқ амалий санъати намуналари Прага, Варшава, Берлин, Токио, Бағдод шаҳарлари ҳамда бошқа қатор хорижий давлатлардаги кўргазма ва расталарда намойиш этилиб, ўз бунёдкорига шуҳрат келтиришини ўйламаган ҳам бўлса керак.

Орадан бир йил ўтгач, М. Носиров оғир дардга чалиниб, севимли касби билан шуғулланолмай қолди. Бу орада устахона бузилиб, кулоллар тарқаб кетди. У. Жўрақулов севимли ҳунари билан ўз уйида шуғуллана бошлади, Мансуржон эса ўқишдан бўш вақтлари сандиқсоз устага шогирд тушиб, бу касбни ҳам эгаллади.

Ниҳоят, 1961 йилга келиб 70 ёшни қоралаб қолган уста Умар Жўрақулов икки хонали уйда икки шогирди — Мансуржон Носиров ва Абдурайим Мухторов билан қайта иш бошлади. Кейинчалик улар ўз кучлари билан қўшимча хоналар қурдилар. Пароканда бўлган Самарқанд кулолчилик мактаби яна изга тушди.

1973 йили Ўзбекистон ССР халқ рассоми У. Жўрақулов вафот этди. Энди унинг хайрли ишини, узоқ тарихга эга бўлган Самарқанд кулолчилик санъатини давом эттириш М. Носиров сингари шогирдлар зиммасида қолди.

Мансуржон ва унинг шогирдлари ишлаган сержило идишлар халқимиз турмуш тарзи учун характерлидир. Бу буюмлар қадимги суғд, кушон ва сомонийлар, темурийлар даври кулолчилик санъатини эслатади. Шу боис жаҳон кезиб, довруғ таратмоқда. Кулолларнинг асарлари Бутуниттифоқ ва 30 дан ортиқ хорижий мамлакатлар кўргазмаларида намойиш этилмоқда. Ҳар йили бир неча халқаро кўргазмалардан усталарнинг асарлари ўрин олаяпти.

СССР Рассомлар союзи аъзоси Мансуржон Носировни йўқлаб борсангиз, албатта, шогирдлари, мактаб ёшидаги болалар даврасидан топасиз. Уста чарх айлантириб кичик кўзачалар ясаяпти. Чарх устидаги лой уста қўлида бир зумда жозиба касб этаяпти. Шогирдлари унинг ҳаракатларига қизиқиш билан тикиладилар. Улар ҳам қўлларидаги лойдан, ўзларича нималардир ясашади.

Маълумки, Самарқанднинг тарихий обидаларини бунёд этган аждодларимиз ишларининг кўп томонлари ҳамон сирлигича қолмоқда. М. Носировнинг қадимги усталар ишини ўрганишдаги синчковлиги эътиборга сазовордир. Бир буюмнинг лойини тайёрлаш учун у баъзан қарийб бир йилга, бўёғи учун эса 6 ойга қадар изланади. Усталар ҳар ойда иложи борича битта янги асар тайёрлашмоқда. Кулолчиликдаги бу янгиликлар — изланишлар замирида вужудга келмоқда. Уларда халқимиз анъаналари, шарқона нафислик, гўзаллик барқарор.

Халқ амалий санъати равнақи йўлида усталар кўрсатаётган саъй-ғайратни кўриб қувонасан киши, лекин меҳнат қилиш, ижодий изланиш учун мутлақо шароит йўқлигидан афсусланмай иложингиз йўқ. Наҳотки, «Усто» халқ амалий санъати бирлашмаси раҳбарлари, бошқа мутасадди ташкилотлар халқ усталари ижодига шунчалик бепарво бўлишса?! Устахона торлиги, шароит йўқлиги сабабли М. Носировнинг бир неча шогирди кетиб қолди. Сеҳрли қўллар яратган мўъжизавий буюмлар жаҳон кезиб, шуҳрат орттирсаю, уларнинг бунёдкорлари аҳволи бунақа бўлса? Кулолчилик буюмларимиз шуҳратини сақлаб қолишимиз зарур.

Эркин АЗАМАТОВ,
Ёқубжон МЎМИНҚУЛОВ

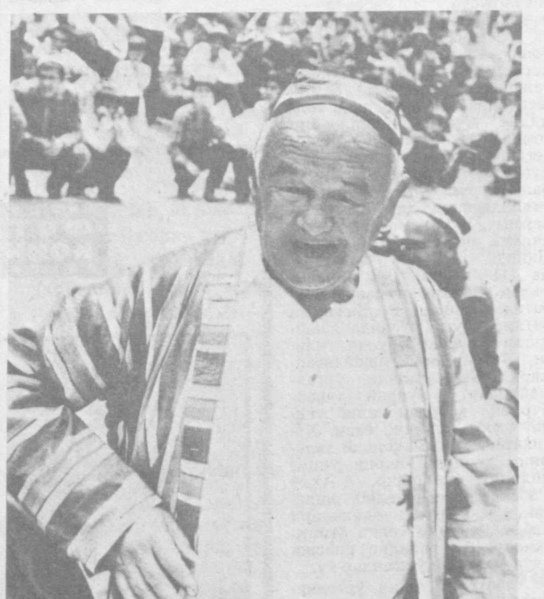

ҚОНУННИ КИМЛАР БУЗАЯПТИ?

«ИНСОН ВА ҚОНУН» ТЕЛЕКЎРСАТУВИ ҲАҚИДА

Том маънодаги ҳақиқатга эришиш ва курашиш йўллари нақадар оғирлигини яхши биламиз. Аммо ҳақиқатни ниқоб қилиб олган, ўзларини жонкуяр «ҳақиқатпарвар» ҳисоблаган айрим кимсаларнинг искаинжасига тушиб қолиб, сўнг улардан қутулиш учун чинакамига курашиб, ҳақиқатга юзма-юз келиш ўн чандон қийинлигини ҳамиша ҳам англаб етмаймиз. Бундай воқеалар, қаҳрамонлар кўпинча ё китобларда, ё киноларда учрайди...

Яқинда республика телевидениеси орқали намойиш этилган «Инсон ва қонун» кўрсатуви воқеалари эса реал ҳаётдан олинган. Унда юқорида айтганга ўхшаш оғир қисматга дучор бўлган икки бегуноҳ инсон — Ўзбекистон ССР ички ишлар министрининг собиқ ўринбосари, милиция полковниги Тоштемир Қаҳрамонов, СССР Ички ишлар министрлиги Тошкент олий милиция мактабининг собиқ катта ўқитувчиси, милиция полковниги Убайдулла Тожихоновнинг ҳақиқат йўлидаги матонатли курашлари акс эттирилган. Улар СССР Прокуратурасининг терговчилари Т. Гдлян ва Н. Ивановнинг нотўғри кўрсатмаларига биноан пора олган ҳамда пора берганликда айбланиб, яъни туҳмат тамғаси босилиб ҳибсга олинганлар. «Айблари»ни бўйнига қўйиш учун совет қонунларида кўрсатилмаган турли усуллардан фойдаланилган.

Кўрсатувни лоқайд томоша қилиб бўлмайди. Қамоқхоналарнинг совуқ камераларида 3 йилу 9 ой ўтирган Т. Қаҳрамоновнинг ҳам, 3 йил 23 кун ўтирган У. Тожихоновнинг ҳам изтиробли сўзлари, аламли ҳикоялари киши қалбини ларзага солади. Тўғри, Т. Қаҳрамонов Н. Ивановнинг қийноқларига дош беролмай, айрим кишиларнинг номларини сотганлигини ўзи афсус билан гапириб берди. У. Тожихонов эса сўнгги дақиқаларгача барча азоб-уқубатларга бардош бериб, ҳақиқат рўёбга чиқиши учун курашди. Шу ўринда бир савол туғилади, Дастлаб ишни кўрган Тошкент шаҳар суди раисининг ўринбосари А. Овсенюк нега шошма-шошарлик билан ҳукм чиқариб юборди? Ваҳоланки, у суд жараёнида ишни қайтадан ўрганиб чиқиши керак эди. Терговчилар-ку қонунни бузишган экан, нега судья ҳам бунга йўл қўйиб берди? Кўрсатувда шу нарса маълум бўлдики, яқинда СССР Адлия министрлиги томонидан А. Овсенюк «Ишдаги ютуқлари учун» кўкрак нишони билан мукофотланибди. Қайси хизматлари учун? Бу ҳақда Тошкент шаҳар суди раиси Каримхон Носировдан сўралганда, у: «Мукофотга қандай ва қайси йўллар билан тавсия қилинганлиги менга қоронғи», деб жавоб берди. Сўнг кўрсатув муаллифи республика адлия министрининг биринчи ўринбосари Ю. Рукиндан шу саволга жавоб беришини илтимос қилди. Лекин у турли баҳоналарни рўкач қилиб, жавоб беришдан бош тортди. Натижада қонунни қўпол равишда бузган судьяни мукофотлаш қайси бир қонунга тўғри келади, деган савол очиқ қолди. Телевидениe навбатдаги кўрсатувларидан бирида ушбу саволга бериладиган аниқ жавобни эълон қилади, деган умиддамиз.

Терговчилар Т. Гдлян билан Н. Иванов ишидаги хато ва камчиликлар Марказий матбуотда эълон қилинаётган мақолаларда рўй-рост очиб ташланмоқда. Бу ҳақда СССР Олий Совети Президиумининг махсус хабари эълон қилинди. Шунингдек, яқинда ўз ишини тугатган СССР халқ депутатлари съездида улар фаолиятини ўрганиш учун алоҳида комиссия тузилди.

«Гдлян, Иванов ва бошқалар руҳий ва жисмоний тазйиқ усулларни қўлладилар. Жисмоний тазйиқ ўрта асрдаги қийноқлар тарзида эмас, балки тинка-мадорни қуритадиган узоқ сўроқлардан иборат бўлиб, бу усул узоқ давом этаверса қийноққа айланади, албатта. Руҳий тазйиқ эса отиб ташлаш, оила аъзоларини репрессия қилиш билан қўрқитишдан иборат эди», — дейди АПН мухбири билан суҳбатда СССР ДХК тергов бўлими бўлинмасининг бошлиғи А. Духанин. («Тошкент ҳақиқати», 1989 йил, 10 июнь).

Кўрсатув қаҳрамонлари эса ана шундай даҳшатли қийноқларга бардош бериб, курашиб ҳақиқатни ойдинлаштирадилар. Лекин ҳали Т. Қаҳрамонов ва У. Тожихоновга ўхшаб ҳақиқий қонун тантанасини кутиб ётганлар қанча? Улар қачон ҳақиқат билан юзма-юз келадилар?!

Телевидениенинг ушбу дадил кўрсатувини ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаш керак. Кўрсатув муаллифи, кинодраматург Рихсивой Муҳаммаджоновнинг изланишлари диққатга сазовор. Режиссёр Мўътабар Саидхонова, оператор Ғайниддин Зиёмуҳамедов, Кўрсатувда «Ҳукм устидан ҳукм» («Совет Ўзбекистони»), «Осмонни ким суяб турибди?» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати») сингари Т. Қаҳрамонов ҳамда У. Тожихонов ҳақидаги мақолалар муаллифи, таниқли журналист Шароф Убайдуллаев ҳам иштирок этиб, ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашди.

Бундай кўрсатувларни янада кўпайтириш лозим. Токи, қонунни кимлар бузаётганлиги ҳақидаги ҳақиқат нуқтаси янада равшанлашсин!

А. ОЧИЛОВ

КУЛГИ ВА ТАБАССУМ КЕЧАСИ

Андижон областининг Асака шаҳри қадимдан ажойиб санъаткорлар макони сифатида шуҳрат қозонган. Ўзбекистон ССР халқ артисти, таниқли бастакор ва аския санъати устаси Ғанижон Тошматов ҳам Асаканинг Олақанот қишлоғидан. СССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетининг буюртмасига кўра «Ўзбектелефильм» киностудиясининг бир группа ижодкорлари «Ғанижон Тошматов» номли фильм-концертни суратга олишни бошлаб, фильм сценарийсидаги аския ва табассум кечасига бағишланадиган эпизодларни санъаткорнинг она юртида суратга тушириш мақсадида яқинда шу ерга келдилар.

Киностудия ижодкорларининг таклифига кўра, Ленинск шаҳар ижроия комитети ва шаҳарнинг Н. Крупская номидаги маданият ва истироҳат боғи маъмурияти оромгоҳнинг кураш майдонида оммавий халқ сайли ташкил этдилар. Катта даврадан жой олган Асаканинг шонли ветеранлари, таниқли кишилари, ишлаб чиқариш илғорлари, ёшлари — барча йиғилганлар Абдулҳай маҳсум Қозоқов, Зайнобиддин ва Мадаминжон Юсупов, Ғуломжон Рўзибоев, Саъдулла Тожибоев, Ҳусан Қодиров ва бир гуруҳ тошкентлик кулги усталарининг ичакузди аския пайровларини тинглаб, ҳордиқ чиқардилар.

Айниқса, Ўзбекистон ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитети қошидаги Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати, дуторчи қизлар ансамбли саҳнага чиққанда гулдурос қарсаклар янгради. Ансамбль солистлари Замира Суюнова, Озодахон Мадраҳимова, Курсия Эсонова, Санобар Каримованинг чиқишлари асаликларда катта таассурот қолдирди.

«Ўзбектелефильм» ижодкорлари режалаштириб келган эпизодларни муваффақиятли суратга тушириб олдилар.

Муҳиддин ҲАКИМОВ

СУРАТЛАРДА: фильмни суратга олиш жараёнидан лавҳалар.
Р. ҲОЖИМАТОВ суратга олган

ОРКЕСТРЛАР КОНКУРСИ

III Бутуниттифоқ халқ ижодиёти фестивали давом этаётган шу кунларда Қашқадарё область маданият бошқармаси халқ ижоди ва маданий-оқартув ишлари область илмий-методик маркази ҳамда Қарши шаҳар маданият бўлими билан ҳамкорликда шаҳар ўқув юртлари ўртасида биринчи марта халқ чолғу оркестрларининг кўрик-конкурсини ўтказди.

Қарши шаҳар санъат билим юртида ўтган бу кўрик-конкурсда Ҳ. Олимжон номидаги Қарши Давлат педагогика институти музика факультети, Қарши маданият техникуми ва Қарши санъат билим юрти қошидаги халқ чолғу оркестрлари томонидан ижро этилган П. Чайковскийнинг «Неополитанча рақс», «Румин халқ куйи», «Тўрғай», А. Петросянцнинг «Бухороча рақс», «Рок Қашқарчаси» ўзбек халқ музикаси жюри ҳайъати томонидан юқори баҳоланди.

1-ўринни Қарши санъат билим юрти, 2-ўринни Ҳ. Олимжон номидаги Қарши педагогика институти, 3-ўринни Қарши Давлат маданият техникуми халқ чолғу оркестрлари эгалладилар.

Биринчи ўрин эгалари июнь ойида Самарқандда ўтказиладиган республика кўрик-конкурсида қатнашадилар.

Т. МАЛЛАЕВ

Илк қадам

ОЙДИН ЙЎЛ КУТАДИ

Навбаҳорнинг барра
майсаларидай,
Гўдакнинг ҳузурбахш
нафасларидай,
Қушларнинг азонги шўх
сасларидай,
Менинг сизга чўғдек
меҳрим яшайди.

Шўх ва жозибадор қўшиқ таралмоқда... Айни баҳорнинг кўркам жамол очган камалакдек сержило онида садоқатни тараннум этувчи бу қўшиқ баҳорнинг тансиқ нафаси янглиғ дилларга оқиб кирмоқда. Юзлаб кўнгилларни сеҳрлаган қўшиқ тугаб, қарсаклар янграган он хонанда қалби қувончлардан тўлқинланиб кетди.

Жўрабек ёшлигидан меҳр билан меҳр ҳақида куйлаб, қўшиқсевар мухлисларнинг ҳам меҳрини қозона бошлади. Бундан бир неча йиллар аввал ўрта мактаб қошидаги ҳаваскорлар тўгарагига қатнай бошлаганда биринчи устози Пўлатхон Мусаев унинг юрагида ғунча боғлаган ҳавасни пайқаган, шогирдининг санъат йўлидан кетишига умид билдирган эди.

Жўрабек Қарши маданият техникумининг режиссёрлик ва актёрлик бўлимида ўқиди. 1972 йили, техникумда ўқиётганида республика «Марҳабо, талантлар!» кўрик-конкурсида иштирок этди. Конкурсга тайёрланиш даврида у республикамизга донги кетган хонандалар, ҳофизлар, мақом усталари қўшиқларини диққат билан ўрганди. Техникумдан сўнг Ульянов район маданият уйи қошида ташкил этилган ансамблда ишлади. Районда ёш талантлар, қўшиққа ихлосмандлар жуда кўп эди. Уларни излаб топиш, бир ансамблга бирлаштиришдек хайрли ишда Жўрабек ҳам ўз ҳиссасини қўшди.

Жўрабек ансамблда ишлаб юрганида ҳам биринчи устози ўгитларини унутмади, вақти-вақтида у билан кўришиб, маслаҳатлашиб турди. Пўлатхон Мусаев таклифи билан у Тошкент Давлат маданият институтининг режиссёрлик ва актёрлик факультетига ўқишга кирди. Институтда таҳсил оларкан, Жўрабек санъатнинг, қўшиқчилигимиз тарихининг ҳали ўзи билмаган жуда узоқ, бой ва ранг-баранг тарихи борлигини ҳис этди. Олдинда ўқиш, тинимсиз мутолаа, машқ, ўрганиш ва изланишдек оғир, аммо керакли меҳнат йўли турар эди. Ёш хонанда институтда Ф. Ашрафхўжаев, Р. Исмоилов қўлида таҳсил олди. Таниқли бастакор Раҳматжон Турсунов билан ҳамкорликда кўпгина қўшиқлар устида ишлади.

1980 йилдан бошлаб Жўрабек Рўзиев Ўзбекистон ССР халқ артисти Ҳаким Нишонов раҳбарлигидаги «Дўстлик тароналари» ашула ва рақс ансамблида ишламоқда. «Дўстлик тароналари»нинг довруғини эшитмаган, иштирокчилари куйлаган қўшиқларни маҳлиё бўлиб тингламаган одам кам топилса керак. Тошкент область Ленин комсомоли мукофоти лауреати унвонига сазовор бўлган бу ансамблда истеъдодли ёшлар кўп.

— Жўрабек бу ансамблга келганига анча бўлди, — дейди Ҳаким Нишонов, — шу ўтган давр мобайнида шогирдим Жўрабек сиймосида одобли, андишали, изланувчан, санъат сирларини, айниқса, хонандалик услубини чуқур ўрганишга ўзини бахшида қилган иқтидорли инсонни кўрдим.

Ҳаким аканинг айтишича, Ж. Рўзиев «Товарищ песня» Бутуниттифоқ фестивалида қатнашди ва Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети ташкил этган «Ўзбекистон комсомоли» агитпоездида пахтакорларга маданий хизмат қилишда иштирок этиб, Ўзбекистон ЛКСМининг «Фахрий ёрлиғи» билан тақдирланди.

Ҳозир Жўрабекнинг репертуаридан жой олган «Соғиниб» (Ҳамза шеъри), «Ёр келур» (Ҳабибий шеъри), «Кўнгил» (Абдулла Орипов шеъри), «Сени унутмасман» (Уйғун шеъри), «Хайр, дема» (Асқар Қосимов шеъри), «Висол яқин» (М. Раҳмон шеъри) ва бошқа кўплаб қўшиқлар тингловчиларга манзур бўлмоқда. Шу ўринда Жўрабек овозидаги ўзига хос тиниқликни, жўшқинлик ва шунга уйғунлашиб кетган майинликни таъкидлашни ва у бу овозини эҳтиётлаши, бўлар-бўлмас тўй кечаларида хониш қилмай халқ учун, одамлар учун хизмат қилдиришини истар эдим.

Мақом усулидаги қўшиқларни маромига етказиб куйлашда устози Жўрақул Шукуровнинг хизматлари оз эмас.

— Халқимизнинг ардоқли санъаткорлари Фахриддин Умаров, Ортиқ Отажонов, Шерали Жўраев, Қобилжон Юсупов ижодини мунтазам кузатиб бораман, — ҳикоя қилади Жўрабек, — Фахриддин Умаров куйлаётганда бутун борлиғи билан қўшиқ руҳига сингиб кетади, айниқса, классик қўшиқ сўзларини тушуниб, бузмай айтади. Тингловчига қўшиқ орқали маънавий завқ бера олади, қўшиқчи учун бу катта бахт. Хонанданинг шу хислатлари биз ёшларга ҳар томонлама ўрганиш ва ибрат мактабидир.

— Замонавий эстрадани ёқтирасизми? — сўрайман ундан.

— Очиғини айтсам... «Ялла»нинг қўшиқларини жон дилим билан севиб тинглайман, уларга ич-ичимдан ҳавасим келади. Баъзи эстрада қўшиқлари эса негадир ёқимсиз, ширасиз бўлади, таъсир этмайди, қандайдир бачканароқ туюлади. Назаримда, жўнгина оҳангда айтилаётгани учунми ё бошқа сабабми, ёки биз кўникмаганимиз учунмикин, кўплар, «э, шу ҳам ашула бўлди-ю!» дейишади. «Ялла»ники эса бутунлай бошқача, бирор қўшиқни бошлашлари билан барча тингловчилар кўзларида эҳтирос ёниб, аллақандай кўтаринки руҳ билан жўр бўлиб, ёшлар эса ўйинга тушиб кетадилар. «Ялла»да халқ дилини уйғотувчи куй ва қўшиқлар оҳанграбоси бор. Очиғи, халқ йўлидаги қўшиқлар одамга ўзгача кайфият бахш этади. Яқинда биз Тошкент областининг Бўка, Пискент, Бекобод районлари хўжаликларида концертлар бердик. Одамлар билан мулоқотларда бу ҳол, айниқса, яққол сезилади.

Хонанда Жўрабек Рўзиев ҳали ёш, олдинда уни санъатнинг, ўзи айтганидек, эҳтиросли ва гўзал, шу билан бирга машаққатли, кўп меҳнат эвазига эришиладиган ойдин йўли кутмоқда. Йўлда уни ортиқча ҳою ҳаваслар чалғитмасин, бор санъатини, дилрабо қўшиқларини халққа бахшида этсин, чунки халқ ардоқлаган қўшиқчининг умри ҳам, ижоди ҳам боқийдир.

Муҳаббат ТУРОБОВА

ЎЗБЕК ТЕАТРИ ГЕРМАНИЯДА

Ўзбек санъатида ажойиб воқеа юз берди. Театримиз тарихида биринчи марта Ўзбек давлат «Ёш гвардия» драма театри чет эл сафарига — Германия Демократик Республикасига таклиф этилди. Шу муносабат билан театрнинг бош режиссёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Баҳодир ЙЎЛДОШЕВга бир неча савол билан мурожаат қилдик.

— Баҳодир Турсунович, чет эл сафарининг мақсади ҳақида гапириб берсангиз.

— Аввало шуни айтиш керакки, театримиз чет эл сафарини ўзи учун шараф, қолаверса, катта масъулият, деб билади. Биз ГДРда 17 июндан 23 июнга қадар бўлиб, у ерда ўтадиган «Пешқадам театрлар фестивали»да иштирок этамиз. Фестивалда намойиш этиш учун Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг «Майсаранинг иши» пьесаси асосидаги спектаклимизни олиб кетяпмиз. Қувонарли томони шундаки, ўзбек театри чет элга илк бор Ҳамза асари билан чиқмоқда. Айнан мана шу «Майсаранинг иши» асосидаги опера (С. Юдаков) ўзбек саҳна асарлари ичида биринчи марта Польшада қўйилган эди. Марҳум Олим ака Хўжаев эса «Бой ила хизматчи» асарини Болгария театрида саҳналаштирганди.

— Театр коллективининг бу фестивалга таклиф этилишини сиз қандай тушунасиз?

— Бизда «ўзбек театри нега чет элга чиқолмайди?» деган савол юрарди. Бу ўзимизга боғлиқ, шекилли. Спектакль қанчалик миллий қўйилган бўлса, шунчалик байналмилаллик касб этади. Чет эл сафарига Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» асари танлангани ҳам шундан далолат бериб турибди. Шунинг учун барча театрларимиз кўпроқ миллий драматургиямиз намуналарини саҳнага олиб чиқишса яхши бўларди. Ҳозирги драматургларимиздан Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони» асари Хитой ва Лаосда қўйилди. Шунингдек, Шароф Бошбеков, Машраб Бобоев ва бошқа драматургларимизнинг яхши асарлари бор, лекин уларнинг тарғиботи кам. Назаримда, ёзувчиларимизнинг асарлари каби драматургларимизнинг асарлари ҳам чет элларда нашр этилиши керак.

Бундан ташқари, асарни саҳнада қандай талқин қилишда гап кўп. Агар фақат бир томонлама ёндашиб, ижтимоий нуқтаи назардан бойни бой, ёмон, камбағални яхши деб талқин қилаверсак, томошабин ҳам зерикади. Шунинг учун ҳар бир образнинг ҳам ижтимоий, ҳам инсоний қиёфасини очишга ҳаракат қилиш лозим. Ана шунда нафақат бизнинг томошабин, бошқа халқларнинг вакиллари ҳам спектаклларимизни қизиқиб кўрадиган бўладилар.

Ўрни келганда яна бир масалага тўхталиб ўтмоқчи эдим. Мана шу сафар арафасида биз биринчи марта ёшлар театри эканимизни ҳис этдик. Сафар тайёргарлигига республика комсомоли Марказий Комитети, унинг биринчи секретари Азиз Носиров ва идеология бўлими яқиндан ёрдам беришди. Биз бундан хурсандмиз.

— Баҳодир ака, газетхонлар номидан коллективингизга чет эл сафарида омад тилаб қоламиз.

— Раҳмат.

Г. УМАРОВА

ФЕСТИВАЛЬ—КОНКУРС

Тошкент шаҳрида халқ чолғу оркестрлари ва кўп овозли музика ансамблларининг республика фестиваль-конкурси бўлиб ўтди. Бу ҳақда Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг бошқарма бошлиғи Карим АЗИМОВ мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди.

— Республика Маданият министрлиги халқ ижодиёти Бутуниттифоқ фестивали доирасида қатор тадбирлар ўтказмоқда. Кечагина ўз ишини тугатган халқ чолғу оркестлари ва кўп овозли музика ансамблларининг республика фестиваль-конкурси ана шу тадбирларнинг биридир. Фестиваль-конкурсда 22 ижодий коллектив иштирок этди. 850 санъаткор ижодий беллашди. 9 музика ўқув юрти чолғу оркестри, 3 бадиий ҳаваскорлик оркестри, 10 бадиий ҳаваскорлик ансамбли қатнашди.

Ўзбек халқ оркестрларининг ичида биринчи ўрин Андижон ва Қарши санъат билим юртларига, иккинчи ўрин Бухоро санъат билим юртига, учинчи ўрин эса Глиэр номидаги махсус музика мактабига, Гулистон ва Самарқанд санъат билим юртларига берилди. Рус халқ чолғу асбоблари оркестрлари орасида биринчи ўринни Тошкент Давлат маданият институти ва Фарғона санъат билим юрти ижодий коллективлари эгаллади. Ҳаваскорлар оркестрлари ичида энг юқори ўрин Каттақўрғон район маданият уйи ижодий коллективига, иккинчи ўрин Тошкент шаҳар Куйбишев районидаги «Юлдуз» маданият уйи ижодий коллективига, Қорақалпоғистон АССР, Хўжайли район маданият уйи ижодий коллективига берилди.

Кўп овозли ансамбллар орасида биринчи ўрин Қўқон шаҳар маданият ва истироҳат боғи қошидаги «Сарвигул» ансамблига, Марғилон шаҳар «Ўзбек таронаси» ансамблига мақбул кўрилди, Иккинчи ўрин ҳеч кимга берилмади. Учинчи ўрин эса Қорақалпоғистон АССР Кегайли шаҳар маданият уйи қошидаги «Жилуа» ансамблига берилди.

Рус тилида куйлайдиган оркестрлар орасида биринчи ўрин Тошкент Давлат маданият институтига, иккинчи ўрин Фарғона санъат билим юртига берилди. Учинчи ўрин эса бўш қолди. Кўп овозли бадиий ҳаваскорлик коллективлари ичида биринчи ўринни рус тилида куйлайдиган Тошкент область Янгиобод шаҳар «Дукент» ансамблига, иккинчи ўрин Луначарский номидаги Тошкент маданият уйи ансамблига, учинчи ўрин Навоий шаҳридаги Фарҳод маданият уйи ансамбли ва Фарғона шаҳридаги «Химик» маданият саройи ансамблига берилди.

Рус тилида куйлаётган ансамбллар ичида биринчи ва учинчи ўрин бўш қолди. Иккинчи ўрин эса Олмалиқ шаҳар, «Химик» маданият саройи ансамблига берилди.

Фестиваль конкурсининг ўқув юртлари бўйича жюрисига Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Фаррух Содиқов, рус тилида ижро этувчи оркестрлар бўйича жюрига Ўзбекистон ССР халқ артисти Борис Тенко, ўзбек тилида куйлайдиган ҳаваскор коллективлар санъатини баҳолайдиган жюрига Тошкент Давлат маданият институти кафедра мудири Шуҳрат Юсупов раҳбарлик қилди.

ЎзАС АХБОРОТИ

Ўзбекистон районидаги 18 ҳунар-техника билим юртининг «Ҳунарманд» драма тўгараги аъзолари Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг юз йиллик таваллудига бағишлаб адибнинг «Бой ила хизматчи» ва «Майсаранинг иши» асарларини саҳнага қўйдилар.

Драма тўгарагининг бадиий раҳбари Тошпўлат Йўлдошевнинг ташаббускорлиги ва ёш ҳаваскорларнинг бадиий адабиётга ихлослари туфайли ҳозирга қадар йигирмадан ортиқ драматик асар саҳнага қўйилди.

— Тўгаракни ташкил этганимизга эндигина беш йил бўлди, — дейди биз билан суҳбатда Т. Йўлдошев. — Дастлаб, адабиётга меҳр қўйган, роль ижро этишни қалбдан хоҳлаган саккиз нафар ўқувчини танлаб олдик. Ҳозир аъзолар сони йигирма олти кишига етди. Фақат бизга бир нарса етишмайди: саҳна кийимларига муҳтожмиз.

Яқинда Фарғона шаҳрида область ҳунар-техника билим юрти талабаларининг санъат кўрик-конкурси ўтказилди. Унда «Ҳунарманд» тўгараги аъзолари иштирок этишди. Улар «Бой ила хизматчи» ва «Келинлар қўзғолони» спектакллари учун биринчи ўринни эгалладилар. Тўгарак область санъат кўрик-конкурсида учинчи бор биринчи ўринни эгаллашга муваффақ бўлди. Маҳфуза Мўминова, Зафар Жўраев, Латифа Жўраева, Зиёвуддин Бузруков ва Жумагул Аҳмедова ўз ролларини маҳорат билан ижро этишди.

Ҳ. ЙЎЛДОШЕВ

●

Каттақўрғон шаҳридаги Абдулҳамид Мажидий номидаги драма театрининг бир гуруҳ ёш санъаткорлари ўз ташаббуслари билан янги асарни саҳнага олиб чиқдилар. «Морқоч воқеаси» деб номланган бу асарнинг муаллифи каттақўрғонлик қаламкаш, ишчи-шоир Инатулла Рустамовдир. Асарни саҳналаштиришга театрнинг бош режиссёри Равшан Ёриев раҳбарлик қилди. Режиссёрнинг ёш актёрлар ва муаллиф билан жиддий ҳамкорлиги зое кетмади. Илк кўрик театр бадиий кенгаши ва кенг жамоатчилик вакилларининг ижобий баҳосини олди.

Ёш актёрлардан Умрзоқ Тиллаев, Қундуз Ўсарова, Жўра Эшов, тажрибали артистлардан Зарил Зоиров, Шамсиддин Эргашев, Муҳаббат Йўлдошева, Носир Сайфиев, Анора Исмоилова ҳамда Самарқанд область Ленин комсомоли мукофоти лауреати Абдуғани Абдураззоқов талқин этган роллар барчага манзур бўлди.

Спектакль муваффақиятида саҳна безакларини ишлаган ёш мусаввир Зокиржон Қобулов ва гримчи-рассом, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими Дадаали Нишоновнинг ҳам хизматлари катта.

А. ҲОШИМОВ

●

Ўзбек совет адабиётининг бешигини тебратган, унинг 20 — 30-йиллар камолотига муносиб ҳисса қўшган, лекин номлари ҳар хил адолатсизликлар туфайли унутилган ижодкорлар ҳақидаги бор ҳақиқатни рўёбга чиқариш учун эндиликда яхши ишлар қилинмоқда. Бу йил ана шундай ижодкорлардан бири Элбек — Машриқ Юнусов таваллудининг 90 йиллиги республикамизда кенг нишонланади. Элбекхонликка тайёргарлик муносабати билан республика Ёзувчилар уюшмасида Тоҳир Малик бошчилигида йиғилиш бўлиб ўтди. Унда адабиётшунос олимлар С. Мамажонов, А. Алиев, Ш. Турдиев, О. Абдуллаев шоир юбилейига тайёргарлик ишлари хусусида ўзаро фикр алмашдилар.

Маълумки, Элбек адабиётимиз тарихида ўнлаб шеърий тўпламлар, кўплаб болаларбоп асарлар, масаллар, достон ва эртаклар, шунингдек, халқ оғзаки ижоди тадқиқотига бағишланган ишлар қилган. Ундан бой ижодий мерос қолган. Демак, эндиликда бу мерос ўрганилиши, бугунги китобхонларга тақдим этилиши керак. Шунинг учун элбекхонлик кунлари муносабати билан вақтли матбуотда, радио ва телевидениеда шоир ижодига бағишланган мақолалар бериладиган, кўрсатув ва эшиттиришлар тайёрланадиган бўлди. У ҳақда хотиралар нашр этилади. Ўтган йили чоп қилинган Нурмуҳаммад Қобуловнинг «Элбек» деб номланган адабий-биографик танқидий очерклар тўплами бу борадаги дастлабки иш бўлди. Айни пайтда, шоир хотирасини абадийлаштириш — унинг номига кўчалар, мактаблар қўйиш борасида ҳам таклифлар айтилди.

Элбекхонлик республикамизнинг турли жойларида давом этади. Унинг таваллудининг 90 йиллик тантанаси шу йилнинг 24 июнида шоир ўзи туғилиб ўсган Хумсон қишлоғида бўлади.

●

Қардош Тожикистонда ҳам революция жарчиси, оташин шоир, драматург ва композитор Ҳ. Ҳ. Ниёзийнинг 100 йиллигини нишонлашга қизғин тайёргарлик кўрилди. Шу муносабат билан республиканинг бир қанча район ва шаҳарларида шоир юбилейига бағишлаб қатор қизиқарли тадбирлар ўтказилди.

Яқинда Тожикистонда ҳамзахонлик кунларида қатнашиш учун бир группа ўзбек ёш шоир ва ёзувчилари келишди. Улар орасида талантли шоирлар Шавкат Раҳмон, Сирожиддин Саидов, Асқар Маҳкам, Одил Икром ва ёзувчи Шойим Бўтаев бор.

Ҳафталик шеърият базми бошланишидан олдин меҳмонлар тожик совет адабиётининг асосчиси С. Айний ва Мирзо Турсунзода қабрларини зиёрат қилиб, гулчамбарлар қўйишди. Сўнгра ижодкорлар Тожикистон ССР Ёзувчилар союзида ва «Совет Тожикистони» республика ҳамда «Ҳақиқати Хатлон» область газеталари редакцияларида бўлишди.

Шоир ва ёзувчилар икки халқнинг дўстлиги, шу кунлардаги ҳаётий проблемалар ҳақида сидқидилдан фикр алмашишди.

Ошкоралик, демократия, қайта қуриш руҳи улар ўқиган шеърларда яққол намоён бўлганлиги кенг ўқувчилар қалбида яхши таассурот қолдирди.

Қўрғонтепалик адабиёт мухлислари билан учрашувда Тожикистонда яшаб, ўзбек тилида ижод қилаётган шоирлар Ўлмас Жамол, Мафтун Жўра, Жамшид, Неъмат Иброҳим ва ёш шоир Шодмон Жўраев ҳам янги асарларидан намуналар ўқишди.

М. ХОЛМАҲМАДОВ

●

Пойтахтимизнинг «Ёш гвардия» драма театри коллективи томонидан ташкил этилаётган кўп болали оналар билан ижодий учрашувлар томошабинларга манзур бўлмоқда.

Яқинда Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ва Октябрь район партия комитети тавсияси билан ана шундай учрашувлардан бири иқтисод фанлари доктори, профессор Ҳикмат Собировнинг оила аъзолари билан ўтказилди. Унда Тошкент Халқ хўжалиги институти профессор-ўқитувчилар коллективи ва студентлардан, Собировлар оиласи истиқомат қилаётган «Ҳувайдо» маҳалласидан вакиллар, оиланинг қариндош-уруғлари, ажойиб фарзандлар волидаси Мудирахон пенсияга чиққунга қадар хизмат қилган 169- ва 119-мактаб коллективларидан вакиллар, райондаги кўп болали оналар қатнашдилар.

23 кишидан иборат оила аъзолари саҳнага таклиф қилинди. Кечани таниқли артист Дилором Каримова олиб борди. Биринчи сўз Тошкент Халқ хўжалиги институтининг ректори, профессор С. Ғуломовга берилди. Сўнгра Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Саид Аҳмад оила меъмори Собиржон Раҳимий ҳақидаги эсдаликларини гапириб берди. Шундан кейин савол-жавоблар бўлди.

Танаффусдан сўнг йиғилганларга С. Аҳмад асари асосидаги «Келинлар қўзғолони» спектакли кўрсатилди.

Шуни айтмоқчимизки, театрнинг бу ташаббусини бошқа театрлар, айниқса, область театрлари давом эттирсалар яхши бўларди. Чунки бу ажойиб тадбир кишилар кўнглини чоғ қилиш билан бирга, ўзаро тажриба алмашишга ҳам ёрдам беради.

Т. АШРАФХЎЖАЕВ

●

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтида «Саодат» журналининг ижодий ходимлари билан учрашув бўлди. Учрашувда журнал бош муҳаррири, шоира Ҳ. Худойбердиева, бош муҳаррир ўринбосари С. Маҳмудова, шоира С. Фахриддинова иштирок этишди. Студентлар ўзларини қизиқтирган саволлар билан уларга мурожаат қилдилар. Редакция коллективига таклиф ва истаклар билдирилди. Талабалардан Бобохонов, Мамарасулова фикр-мулоҳазалари билан сўзга чиқдилар.

Сўнгра шоиралар Ҳ. Худойбердиева, С. Фахриддинова янги шеърларидан ўқиб бердилар. Доцент С. Ўтанов инсон одоби, хулқи, йигит-қизларнинг хислатлари ҳақида сўзлади. Музика факультетининг талабалари дилрабо куй ва қўшиқлар билан йиғилганларни хушнуд қилдилар.

М. МАҲКАМОВА

●

Ўзбекистон Киночилар уйида кинорежиссёр, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Мэлс Абзалов суратга олган «Майсаранинг иши» бадиий фильмининг премьераси бўлиб ўтди. Сценарийни ўзбек совет адабиёти асосчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг машҳур пьесаси асосида москвалик драматург Эдуард Акопов ёзди. Фильмга Ўзбекистон ССР халқ артисти Ф. Зокиров ва Р. Илёсов музика ёздилар. Постановкачи рассом — Н. Аббосов. Асосий ролларни Тожикистон ССР халқ артистлари Сайрам Исаева ва Ато Муҳаммаджонов, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар Обид Юнусов, Ҳусан Шарипов, артист Бахтиёр Зокиров ва бошқалар ижро этдилар.

А. ШИШКИН

Толиб ЙЎЛДОШ — 70 ЁШДА

Қутлаймиз!

Ҳурматли Толиб Йўлдош!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, барча қаламкаш дўстларингиз Сизни қутлуғ 70 ёшингиз билан табриклайди.

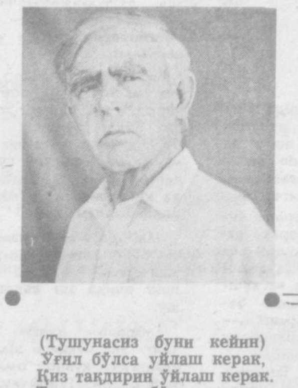

Сиз ўзбек совет болалар шеърияти ривожига 50 йилдан бери ҳормай-толмай ҳисса қўшиб келаяпсиз. Бу борадаги хизматларингизни кенг жамоатчилик, айниқса ўзингиз тил топишиб келаётган минглаб ёш китобхонларингиз яхши билади, қадрлайди. Ўтган ярим аср давомида Сиз ўқувчи дўстларингизга қирқдан ортиқ шеърий мажмуалар ҳадя этдингиз. «Дўмбоқчаларим», «Ширинтой», «Орзу», «Бизнинг уйда», «Бахтиёрлар қўшиғи», «Ибобоёнғоқ» сингари қатор тўпламларингиз бунга мисол бўлади. Фақат бугина эмас, Сиз ҳажвий шеърларингиз, даста-даста тўртликларингиз билан ўз мухлисларингизни хурсанд этдингиз.

Қадрли Толиб ака! Сизга бу қутлуғ айёмда узоқ умр, ижодий баркамоллик тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

Толиб ЙЎЛДОШ

ҲАЗИЛ

Дадамнинг ҳазилларин,
Ойим кўтармайдилар.
Ойимлардан бензн
Дадам йўталмайдилар.
Иккимиз бир арқонни
Учимиз дерлар дадам.
Қариганда боладек —
Бўлиб қоларкан одам.
Ойинг бундай эмасди,
Бугун тамом бошқача.
Мен ҳам аслимдай эдим,
Тавба, эллик ёшгача —
Кейин бирдан айнидик,
Узоқлашди орамиз.
Энди ёшлик йилларин,
Ҳажрида оворамиз...

ТЎЙ ҲАҚИДА

Бор одамлар тўй қилади,
Йўқ иложсиз ўй қилади.
Бола-чақа ўсгач, қийин,
(Тушунасиз буни кейин)
Ўғил бўлса уйлаш керак,
Қиз тақдирин ўйлаш керак.
Топар-тутар бўлса тузик—
Қўша-қўша билакузук —
Тақинчо-ғу сарпо-сурпо,
Бахмал тўшак, атлас
кўрпа...
Уй анжоми бир томонда,
(Палон пулдан у зормонда)
Хуллас, йўқлар чақилади,
Борлар эл-юрт чақиради!
Тўй қиларлар шуҳрат
учун,
Бир-бирларин синаб кучин.
Ур-сур билан тўй бошланар,
Жам бўлишиб ёр-ошналар.
Узоқ-яқин, уруғ-аймоқ,
Келин-кечак, момо-қаймоқ.
Қари-қартанг, бола-чақа,
— Э, марҳамат!
— Бақда-бақда.
Дастурхонлар лолазордай,
Жондан бўлак бари бордай.
Ичимлиги қургур оқар,
Жигар бағринг ўртаб ёқар.
Отарчилар авждан тушмас,
Э. у зотга пул бўлса бас.
«Ҳа-ҳа» билан кетар шилиб,
Хурмачангни шифтга
илиб...
Борга бало ҳам урмайди,
(Сувсиз тегирмон
юрмайди...)
Йўқни иши бир ҳол хароб,
Ачинасиз зимдан қараб.

ШАПАЛОҚ

Дадам мени чақириб,
Бир шапалоқ урдилар.
Урдилар-у негадир,
Юзларини бурдилар.
Қулоқларим шанғиллаб,
Кўзим тинди, ҳа, шунга.
—Ўғлим, сени урдим мен,
Келарсан деб ҳушингга.
Яхши гап-ла пайпаслаб,
Эркалатиб юбордим.
(Дадам тўғри қилганлар,
Кечиринг — деб ёлбордим).

Муҳаммад САЛОМ — 50 ЁШДА

Ҳурматли Муҳаммад САЛОМ!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси сизни 50 ёшингиз билан муборакбод этади.

Сиз Бухорода ўрта мактабни тугатгач, Самарқанд Давлат университетига ўқишга кирдингиз. Ўқишни муваффақиятли тамомлаб, «Бухоро ҳақиқати» газетасида фаолият кўрсатдингиз. Кейинчалик «Ёш ленинчи» газетасида, кейинроқ Ўзбек қомусида ва Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг «Ёш гвардия» нашриётида муҳаррир, катта муҳаррир ва бўлим мудири бўлиб ишладингиз.

1958 йилдан бошлаб область газеталарида ҳикоя ва очеркларингиз босила бошлади.

1969 йилда нашр этилган «Кечирим» номли ҳикоялар тўпламингиздан кейин, «Юракдаги излар», «Тошлоқдаги хазина», «Севги тори», «Иқрор», «Довул» каби тўпламлар ва «Мувозанат» номли романингиз китобхонларнинг китоб жавонларидан жой олди.

Ҳурматли Муҳаммад Салом, барча қаламкаш дўстларингиз 50 ёшингиз билан қутлаб, сизга сиҳат-саломатлик, узоқ умр ва ижодий камолот тилайдилар.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

ШОИР МАНГУ ХИЗМАТДА

Республикамизда навбатдаги пушкинхонлик тантаналари ниҳоясига етди. Пойтахтимиздаги шоир ҳайкали пойидан бошланган кунлар шаҳар ва қишлоқларда, олий ўқув юртларда ҳамда мактабларда давом этди.

Қорақалпоғистон АССРда бўлиб ўтган адабий учрашувларда адиблар ва олимлар Пушкин асарларидан қилган янги таржималаридан ўқидилар, унинг асарларининг халқчиллиги ҳақида сўз юритдилар. Наманганда бўлган шеърият учрашувларида шоир ва таржимон Мирзо Кенжабоев қатнашиб, «Евгений Онегин»дан парчалар ўқиди, ўзбек шоирларининг Пушкин ижодига нисбатан қизиқишлари, қайта таржималар хусусида сўз юритди. Адабий конференциялар Самарқанд ва Сирдарё областларида ҳам давом этди. Қашқадарёда пушкинхонлик кунлари бахши шоирларнинг мусобақаларига уланиб кетди...

Тошкент Давлат университетида бошланган Пушкин ижодини ўрганишга бағишланган конференция рус тили ва адабиёти, чет тиллар ҳамда Низомий номидаги педагогика институтларида бўлиб ўтди. Уларда республикамизнинг етук олимлари ва ижодкорлари қатнашдилар. 15-махсус ҳунар-техника билим юртида адабий-музикали кеча ўтказилди.

Республикамиз нашриётлари ҳам улуғ шоирнинг 190 йиллик юбилейига муносиб совға билан келдилар. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти А. Пушкиннинг «Капитан қизи» асарини «Жаҳон болалар адабиёти» сериясида нашрдан чиқарди. «Ёш гвардия» нашриёти «Капитан қизи»ни ўзбек, «Олтин хўроз ҳақида эртак»ни рус тилларида ўқувчиларга ҳадя қилди. «Юлдузча» нашриётида эса «Балиқчи чол ҳақида эртак» китоби болаларбоп қилиб рангли суратлар билан безатилиб чоп этилди.

Хўш, ҳозирги пушкинхонлик тантаналари олдингиларидан нимаси билан фарқ қилмоқда?

— Аввало, биз эндиликда ошкоралик шарофати туфайли Пушкин ҳаёти ва ижоди билан ҳамда шоир асарларининг ўзбек тилига дастлабки таржималари билан кенгроқ танишиш имкониятига эга бўлдик. — дейди ТошДУ профессори Озод Шарафиддинов. — Маълумки, шоирнинг асарлари илк бор ўзбек тилида бир асрдан аввал янграган эди. Унинг шеърияти билан Туркистон аҳолисини Фурқат, Беҳбудий, Авлоний, А. Қодирий, Фитрат, Чўлпон каби ўзбек ижодкорлари таништиргандилар. Лекин узоқ вақт қора рўйхатлар туфайли бу ижодкорлар таржималари эътибордан соқит қилиниб келинарди. Эндиликда уларни ўрганиш, тадқиқ этиш ва пушкиншуносликдаги хизматларини ҳам эътироф этиш пайти келди.

Республикада пушкиншуносликсоҳасидаги изланишларни маълум тартибга солиш учун СССР Маданият фондининг Ўзбекистон бўлими ташаббуси билан бундан юз йил илгари Туркистонда ташкил этилган «Пушкин жамияти» қайта тикланмоқда.

Жумҳуриятимизда Пушкин номи билан боғлиқ муборак масканлар кўп. Шулардан бири пойтахтимиздаги гўзал кўчалардан бирининг шоир номи билан юритила бошлаганига 90 йил тўлганлиги санаси ҳам шеърият байрами кунларида алоҳида таъкидланиб ўтилди...

Пушкин шеърларидан бирига «Агар қайта туғилсам, билур эдим қандай хизмат қилмоғим», деб ёзганди. Ҳа, улуғ шоир асарларининг янги-янги нашрлари, таржималари билан мангу хизматда!

ГАЗЕТА ОРТИДАГИ ОДАМ

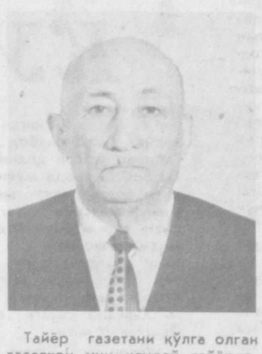

Тайёр газетани қўлга олган газетхон уни қандай тайёрланишини, рўзнома унга етиб боргунча неча жараён иш бажарилганини тасаввур қилиши қийин. Ҳисоб-китобларга қараганда, газетанинг битта сони тайёр бўлиши учун камида ўн беш-йигирма жараёнда иш бажарилар экан. Журналистнинг номи газетада, китоб ва журналларда тез-тез кўриниб туради. Шу маънода унинг қилган меҳнатини эл билиб туради. Яна бир неча касб эгалари борки, газета, журнал ва китоб учун журналист каби меҳнат қилса-да, уларни ҳеч ким билмайди. Бундай касб эгаларини матбаачилар дейишади.

Маҳмуд Иброҳимов республикамиздаги энг кекса матбаачилардан, тўғрироғи, матбаачиларнинг устози.

У 1914 йилда Тошкентда бўзчи оиласида туғилган. Отаси анча илғор киши бўлгани учун ёшлигидан фарзандини билимли қилишга ҳаракат қилади. 1922 йилда саккиз ёшли Маҳмуд Бедил номидаги тўрт йиллик мактабга ўқишга боради. Сўнг етти йиллик мактабни тугатади ва 1931 йилда Стрелков номидаги ишчи ёшлар мактабига ўқишга киради. Унинг мақсади ҳарф терувчи бўлиш эди. Бу мактаб кейинчалик махсус профессионал техника билим юртига айлантирилади. Маҳмуд Иброҳимов кейин ҳам анча йиллар ўз билимини ошириб борди. Аввал техникумни, сўнгра институтни кечқурун ўқиб тугатди. Лекин дастлабки ўқиган жойидан, дастлабки танлаган касбидан воз кеча олмади. У шу билим юртида қирқ йилдан кўпроқ меҳнат қилди. Оддий ҳарф терувчиликдан билим юрти директорлигигача бўлган йўлни босиб ўтди.

Бугунги кунда республикамиз босмахоналарида меҳнат қилаётган ишчиларнинг жуда кўпи Маҳмуд аканинг шогирдлари. Шунинг учун ҳам уни том маънода газета ортидаги одам дея оламиз.

Маҳмуд Иброҳимов шу кунларда етмиш беш ёшга тўлди. Аммо ҳамон тетик, жонкуяр.

— Ҳамиша ўзбек ишчилар синфини тарбиялашга ҳаракат қилдим, — дейди у. — Қайси миллатнинг ўз ишчилар синфи бўлмаса бундай миллат қолоқ бўлиб қолаверади. Бизда узоқ йиллар бу ишга номигагина эътибор берилди. Ҳозир республикамиз саноат корхоналарида ишлаётган ишчиларнинг 80 фоизидан кўпроғи бошқа миллат вакиллари. Ўзбеклар асосан деҳқончилик билан шуғулланадилар. Кўпчилиги қишлоқларда яшайди.

Умуман, қишлоқларда ҳам ишчиларни кўпайтириш зарур. Маълумки, республикамизда етиштирилаётган пахтанинг 90 фоизидан кўпроғи бошқа регионларда қайта ишланади. Ўзбекистонда эса ортиқча ишчи кучи кўп. Бундай ўйлаб қарасангиз қизиқ жараён. Нега энди ортиқча ишчи кучи бор жойда пахтани қайта ишлайдиган заводлар қурмай узоқ районларга ташиб бориш керак? Бу ортиқча сарф-харажат-ку. Ўйлайманки, бугунги қайта қуриш жараёни бу каби камчиликларни тугатишимизга ёрдам беради.

Маҳмуд Иброҳимов ҳали қариликни тан олгани йўқ. Оилада ота, бобо, маҳаллада оқсоқол, тўю-маъракаларга бош-қош.

Маҳмуд Иброҳимовнинг камтарин меҳнати юксак қадрланган.. У Ленин ордени, бир қанча медаллар, Фахрий ёрлиқлар соҳиби. Биз куюнчак, меҳнатсевар отахонга узоқ умр тилаймиз.

Б. УММАТОВ

БИРИНЧИ ЎЗБЕК ОПЕРАСИ ЮБИЛЕЙИ

Мухтор Ашрафийни республикамиз музика маданиятида чуқур ва ёрқин из қолдирган ажойиб инсон сифатида ҳамма яхши билади. Айниқса, унинг опера ва балет соҳасидаги хизматларини алоҳида таъкидлаш лозим. М. Ашрафий «Бўрон», «Улуғ канал», «Шоир қалби», «Дилором» опералари, «Севги тумори», «Темур Малик» балетларини яратди. Бу асарларнинг ҳар бири театр ва музика соҳасида ўзига хос воқеа бўлган. У фақат композиторгина бўлиб қолмай, эҳтиросли музика тарғиботчиси, дирижёр ҳам эди. Қарийб 30 йил давомида Тошкент Давлат консерваториясида ишлаб, республикамизда музика кадрларини тайёрлаш ишига ўз куч-қуввати ва билимини сарфлади. Ҳаёт ва даврнинг барча талабларига ҳозиржавоблиги, дунёқарашининг кенглиги Ашрафийни Ўзбекистон санъатининг илғор арбоблари қаторига қўйди. У катта ижодий иш билан бирга, тинимсиз ижтимоий фаолият билан банд эди.

Партия ва ҳукуматимиз унинг катта хизматларини ҳисобга олиб, М. Ашрафий уй-музейини яратиш ҳақида 1976 йили қарор қабул қилган. Бу музей етти йилдан буён минглаб зиёратчилар диққатини жалб этиб келмоқда. Ҳозирги кунда республикамиздаги ягона музика маданияти музейида 15 мингдан ортиқ экспонат бор. Бу архив ўзбек совет музика маданиятининг 30-йиллардан то 70-йиллар ўрталаригача бўлган 40 йиллик даврини қамраб олган.

11 июнда композитор туғилган кун нишонланади. Бу йил ана шу кун қўшалоқ сана сифатида нишонланмоқда. Чунки 11 июнда М. Ашрафийнинг С. Василенко билан ҳамкорликда яратган илк ўзбек операси «Бўрон» 50 ёшга тўлади. Бу асар ўзбек совет музикаси тарихига ёрқин саҳифа бўлиб ёзилган. Ҳозир музейда бу саҳна асари асосини кўрсатувчи кўргазма тайёрланди. Кўргазмадан турли суратлар, матбуотда эълон қилинган тақризлар, афишалар ва программалар ўрин олган. «Бўрон» операсидан янграйдиган парчалар экскурсияга келган томошабинлар учун доимо ҳамроҳдир.

Юлдуз ҒУЛОМОВА,
М. Ашрафий уй-музейининг илмий ходими

ТАРИХИЙ ҲУЖЖАТЛАР КЎРГАЗМАСИ

Аҳоли орасида мамлакатимиз халқларининг маданий меросини кенг тарғиб этиш мақсадида республика Тарихий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамияти ва Ўзбекистон ССРнинг архив ишлари бош бошқармаси Тошкентнинг Ленинград кўчаси бўйлаб очиқ витриналарда суратлар кўргазмасини ташкил этди.

«Ҳужжатлардаги хотира» деб номланган бу кўргазмада кенг жамоатчиликка биринчи марта намойиш этилаётган ҳужжатларнинг нусхалари бор. Маълумки, Самарқанддаги Мирзо Улуғбек расадхонасининг топилиши муносабати билан унинг муаллифи Василий Вяткинни Рус комитети барон Р. Розен номидаги олтин медаль билан мукофотлаган, Вяткиннинг ёрдамчиси — маҳаллий ўлкашунос ва котиб Абу Саид Маъзум ўғлини 100 сўм пул билан тақдирлаган.

Шунингдек, Алишер Навоий ва Муқимий номидаги театрлар биноси қурилишида қатнашган уста Юсуфали Мусаевнинг нодир портрети, Муҳаммад Ёқуб Эрниёз ўғлининг Хевадаги Абдул Ато майдонидаги мадраса фойдаси учун Хева хонлигида 920 таноб ер инъом қилганлиги (1908 йил) ҳақидаги воқиф ёрлиғи, қачонлардир Тошкентдаги Шайҳонтаҳур меъморий комплексига кирувчи Хотин (50-йилларда бузиб ташланган) масжидининг кўриниши ва бошқа қизиқарли ҳужжатлар қўйилган.

Тарих ҳужжатларининг биринчи марта кўчадаги витриналарда намойиш этилиши ўзига хос даъватдир. Яъни, кишилар мамлакатимиз тарихига доир қизиқарли шахсий архивларини, суратларни ва бошқа ҳужжатларни давлат архивларига топширсалар яхши бўларди.

Л. ЖУКОВА

СУРАТДА: кўргазмага қўйилган архитектор Шчусев портрети.

ГАБРОВО КУЛАДИ

Бугунги кунда дунёда Булғориянинг Габрово шаҳрини билмаган, эшитмаган одам бўлмаса керак. Хўш, ям-яшил ўрмонли тоғлар орасида бино бўлган бу дўппидеккина шаҳар нимаси билан бунчалик жаҳонга довруғ солди? Тўғри, бу ерда тўқимачилик, пойабзалчилик корхоналари мавжуд, уларда кийса кийилгудек маҳсулотлар ишлаб чиқарилади. Лекин Габровони дунёга танитган нарса булар эмас, балки бошқача — ниҳоятда камёб, шу билан биргаликда текин ва инсоният учун ниҳоятда зарур, қадрли ва бебаҳо бўлмиш маънавият дурдонаси — кулгидир! Ҳа, ҳа, худди шундай: Габровода кулги яратилади ва жаҳонга тарқатилади. Бундай «маҳсулотни ишлаб чиқариш», яратиш эса осон эмас. Ҳақиқий кулги инсоннинг юрак-юрагидан чиқади, бинобарин Габрово кулгиси ҳам шунчаки ҳиринг-ҳиринг, оғзаки гуфти-гў бўлмасдан бу маконда яшовчи кишиларнинг ҳаёт тарзидан, феълу-атворидан, инсоний фазилатларидан келиб чиқади. Габроволикни кўпчилик қурумсоқ, зиқна одамлар, деб ўйлашади, лекин у тежамкор, ҳисоб-китобли, холос; у қув, лекин мард ва олижаноб инсон. У жуда кўнгли кенг, дили хуш одам, шунинг учун ҳам у ўзи тўғрисида ўзи ҳазил-мутойиба, маталлар тўқиб, ўз устидан ўзи кула олади. Фақат ўзи кулибгина қолмасдан бу маталларни бутун дунёга таратади. Шу боисдан ҳам Габрово дунё кулги марказларидан бирига айланган. 1971 йилдан эътиборан бу шаҳарда Ҳажв ва кулги уйи ташкил этилиб, бу маданият маркази тез орада жаҳон кулги ишқибозларининг севимли масканига айланди. Дунёдаги 157 мамлакатдан 15 мингдан ортиқ кулгибоз ижодкорлар бу ерга ўз асарларини юбордилар. Кулги уйида сақланадиган асарлар орасида ҳажвий адабиёт, мўйқалам, ҳайкалтарошлик, кино, театр ва мусиқага оид жуда кўп ноёб дурдоналар бор. Кулги марказининг нашри бўлган «Апропо» («Мен сизга айтсам...») деган ҳажвий мажмуа булғор, рус, инглиз ва француз тилларида мунтазам чиқиб туради. Шунингдек, бу ерда «Кулги ва Дард» деган ҳажвий тўплам, «XX аср кулгиси» номида ҳажвий суратлар мажмуаси нашр этилади.

Габровода ҳар икки йилда бир маротаба ҳажвий адабиёт ва санъат бўйича халқаро анжуман ўтказиш одат тусига кирган. Бу йил эса бу ерда Адабиёт ва санъатда ҳажв ва кулгига бағишланган 9-Халқаро анжуман бўлиб ўтди. 20—28 май кунлари фаолият кўрсатган бу муборак йиғинда жаҳоннинг юздан ортиқ мамлакатидан келган минглаб меҳмонлар иштирок этдилар. Бу йиғинда СССР вакиллари ҳам мутакаллиф эдилар. Улар орасида Доғистон халқ шоираси Фазу Алиева, москвалик ҳажвчи ёзувчи Лион Измайлов ва шу сатрлар муаллифи ҳам бор эди.

20 май. Габроводаги Ҳажв ва кулги уйи олдида тумонот одам. Уйнинг шундоққина биқинидаги майдонга булғор халқ миллий ҳажвий қаҳрамони Айёр Петрнинг эшак миниб турган ҳайкали ўрнатилган. Сал нариroқда эса буюк испан ёзувчиси Сервантес яратган ўлмас кулги сардори Дон Кихот, машҳур кулгибоз — кино санъаткори Чарли Чаплиннинг ҳайкаллари турибди. Дарвоқе, бу йил ушбу ҳайкаллар қаторига яна бир ҳажвий қаҳрамон — Дон Кихотнинг толмас яловбардори Санчо Пансонинг ҳам эшак минган ҳайкали қўшилибди. Булғор ҳайкалтароши Георгий Чапкинов бу ҳайкални кулги анжуманига совға қилибди. Майдонда яна тирик Чарли Чаплин ҳам гоҳ қайғули, гоҳ хушчақчақ ҳолда пилдираб сайр қилиб, томошабинларнинг кўнглини хушлаб юрибди. Таниқли булғор артисти Дмитро Добрев ажойиб кулги устаси Чарлининг ўзи бўлибди-қолибди.

Мана, орзиқиб кутилган дақиқалар ҳам келди. Булғория Компартияси Габрово жамоасининг саркотиби Недко Недков Халқаро кулги анжуманини очиқ деб эълон қилади. Машҳур ҳайкалтарош Георгий Чапкинов эса «Габрово-89» Халқаро кулги анжумани байроғининг кўтариш шарафига муяссар бўлди. Булғория Рассомлар уюшмасининг раиси Антон Дечев йиғилган меҳмонларни муборакбод қилди. Габрово шаҳри ҳокими Иван Петров шаҳарда муқим туриш учун келган азиз меҳмон — Санчо Пансони «Хуш келибсиз!» деб муборакбод этди ва меҳмоннавозлик кўрсатиб унинг эшаги олдига бир тутам пичан солди. Шу йўсинда Габроводаги қувноқ байрам — Халқаро кулги анжумани бошланиб кетди.

Жаҳон кула олгани учунгина сақланиб турибди! Шу куни ҳажв ва кулги уйида дунёниг юздан ортиқ мамлакатларидан келган меҳмонларнинг йиғини ана шу шиор остида бўлиб ўтди. Бу йиғинда Халқлар кулгиси жамиятини таъсис этиш масаласи кўрилди. Йиғинда Халқаро кулги жамияти Таъсис ҳужжати қабул қилинди. Унда жумладан шундай дейилади:

«Биз, жаҳондаги турли мамлакатларнинг ижодий ва жамоат ташкилотларидан Булғориянинг Габрово шаҳрида бўлиб ўтаётган 9-Халқаро ҳажв ва кулги анжуманига йиғилган вакиллари ҳажв ва кулгининг инсонларни бир-бирига яқинлаштирувчи, халқларнинг

СУРАТДА: Габровода кулги байрамининг очилиши

ўзига хослигини яққол кўрсатиб турувчи, ижтимоий адолат ва руҳий юксак олам томонга йўналтирувчи, инсоннинг кулиш ва ҳажв этиш олий ҳуқуқини ифода этувчи буюк инсоний ва маънавий эҳтиёж эканлигини чуқур тушунган ҳолда ўз эрку ихтиёримиз, ҳамжиҳатлигимиз билан Габрово шаҳрида Халқларнинг кулги жамиятини тузишга қарор қилдик».

Йиғинда бу жамиятнинг иш юритиш тартибини белгиловчи Қоиданомаси ҳам қабул этилди. Унда бу жамиятнинг асосий вазифаси жаҳон ҳажв ва кулгисини тобора тараққий этиши учун мададкор бўлиш, турли мамлакатлардаги истеъдодли ҳажв ва кулги ижодкорларини қўллаб-қувватлаш, уларга моддий ва маънавий ёрдам кўрсатишдан иборат эканлиги таъкидланади. Шу мажлисда жамиятнинг 33 кишидан иборат Бошқарув идораси тузилди, унинг маркази қилиб эса Габрово шаҳри белгиланди.

Буюклар санъат учун жонини тикади, майда кимсалар эса ундан яшаш учун таъминланмоқчи бўлади. Габрово Ҳажв ва кулги уйида жаҳон ҳажвчи ёзувчиларининг йиғини ана шу мавзуда бўлиб ўтди. Йиғинни Ҳажв ва кулги уйининг мудири Стефан Фортунов ва Софияда чиқадиган «Сътршел» ҳажвий журнали муҳарриринннг ўринбосари Иордан Попов олиб боришди.

— Шу кунгача биз, ҳажвчилар худди танк ичида яшагандек яшардик, ҳаётни эса кўрсатмалар тирқишидангина кузатардик ва юқоридан берилган буйруқларга биноан майда нишонларга — гоҳ енгни калта қилиб тикиб қўйган бичиқчи-ю, гоҳ овқатни имиллаб олиб келган емак ташувчиларга қараб ўқ узиб қўярдик. Энди эса хайриятки, танкнинг темир қопқоғи очилиб, биз ҳам ташқарига чиқдик, ҳаётни кўраяпмиз, ўзимизга маъқул бўлган, виждонимиз буюрган нишонларни ҳайиқмасдан мўлжалга олаяпмиз, — деди поляк ҳажвчиси Лешек Марута.

— Бизнинг мамлакатимизда қайта қуриш муносабати билан жуда кўп шиорлар пайдо бўлди, менимча улар орасида энг аълоси «Шундай иш тутишга уялмадингизми!» деган шиордир, — деди югославиялик ёзувчи Милеван Витезович.

— Болқон давлатларини ўқдори тўлатилган омборга ўхшатишади. Габроволиклар эса бу омборда хавфли ўқ-дорилар эмас балки кулги ва хушчақчақлик сақлашаркан. Бунинг учун минг раҳмат! — деди ўз сўзида Албаниядан келган адиб Нико Никола.

Мазкур йиғинда Венгрия, Руминия, Куба, Италия, Туркия ва бошқа мамлакатлардан келган ҳажвчи адиблар ҳам сўзлашди. Совет Иттифоқи вакилларининг бошлиғи Фазу Алиева Булғория ва Доғистон халқлари кулгиси ўртасида ҳамкорлик ўрнатишга чақирди. Камина жаҳон кулги маркази бўлмиш Габрово Ҳажв ва кулги уйи олдидаги майдонга Насриддин Афанди ҳайкалини ҳам ўрнатишни таклиф қилдим.

Шу куни 9-Халқаро кулги анжумани ғолибларига мукофотлар топширилди. Ҳажвий адабиёт соҳасида «Айёр Петр» деб номланувчи биринчи Халқаро мукофот венгер ёзувчиси Дьёрде Молдовага — ижодий мажмуаси учун берилди. Иккинчи мукофот эса Булғория ёзувчиси Валерий Петровга — «Ҳажвий достонлар» китоби учун топширилди.

Бу йилги Халқаро кулги анжумани жуда бой ва серқирра хусусиятга эга бўлди. Унда адабиёт асарлари билан бир қаторда ҳажвий мўйқалам, ҳажвий сурат, ҳайкалтарошлик, фотосуратлар ва киносанъати соҳасида ҳам беллашувлар бўлиб ўтди.

Мабодо, мен ҳазиллашмоқчи бўлсам ҳақиқатни гапираман-қўяман. Барча ҳазилларнинг ичида энг аълоси мана шу.

Габрово кулги байрамининг энг чўққиси шаҳарда ўтказилган қувноқ оммавий сайил бўлди. Турли кулгили суратлар билан безалган шаҳар кўчаларига одам сиғмайди. Сайил қатнашчилари шаҳарнинг бош кўчасидан турли қиёфаларда, турли кулгили кийим ва ҳолатларда бирин-кетин ўтишаркан халқ кулгисининг, халқ қувноқ тафаккурининг чеки йўқлигини имон келтирасан киши. Габроволиклар шу куннинг муаммолари — ҳаётни тобора яхшилаш, бу йўлдаги барча тўсиқларни кулги қуроли билан супуриб ташлаш учун нималарни ўйлаб топишмабди дейсиз! Мана, бир эшак етаклаб ўтилди, унинг биқинга «Тўрачилик» деб ёзиб қўйилган. Бир йигит эса Курка товуқни аравачага солиб ўтди, унга эса «Такаббурлик», деб ёзиб қўйилган. Мана, бир тўп одам кўча супуриб ўтишяпти, яқинроқдан қаралса уларнинг ҳар бирида олий маълумотли мутахассислар эканлиги ёзиб қўйилган. Бу хилдаги аччиқ, шу билан бирликда антиқа, ҳам кулдирадиган, ҳам йиғлатадиган ҳолатлар сон мингта ўтди, десам ишонаверинг.

Ўша куни ва бутун ўн кун давомида Габрово устида шўх кулги, қаҳқаҳа тинмай янграб турди. Бу кулги Болқон тоғларини ошиб бутун дунёга таралди.

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

Габровода Халқаро кулги анжумани кунларида махсус ахборотномалар чиқарилиб турилди. Уларда анжуманнинг бориши тўғрисида маълумотлар билан бир қаторда жаҳон халқлари кулгисидан намуналар ҳам бериб борилди. Қуйида сиз ана шу қатра кулгилардан айримлари билан танишасиз:

●

Иккита жинни касалхонадан қочишмоқчи бўлишди.
— Бор, қара-чи, бу ерда девор қанақа экан, агар баланд бўлса остидан қазиб қочамиз, паст бўлса сакраб ўтамиз, — деди биринчи жинни иккинчисига.
Иккинчи жинни бироздан сўнг қайтиб келди-ю, ҳовоғини солганча деди:
— Э, умуман қочиб кетолмаймиз.
— Нега бундай дейсан?
— Деворнинг ўзи йўқ.

Йон ТИПСИЕ

Руминия

●

Икки киши баҳслашиб қолишди.
— Гаров боғлаймиз, — деди биринчиси. — Мен ўз кўзимни ўзим тишлаб оламан.
— Қўйсанг-чи, бу — асло мумкин эмас! — деб унга эътироз билдирди иккинчи одам.
Шунда биринчи одам ўзининг шишадан қилинган ясама кўзини олди-ю, тишлади-қўйди.
— Яна гаров ўйнамаймизми? Мен иккинчи кўзимни ҳам тишлай оламан, — деди биринчи одам.
— Бе, энди буниси бутунлай мумкин бўлмаган иш! — деб хитоб қилди иккинчи одам.
Шунда биринчи одам оғзидан ясама — қоплама тишларини олди-да, улар билан ўзининг иккинчи — соғ кўзини тишлади...

Том БЛУМФИЛЬД

Тенгененги, Зимбабве

●

Бир одам эрталаб туриб ўз шимининг чўнтагига қўл суқиб қарасаки, чўнтаги бўм-бўш.
— Эй, менга қара, — деб бақирди у хотинига. — Чўнтагимда битта ўнталик бор эди, қани?
— Биринчидан, менда бировларнинг чўнтагини титиш одати йўқ, — деди хотини хафа бўлиб. — Иккинчидан, у ердаги пул ўнталик эмас, тўққиз сўму етмиш тўққиз тийин экан!

Марсель САЛИМОВ

Бошқирдистон

●

Швейцариялик ҳақиқий зиёлини қандай қилиб таниб олиш мумкин?
У ёмғир ёғиб турмаганда ҳам музейга кираверади, ана шундан таниб олса бўлади.

Вернер МАЙЕР

Швейцария

●

Иккита сиёсатдон сўзлашиб қолишибди.
— Нима ўқияпсан? — деб сўради биринчиси.
— Карл Майнинг «Капитал»ини, — деб жавоб қилди иккинчиси.
— «Капитал»ни Карл Май эмас, Карл Маркс ёзган, — деб унинг сўзини тўғрилаб қўйди биринчи одам.
— Ё товба! — деб пешонасига урди иккинчи сиёсатдон. — Айтдим-а, етмишинчи саҳифага қадар ўқиб бордим, бирорта ҳам ҳинди чиқмади-я!

Милован ВИТЕЗОВИЧ

Югославия

ЯНА СИЗМИСИЗ?

— Ало, эшитаман! А? Ҳа, газ сув аппаратлари бошқармаси. Газ сув ичаман деб майдалаш аппаратига 2 та 20 тийинлик ташлагандим, майдаламай ушлаб қолди дейсизми? Ажаб бўпти! Қайси бефаҳм 2 та 20 тийинликни бирданига аппаратга ташлайди... Қўполлик қилаётганим йўқ. Нима? Якка-якка ташлагандим? Аппарат бузуқ? Ов, менга қаранг! Ўзингиз бузуқ! Суф-эй сиздай чанқаган йўловчига. Арзимаган нарса учун уялмай тилпон қилиб ўтирибсиз-а.

— Ҳа, менман. Уф, яна сизмисиз? Тангаларингизни олиб бериш учун техник юборай?! Шу иккита 20 тийинингизга-я? Техник йўқ. Бири отпускада, иккинчиси командировкада, учинчиси аллақаерга кетган. Йўғ-ей, бузилган аппаратларни созлашга кетган билдингизми? Бошқа тилпон қилманг, тамом!

— Ало, уф-ф! Вой-дод! Яна сизмисиз? Эҳ, қандай ярамас одамсиз, 2 та 20 тийин учун одамни шунча безовта қиласизми?! Нима? Гурсиллатиб муштлагандим ишлаб кетди дейсизми? Хайрият-эй, сиздан қутуладиган бўлдим.

Ҳа, яна нима керак сизга?.. Аппарат бир тийинликка 20 тийин майда бера бошлади?.. Қаранг-а, сизнинг шундай керакли қўнғироғингизга лоқайдлик қилиб ўтирибман-а. Ҳов, акамсизми, укамсизми, аввало-узр. Ўрнингиздан жилмай туринг. Секунд ичида бу ярамас техникларни ерни тагидан бўлса ҳам топиб юбораман. Алло? Илтимос жилманг, адресингизни... Оббо тилпонни қўйиб қўйди-ю.

Эгамберди ҚУДРАТОВ

Муталлиб СОДИҚОВ

ҲАММА ИШЛАР ЖОЙИДА

«Бизда ҳамма ишлар жойида,
Чўпон тоғда, деҳқон далада.
Йилнинг айни қизғин ойида,
Ҳеч ким юрмас четда, панада.

Болаларни дарсдан бўш пайти,
Чиқарамиз меҳнат қилгани.
Ёш чоғидан терим, чопиқни,
Ўзларига фойда билгани.

Хотин-қизлар ўрнак бўлади,
Эркакларга мудом ҳар ишда.
Улар борки план тўлади,
Ҳовли тоза, уйлар сариշта.»

Раис сўзлар, раҳбар тинглар жим,
Бахмал болиш биқинга ботиб.
Ким ишлар-у, мақтанади ким,
Эртаю-кеч сояда ётиб.

АЙЁР САВДОГАР

Орол ҳақида эртак

Қадим-қадим замонда,
Қуёш ботар томонда.
Бўлган экан катта кўл,
Тўрт томони тақир чўл.

Атрофида беш-ўн чоғ
Уй ва шунга лойиқ боғ.
Ҳамма нарса бор, аммо,
Биргина туз муаммо.

Келин учун гоҳ олиқ
Солинаркан туз солиқ.
Тузсиз ўтмас кун тайин.
Нархи ошар йил сайин.

Шунинг учун ёзу қиш,
Қилмай бошқа бирор иш.
Узоқдан бир савдогар,
Келтираркан ҳар саҳар.

Сўрашибди бир куни:
— Айтинг, сири не буни.
Тугамайди йилу-ой,
Сотадими бирон бой.

Савдогар хўп кулибди.
Кўл томонга юрибди.
— Ости кондир шу жойнинг
Кераги йўқ ҳеч бойнинг.

Фойда келар тоғу тоғ,
Сўнг кўнглингиз бўлар чоғ.
Қуритсангиз, кўлни гар,—
Дебди айёр савдогар.

Ишга тушиб қари-ёш,
Ташишибди қум ва тош.
Эҳ, кўл тошга тўлибди,
Дову-дарахт сўлибди.

Кўл ўрнида каттакон,
Пайдо бўпти оппоқ кон.
Ҳайрон қолиб бариси,
Сўз қотибди қариси:

— Хўп, тузимиз энди бор,
Бироқ сувсиз дунё тор.
Кўчиш лозим узоққа,
Тушибмиз-ку тузоққа.

Бундай ҳолдан танг қолиб,
Кетишибди бош олиб.

Қадим-қадим замонда,
Тоғ этаги томонда.
Бўлган экан бир булоқ,
Атрофи кўм-кўк ўтлоқ.

Унда беш-ўн хонадон,
Яшашаркан шод-хандон.
Неки лозим жамулжам,
Биргина туз етмас, кам.

Узоқдан бир савдогар,
Келар эмиш ҳар саҳар.
Туясига туз ортиб,
Қанча-қанча йўл босиб...

Рассом Н. БЕРДИЕВ

ХАНДАЛАР

НОЗИК МАСЛАҲАТ

— Ёшим 60 дан ошди. Ўғирликни ташлаб, нима иш қилишга бошим қотиб қолди.
— Соқол қўй-да, мулла бўлиб қўя қол.

МЕНГА НИМА...

Эр: — Кеча тушимда сен уйингга кетиб қолиб, ҳеч келмасмишсан!
Хотин— Сиз нима қилибсиз?
Эр: — Мен ҳам ҳеч изингдан бормасмишман.

ЁЛҒОНЧИ ЭР

—Сизда ҳеч уят қолмабди. Бир ойда 10 марта алдадингиз-а, —деб хотиннинг жаҳли чиқди.
— Қанақасига 10 марта, 9 марта десанг-чи. Шу ёлғон гапирганларни ҳеч ёқтирмайман-да, — деб жавоб берди эр.

САДАҚА

— Мулла оға, ўтган куни бир ёмон туш кўрдим.
— Садақа бер, садақа.
— Мулла оға, кеча эса яхши туш кўрдим. Нима қилсамикин?
— Садақа бер, садақа.
— Мулла оға, авваллари ҳечам туш кўрмаганман. Буни нимага йўясиз?
— Садақа бер, садақа.
— Кимга мулла оға?
— Албатта, маслаҳат берганга-да.

Туркманчадан Мирза РАҲИМ таржимаси

Игорь МАРТЬЯНОВ

РАД ЖАВОБИНИ БЕРДИМ

Мен нафсонияти кучли ва қатъиятли одамман. Шунинг учун ҳам бир куни директоримиз мени менсимайгина имлаб чақириб, ҳайдовчини топиб келишни буюрганида қоним қайнаб кетди. Шу заҳоти, ўзимнинг ҳақ-ҳуқуқимни талаб қилиб, бу сурбет раҳбарга қўл остидаги ходимлар билан бунақа муомалада бўлмаслик кераклигини кўрсатиб қўйсаммикан деган фикр калламга келди. Лекин яқинда хизматчиларга янги уй тақсимланажаги ёдимга тушди...

Иккинчи гал, мен хизмат юзасидан бошқа шаҳарларга отланганимда хўжайин қўлимга зилдай тугун тутқазиб:

— Мана шуларни ола кетгин. У ерда мени ота-онам яшайди. Уларга майда-чуйда нарсалар олган эдим, адресини ёзиб қўйганман, деб қолса бўладими?

Яна ғазабим қайнаб, сочларим тикка бўлиб кетди. Унга мен юк ташувчи жонивор эмаслигимни тушунтириб қўймоқчи бўлдим-у, лекин шу кунларда отпускага чиқувчилар рўйхати тузилишини эсладим...

Ҳаммасидан ҳам нафсониятимга энг қаттиқ тегкани шу бўлдики, бир куни директоримиз чақириб шундай деди:

— Менга газетадан қўнғироқ қилишиб, илмий текшириш институтимизда икки думли балиқлар устида олиб борилаётган изланишларнинг самараси ҳақида мақола ёзиб беришимни сўрашди. Очиғини айтсам, мен товонбалиқлар ҳақида ёзишдан бошқасига моҳир эмасман. Мана шунақа гаплар, оғайни, бир қўллаб юборасанда энди.

Бошлиғимга одам одамни эксплуатация қилиш аллақачон тугатилганини эслатиб қўймоқчи бўлиб оғиз жуфтладим. Лекин яқинда штатлар қисқарармиш деган миш-миш гаплар хаёлимга келди...

Нима бўлганда ҳам, икки думли балиқлар ҳақидаги мақолани ёзиб бердим. Аммо ҳанузгача юрагимда қадр-қиммат ҳисси сўнмаган эди. У менга сира тинчлик бермасди. «Бас, энди мени ҳақоратлашига йўл қўймайман! — қатъий қарор қилдим мен. — Қани, яна ўз хизмат вазифамга кирмайдиган юмушларни бажаришга мажбур қилиб кўришсин-чи. Ўша заҳоти рад жавобини бераман!».

Мана, ўзимни ғурурли эканлигимни кўрсатиб қўядиган фурсат ҳам келди. Мақолани ёзиб борганимдан уч ҳафталар ўтганидан сўнг хўжайин мени чақириб қўлимга бир даста пул тутқазди:

— Мана ол, буни мақола учун менга жўнатишибди.

— Йўқ, олмайман! — қатъий жавоб бердим.

— Ахир мақолани сен ёзгансан...

— Мени асло кўндиролмайсиз! — дедим ва кабинетдан мағрур чиқиб кетдим. — Етар, шунча айтганингизни қилганим.

Тоҳир ДОЛИЕВ таржимаси

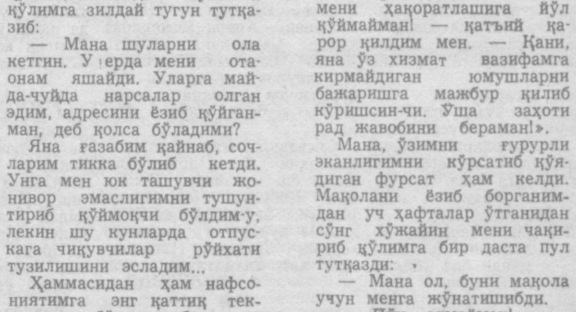

Рассом Ш. СУБҲОНОВ

Зоҳиджон ОБИДОВ

НЕ ҲАМ ДЕРДИК

МАСАЛ

Асил эчкилар аро
Учраб қолди — бир
тўп шум,
Кибру ҳавоси осмон,
Деб бўлмайди оғзинг юм.
Булар жондорлар аро
Ўзин санар саразот,
Афзалликни уларга
Ато этганмиш ҳаёт.
Чопқир жайрон, сайғоқлар
Шу зотдан
тарқалганмиш.
Бухоро оҳуси ҳам
Шулардан таралганмиш.
Шимолдаги шохдор у
Кўркам кийиклар ҳатто
Эчки аждодиданмиш,
Бу гапда йўқмиш хато,
Тоғма-тоғ ошиб юрган
Бурама шох архар ҳам
Уларнинг қавмиданмиш.
Шунинг-чун эмиш
бардам.
Жираф билан Зебра ҳам
Эчки уруғиданмиш,
Улар берган садолар
Шулар йўриғиданмиш.
Улар юрган барча ер
Эчкилар маконимиш.
Улар турган барча ер
Эчкилар ошёнимиш.
Шу боис қайда доно,
Хушнаво бўлса пайдо,
Худбин эчкилар дер бу
Бизнинг зотдан ҳувайдо.
Не ҳам дердик андиша —
Тарк этса, инсоф қочар,
Довруққа ўчлик доим
Кулгуга эшик очар.
Шерда туёқ, шох йўқ деб,
Ёнмиш эчкилар койиб,
Йўқса булар ҳам биздан
Демоқчийди гердайиб.
Эшакни ҳам қавмим деб,
Сўнг жим қолишди чоғи,
Чунки чўчитди дейман
Узун думи, қулоғи.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. 09752. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3137. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12